

BOŞ SAYFA

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ SİYASET VE KÜLTÜR DERGİSİ

Yıl: 1 | Sayı: 1 | Ocak-Şubat 2010 | ISSN 1309-601X
İki ayda bir yayımlanır.

Sahibi

GÜNTÜLÜ Eğitim Yayıncılık ve Tic. Ltd. Şti.
Adına

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Mustafa YÜCEL

Editörler

Prof. Dr. E. Semih Yalçın - Prof. Dr. Zuhal Cafağlı

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Hasan Tunç
Prof. Dr. Mustafa Erdem
Prof. Dr. Mevlüt Karakaya
Prof. Dr. Necdet Hayta
Prof. Dr. Cemalettin Taşkıran
Doç. Dr. Ali Yakıcı
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Doğan
Yrd. Doç. Dr. İbrahim Maraş

Kapak ve Sayfa Tasarım: Mehmet Fidancı

Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın

Basım Yeri

Net Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Necatibey Cd. Lale Sk. No: 21/27 Yenişehir/Ankara
Tel-Faks: 0.312 230 07 23

Basım Tarihi: Şubat 2010 - Ankara

Yazışma ve Haberleşme
Serkan Koşar

Büro İç Hizmetler
Atakan Türkyılmaz

Adres: 1.Cad. Nu. :43/4 06520
Balgat-Ankara

Tel. : +90 (312) 287 88 99
Faks : +90 (312) 285 44 99
Web : www.turkizdergisi.com.tr
e-posta : bilgi@turkizdergisi.com.tr
Fiyatı : 5 TL

Abonelik Ücreti (Yıllık)

Yurt içi : 30 TL
Kurumsal abonelik : 60 TL
Yurt dışı:
Avrupa ve Orta Doğu ülkeleri: 50€
ABD ve diğer ülkeler : 75\$

Abonelik Koşulları

Yurt içi abonelik bedelleri, Güntülü Eğitim Yayıncılık ve Tic. Ltd. Şti.nin 6129855 numaralı posta çeki hesabına veya T.C. Ziraat Bankası Cevizlidere şubesindeki (şube kodu: 925) 53747100-500

(IBAN Nu: TR52 0001 0019 2553 7471 0050 01) numaralı hesaba yatırılmalıdır.

Yurt dışı abonelik bedelleri ise, Şirketin aynı banka şubesindeki 5374 7100-5002

(IBAN Nu: TR25 0001 0019 2553 7471 0050 02) numaralı dolar hesabına veya aynı banka şubesindeki 53747100-5003 (IBAN Nu: TR25 0001 0019 2553 7471 0050 03) numaralı avro hesabına yatırılmalıdır.

Yurt içi veya yurt dışı aboneliğin geçerli olabilmesi için ad, soyad, açık adres ve aboneliğin hangi sayıdan itibaren başlayacağı belirtilerek banka dekont örneği

+90 (312) 285 44 99 Nu.lı faksna gönderilmelidir.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. A.Kadir Yuvalı Erciyes Ü	Prof. Dr. Temel Çalık Gazi Ü
Prof. Dr. Abdurrahman Küçük	Prof. Dr. Vahit Doğan Gazi Ü
Prof. Dr. Abdullah Gündoğdu Ankara Ü	Prof. Dr. Vedat Bilgin Gazi Ü
Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu Ankara Ü	Prof. Dr. Yaşar Özbay Gazi Ü
Prof. Dr. Ahmet Taşağıl Mimar Sinan Ü	
Prof. Dr. Azmi Yetim Gazi Ü	Doç. Dr. Bülent Yavuz Gazi Ü
Prof. Dr. Beğlü Eke Erciyes Ü	Doç. Dr. Celalettin Yavuz
Prof. Dr. Çetin Elmas Gazi Ü	Doç. Dr. Doğan Cansızlar Bilgi Ü
Prof. Dr. E.Ethem Atay Gazi Ü	Doç. Dr. Faruk Bilir Selçuk Ü
Prof. Dr. Enver Bozkurt Kırıkkale Ü	Doç. Dr. Hanife Güz Gazi Ü
Prof. Dr. Esmâ Şimşek Fırat Ü	Doç. Dr. Hasan Ali Karasar Bilkent Ü
Prof. Dr. H.İbrahim Yalın Gazi Ü	Doç. Dr. Hüsnüye Canbay İnönü Ü
Prof. Dr. Hacı Duran Adıyaman Ü	Doç. Dr. Kemal Üçüncü KTÜ
Prof. Dr. Hasan Onat Ankara Ü	Doç. Dr. Mukadder Boydak Fırat Ü
Prof. Dr. Hayrani Altıntaş	Doç. Dr. Selçuk Duman Gazi Osman Paşa Ü
Prof. Dr. Hikmet Öksüz KTÜ	Doç. Dr. Şener Büyüköztürk Başkent Ü
Prof. Dr. Kadir Arıcı Gazi Ü	Doç. Dr. Taner Tatar İnönü Ü
Prof. Dr. Kamil Aydın Atatürk Ü	Doç. Dr. Tefik Gülsoy Atatürk Ü
Prof. Dr. Mehmet Saray Yeditepe Ü	Doç. Dr. Timuçin Kodaman S.Demirel Ü
Prof. Dr. Mehmet Şahingöz Gazi Ü	Doç. Dr. Ümit Kocasakal Galatasaray Ü
Prof. Dr. Meral Töreyn Gazi Ü	Doç. Dr. Sena Başak Gazi Ü
Prof. Dr. Murat Sezginer Gazi Ü	
Prof. Dr. Musa Gürsel Selçuk Ü	Yrd. Doç.Dr. Ahmet Turgut Niğde Ü
Prof. Dr. Musa Şaşmaz Niğde Ü	Yrd. Doç.Dr. Erkan Göksu Akdeniz Ü
Prof. Dr. Musa Taşdelen Sakarya Ü	Yrd. Doç.Dr. Hatice Mumyakmaz Cumhuriyet Ü
Prof. Dr. Mustafa İlbaş Gazi Ü	Yrd. Doç.Dr. Mehmet Akif Okur Gazi Ü
Prof. Dr. O. Kürşat Ünal Gazi Ü	Yrd. Doç.Dr. Murat Taşdemir Osmangazi Ü
Prof. Dr. O.Üçler Bulduk Ankara Ü	Yrd. Doç.Dr. Türkan Erdoğan Pamukkale Ü
Prof. Dr. Recai Coşkun Sakarya Ü	Yrd. Doç.Dr. Yalçın Sanıkaya Giresun Ü
Prof. Dr. Recep Kılıç Ankara Ü	Yrd. Doç.Dr. Yaşar Kaya İnönü Ü
Prof. Dr. Sabahat Deniz Marmara Ü	Yrd. Doç.Dr. Yüksel Topaloğlu Trakya Ü
Prof. Dr. Sadettin Gömeç Ankara Ü	

İÇİNDEKİLER

Editör / Sunuş	7
Demokrasilerde Basın Hürriyetine Müdahaleler ve Bunun Siyasi Sisteme Etkisi Prof. Dr. Nurettin GÜZ	9
Anayasa Hukuku Açısından Demokratikleşme Tartışmaları Prof. Dr. Hasan TUNÇ	33
“Venedik Kriterleri” Demokrasi Açısından Ne Anlama Geliyor? Yrd. Doç. Dr. Köksal ŞAHİN Yrd. Doç. Dr. Adnan DOĞRUYOL	49
İnsan Hakları Kurullarının Niteliği, Çalışma Usulü ve Etkinliği Doç. Dr. Faruk BİLİR	57
İnsan Hakları ve Demokrasi Bağlamında 'Açılım Gündemi' Prof. Dr. Nadim MACİT	69
İnsan Hakları ve İslam Prof. Dr. Mustafa ERDEM	81
“İnsan Hakları”nın Dinî Referansları Prof. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK	89
Avrupa’da “Çok Değerli”, Amerika Birleşik Devletleri’nde “Çok Kutsal” Bir Kavram: Fikir Hürriyeti? Prof. Dr. Ender Ethem ATAY	99
Demokrasi ve İnsan Hakları Bakımından Küreselleşme, Merkezi-Millî Devlet ve Azınlık Hakları Dr. Ali GÜLER	111
Türk Milliyetçilik Düşüncesinde Kadın ve Türk Kadınının Seçme- Seçilme Hakkının Fikrî Temelleri Prof. Dr. Murat SEZGİNER	129
İnsan Hakları ve Avrasya Coğrafyası Abdullah BUKSUR	141
İnsan Haklarının Hukuki Boyutu: Türkiye Merkezli Bir Çözümleme Yrd. Doç. Dr. Sevda Yaşar COŞKUN	151

BOŞ SAYFA

“Türkiz” kelimesinin anlamı, Türk Dil Kurumunun *Büyük Türkçe Sözlük*’ünde hem kız hem erkek için “Arkasında Türk gibi onurlu iz bırakan.” diye açıklanmıştır. İki ayda bir yayımlanacak olan “siyaset ve kültür dergisi” *Türkiz de Düşünce Dünyasında* **onurlu bir iz bırakmak** amacıyla çıkarılıyor. Derginin duruşunu belirtmek için bundan başka bir söze gerek olmadığını düşünüyoruz.

Düşünce Dünyasında Türkiz’de, ülkemizin entelektüel ve akademik birikimini, her sayı belirlenecek bir konu etrafında değerlendirmek niyetindeyiz. Derginin her sayısında, sosyal bir sorun veya olgu, akademik birikim ve entelektüel bir görüşle yorumlanacak. Dergide yazarlar, daha çok akademisyenler olmakla birlikte sorunlara yaklaşımda, akademik mesafe değil, entelektüel bilinç ve idrak belirleyici olacak. Bunun dergiye gönderilen yazılarda yayımlanma açısından aranacak ilk özellik olduğunu vurgulama gereği duyuyoruz.

Düşünce Dünyasında Türkiz’in her sayısında ele alınan sorun veya olgu, “siyaset”in sosyal hayata etkisi bağlamında değerlendirileceği için dergiyle düşünce dünyasına olduğu kadar siyasete de yeni ufuklar açmayı amaçlıyoruz. Ülkemizin akademik ve entelektüel birikiminin siyasi iradeye, kültür penceresinden öneriler getirmesini bekliyor ve bu önerilerin ilgili yerlere ulaşmasını sağlamak için çalışmayı taahhüt ediyoruz.

“Siyaset ve İnsan Hakları, Demokrasi ve Siyaset” konulu ilk sayımızın haber verdiği üzere, gelecek sayılarda ele alınacak her sorun da “siyaset”in merkezinde yorumlanacak. Sorunlara ve olgulara bu şekilde

yaklaşmanın kültürü siyasete eklemek değil, siyaseti kültürle yönlendirmek, hatta zorlamak olduğunu düşünüyoruz. *Düşünce Dünyasında Türkiz*'in ufkunu belirginleştirmek ve bu ufka birlikte bakmak, birlikte yönelmek isteyenlere haber vermek üzere, derginin gelecek sayısında **“Uluslararası İlişkiler, Diplomasi ve Siyaset”** konusunun işleneceğini duyuruyoruz.

Düşünce Dünyasında Türkiz'de, belirlenen konular dışında, her sayıda önceki sayının devamı niteliğindeki birkaç yazı ile bağımsız yazılara da yer verilecek. Dergide yayımlanan yazılar gözetilerek yazılmış yazılarla gündeme aldığımız sorun veya olgu bağlamında tartışma oluşturacak yazılar da, bir düşünce zemini ve tartışma düzlemi olarak tasarlanan *Düşünce Dünyasında Türkiz*'de değerlendirilecek.

İlk sayımızda siyasetin esasına “insan haklarını”, dolayısıyla insanı yerleştirmek istedik. Gelecek sayılarımızda da, insanımızın ve insanlığın barış, güven ve huzur içinde yaşamasına fikrî katkı sağlamak için çalışacağız.

DEMOKRASİLERDE BASIN HÜRRIYETİNE MÜDAHALELER VE BUNUN SİYASİ SİSTEME ETKİSİ

PROF. DR. NURETTİN GÜZ*

GİRİŞ

Basın kelimesinden yazılı basın organları olan gazete ve dergiler anlaşılırken konuyla daha yakından ilgilenenler görsel, sesli, yazılı ve elektronik kitle iletişim araçlarını genel olarak basın kelimesi ile ifade ederler. Basın ve kitle iletişim araçları kavramları da birbirinin yerine kullanılabilir. İletişim, Latince *communis* yani "ortak" kelimesinden gelmekte ve İngilizce *communication* kelimesinin karşılığı olarak Türkçede kullanılmaktadır (İçel 1998:3). Basın kelimesinin karşılığı olarak ise, son yıllarda popüler olan "medya" kelimesi daha çok kullanılmaya başlanmıştır. Medya köken olarak İngilizce bir terimdir ve kitle iletişim araçları olarak adlandırılan gazete, dergi, radyo, televizyon gibi araçların yani basının karşılığı olarak kullanılmaktadır (Oskay 1992: 15). Yazılı basın ya da medya dendiği zaman gazete, dergi ve hatta kitap vb. araçlar, sözlü basın/medya dendiği zaman ise radyo, görsel basın/medya dendiği zaman televizyon, elektronik basın/medya dendiği zaman ise İnternet akla gel-

Basın kelimesinin karşılığı olarak son yıllarda popüler olan "medya" kelimesi daha çok kullanılmaya başlanmıştır.

* Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi

mektedir. İnternet ve İnternet tabanlı haber ve paylaşım siteleri aynı zamanda sosyal medya olarak da adlandırılmaktadır. Demokrasi ise, halkın yönetimde söz sahibi olduğu, ülke yönetiminin en üst noktasındaki parlamentoyu belirlediği, kuvvetler ayrılığı ilkesine göre rejimin işlediği bir siyasal sistem olarak adlandırılmaktadır.

Günümüz insanının ayrılmaz bir parçası olarak dikkati çeken basın organları, siyasal rejimlerin karakteri ne olursa olsun toplumsal hayatın hemen her safhasında insan için haber verme, bilgilendirme, toplumsal-

Basın ile iktidarlar arasındaki ilişkiler ya da mücadelelerin tarihi, basının ortaya çıktığı döneme kadar gider.

laştırma, kamuoyu oluşturma ve eğlendirme aracı rolünü üstlenmektedir. Bu araçlar, içinde yaşadığımız çağdaş dünyada insanların dünyaya açılan pencereleri olurken sunduğu hizmetlerden faydalanamayan bir insan toplumsal hayattan ve çevreden soyutlanma korkusuyla karşı karşıya kalabilmektedir.

Toplumsal ve bireysel hayatın ayrılmaz bir parçası olan bu araçlardan kişi, grup ve kurumlar farklı şekillerde yararlanmayı istemektedir. Basın, insanlar ve toplumlar için haber ve bilgi kaynağı olma özelliği ile ön plana çıkarırken, toplumsal hayatta güç kazanmak isteyenler, geniş insan kitlelerine ulaşmayı amaçlayanlar, mal ve hizmet pazarlamaya çalışanlar, popüler olmak isteğinde bulunanlar veya toplumsal

gündem oluşturmak ve gündemde kalmak isteyenler açısından farklı anlamlar ifade eder. Bunların ötesinde basın organları ve onların sahip oldukları güçle ilgilenen bir başka kurum ise siyaset olmaktadır. Bu araçların ilk ortaya çıkmalarından itibaren toplumda güç sahibi olmak ya da gücünü korumak isteyenler basına karşı büyük ilgi duymuşlardır (Keane 1993: 24-28). Bu sebeple basın ile iktidarlar arasındaki ilişkiler ya da mücadelelerin tarihi basının ortaya çıktığı döneme kadar gider. Bu mücadele her iki kurumun misyonu ile de ilgilidir. Başka bir ifade ile basın ile iktidarlar arasındaki mücadele kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır. Misyonları ve yapıları gereği bu iki kurumun temel hedefler konusunda bir araya gelmeleri mümkün değildir.

Demokrasinin gelişmesine paralel olarak basının siyasal sistemin ayrılmaz bir parçası hâline gelmesi ve dördüncü sacayağını oluşturması, en azından demokrasi ile idare edilen ülkelerde basını siyasal iktidarların baskı ve denetiminden biraz uzaklaştırabilmiş, ilerleyen dönemlerde uluslararası alandaki gelişmeler ışığında basın özgürlüğü konusunda daha koruyucu önlemler belirlenmiş ve iktidar sınırlandırılmıştır. Basın özgürlüğü

ile ilgili temel ilkelerin uluslararası metinler ve anayasalara girmiş olması basını siyasal iktidarların müdahalesinden tam olarak kurtarabilmiş değildir. Demokrasinin kurumsal olarak tam gelişmediği ülkelerde iktidarların fiilî ve idari engellemeleri basının özgürlük alanını sınırlamak ve halkın habere, bilgiye ulaşmasını engellemekle kalmamakta, demokratik siyasal sistemin sağlıklı işlemesine de engel olmaktadır.

Günümüz demokrasilerinin en önemli problemlerinden olan iktidarların basının özgürlük alanına doğrudan veya dolaylı müdahaleleri, basın mensuplarının farklı yöntemlerle baskı altına alınması, basın alanının mülkiyet değişiklikleri yaratılarak siyasal iktidar taraftarlarına geçmesi, iktidar gücünün kullanılarak basın özgürlüğüne müdahale edilmesi farklı zamanlarda basın odaklı tartışmaların konusunu oluşturmaktadır. Sık tartışılan ve uygulamalarına Türkiye örneğinde de rastlanan siyasal iktidarların basına müdahalelerinin demokratik siyasal hayatta yarattığı sorunlar bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Makalede önce basın ile iktidarlar arasındaki mücadelenin sebepleri üzerinde durulacak, basının demokrasinin ayrılmaz bir parçası hâline gelmesi ve evrensel metinlerde yer alarak özgürlük alanının genişlemesine yer verilecektir. Daha sonra, basın hürriyetinin sınırlarının oluşması, bu hürriyetlerin güvence altına alınması, basın özgürlüğüne doğrudan müdahalelerin ve basının denetim altına alınmasının siyasal sistem üzerinde yarattığı olumsuz etkilere değinilerek elde edilen bulgular ortaya konacaktır. Bu çerçevede son yıllarda daha yoğun görülen basının mülkiyet yapısına müdahale edilerek siyasal iktidarlar tarafından kontrol edilmesine yönelik çabaların yaratacağı sakıncalar üzerinde durulacaktır.

A. BASIN-İKTİDAR/YÖNETİM ÇATIŞMASININ SEBEPLERİ

Dört asrı aşan süredir siyasal iktidarları ellerinde tutan ya da iktidarı ele geçirmek isteyenlerin temel amaçlarından birini de basın organlarının sunduğu hizmetlerden faydalanmak için gerekli çareleri bulmak oluşturmuştur. Bu amaca ulaşmak için kişi ya da gruplar ikna, para ile satın alma, cebir ve şiddet seçeneklerini de kullanmışlardır (Keane 1993:22-37). Siyasal rejimlerin gelişmesi, demokratik siyasal rejimlere getirilen düzenlemeler basın organlarının siyaset mekanizmasından bağımsız olabilmesi için gerekli zemini hazırlarken, kamuoyunun etkilenmesi ve yönlendirilmesinde çok güçlü olan bu araçların sunduğu hizmetler siyasiler için öncelikli ve vazgeçilmez bir öneme sahip olma konumunu korumuşlardır.

Günümüzde olduğu gibi tarihî seyir içerisinde de basınla siyasal iktidarların amaçları daima çatışmıştır. Çatışmanın odak noktasını her iki kurumun varlıklarını devam ettirebilmeleri için yapılması gerekenlerin

birbirleriyle uyuşmaması oluşturmuştur. Tarihin her döneminde siyasal iktidarı seçimle veya cebirle ele geçirenlerin bütün amacı iktidarın devamını sağlamak olurken, bu amaç kimi zaman yönetimde bulunan ailenin/sülalenin çıkarlarını sağlamak, kimi zaman devleti korumak, kimi zaman da milletin mutlu ve müreffeh olması adına yapılmıştır. Siyasal sistemin demokratik veya antidemokratik olması, iktidara gelenlerin cebirle, miras yoluyla veya seçimle gelmesi, iktidarın meşruiyetinin kabul edilmesi veya edilmemesi bir kenara iktidarlar için kendisine güç veren kaynağın muhafaza edilmesi iktidarın devamı açısından büyük önem taşımaktadır. İktidar cebir yoluyla elde edilmişse yönetim gücünü elinde tutanlar yönettikleri halkın kendilerine başkaldırabileceğinden korktukları için silahlı bir gücü ellerinde tutarken, iktidarın sürdürülmesi için yönettikleri insanların zihinlerine de hükmetmeye çalışmışlardır.

Demokratik sistemlerde meşruiyetin sürdürülebilmesi için kitlelerin ikna edilmesine ihtiyaç vardır.

İktidarların demokratik zeminde, seçimle ve meşru olarak yönetimi üstlenmesi hâlinde meşruiyetin kaynağı olarak karşımıza çıkan halk desteğinin sürdürülmesi iktidarın devamı açısından mutlak bir gerekliliktir. Demokratik sistemlerde meşruiyetin sürdürülebilmesi için kitlelerin ikna edilmesine ihtiyaç vardır. Demokratik zeminde toplumsal rızanın sağlanması ve hatta bazen üretilmesi ile siyasal alanda iktidara gerekli destek sağlanmış, sonraki dönem için yetki alınmış olmaktadır. Rızanın alınması veya üretilmesi noktasında ise basın organları önemli bir yer tutar (Damlapınar 2005:115- vd.). Marksist bir yaklaşımla konu ele alındığında basın organlarına iktidarın ideolojik aygıtları yakıştırmaları bile yapılabilir (Althusser 1994: 36). Sonuç olarak siyasal iktidarlar, sistemin demokratik veya antidemokratik olmalarına bakılmaksızın iktidar gücünün devamı için halk desteğine, bu desteğin alınması için de basın organlarına ihtiyaç duyarlar.

Geçtiğimiz 20. yüzyıl ve içinde yaşadığımız 21. yüzyıla bakıldığında basın organlarının teknolojik ve tür olarak büyük gelişme ve değişme gösterdiğine şahit olmaktayız. Yazılı basın organlarının yanına radyo ve televizyonun gelmesi, uyduların iletişim sektörünün hizmetine girmesi ile McLuhan'ın öngördüğü gibi dünya evrensel köye dönüşmüştür (McLuhan 1968). Öteden beri tartışılan ve basın açısından liberal sistemin en büyük dezavantajını oluşturan basın organlarının sayıca sınırlı olması ve basın organlarına sahip olabilmek için güçlü bir sermaye yapısı gerekliliği noktasındaki eleştirileri yıkan İnternet ya da başka bir ifadeyle elektronik medya, basın alanının yeniden yorumlanması gereğini ortaya

çıkarmaktadır. Gelişmeler bu organlara büyük güç atfedilmesine yol açarken, bu araçların âdeta “zihin yönlendirenler” olarak (Schiller 1993: 10) adlandırılmasını da hazırlamıştır.

1. Basın-İktidar Çatışmasının Kaçınılmazlığı

Geçtiğimiz asrın özellikle ikinci yarısı ve içerisinde bulunduğumuz dönemde demokrasinin gelişmesine paralel olarak yönetimler için iktidarın devamının toplum rızasına ihtiyaç duyduğu, bunun sağlanması için de basın organlarının iyi birer araç özelliği taşıdığı dikkati çeker. Meşruiyetin sağlanması için gerekli olan insan aklına hükmetmenin en temel yolu basın organlarıdır. Nasıl ki yazının ortaya çıkması ile birlikte kitle iletişim aracı olarak görülen yazıyı tekelinde bulunduran iktidar ve ona yakın olanlar yazı yoluyla insanları etkilemeye çalışmış, bunu iktidarın bir aracı olarak kullanmışlarsa, benzer özelliği aradan geçen asırlar boyunca yeni iletişim araçları taşımıştır. İçinde bulunduğumuz dönemde ise meşruiyetin sağlanması için temel araçlardan biri de basın olmuştur. İktidarı ele geçiren veya iktidarı ele geçirmek isteyen siyasal partiler, amaçlarına ulaşmak için vazgeçilmez olarak gördükleri insan aklına ulaşarak yaptıkları/yapacakları icraatların iyi olduğu, halkın bundan memnun olduğu/olacağı görüşünü genel bir kanaat olarak yaygınlaştırmak isterler. Bunun için en gerekli araç ise basın ve onların sunduğu hizmetleridir.

Meşruiyetin sağlanması için gerekli olan insan aklına hükmetmenin en temel yolu basın organlarıdır.

Siyasal iktidarın, elinde tuttuğu iktidar gücünün devamı için insanların yönetimden memnun olduklarına ilişkin zihinlerde oluşturacağı imaj için basın organlarını kullanma amacı ile basın organlarının varoluş amacı ve demokratik siyasal sistemin basın organlarına yüklediği tarihî misyon hiçbir zaman uyuşmaz. Basının sahiplik veya mülkiyet açısından var olmasını veya ortaya çıkmasını sağlayan ve sonraki dönemlerde kurum olarak yayınlarını sürdürme gerekçesini oluşturan temel faktör, maddi kazanç elde etmek; başka bir ifade ile para kazanma isteği olmuştur. Basın organlarının insanlara enformasyon sağlamak, onları eğitmek, eğlendirmek gibi fonksiyonları para kazanmanın amacına yönelik olarak yerine getirilen hizmetlerdir. Basın organlarının mülkiyet olarak para kazanma amacına ulaşabilmesi için daha fazla okunmasına, dinlenmesine, izlenmesine veya ziyaret edilmesine ihtiyaç vardır. Bunun sağlanması ise basın ile hedef kitlesi arasında kurulacak sağlıklı iletişim kanallarına ve oluşturu-

rulacak güvene bağlıdır. Ortaya çıkışlarından günümüze kadar basın organlarını yaşatan temel faktör hedef kitlesinin ilgisi ve güveni olmuştur.

Basın organları ile hedef kitlesi arasında kurulacak sağlıklı iletişimde hedef kitlenin ilgi, istek ve beklentisinin önceden bilinerek yayın içeriğinin buna göre oluşturulması başarı için önemlidir. Toplumun basından beklediği içeriğe bakıldığında basın organları yeni ve olağanüstü, ani gelişen, dikkati çeken, olumludan daha çok olumsuzluklar içeren bilgilerin ön plana çıktığı görülür. Bu noktada iktidarın basından beklentileriyle toplumun basından beklentileri çatışır. Basının, olağan bir demokratik ortamda güç kaynağı olarak gördüğü toplumun beklentilerini karşılamak üzere yayın yapması basın ile iktidarlar arasında mücadelenin de kaynağını oluşturur. Ülkede ve çevrede her şeyin iyi, insanların mutlu ve memnun olduğunu kamuoyuna anlatmaya çalışan siyasal iktidara karşı, menfilikleri sürekli gündeme getiren ve bunu misyon olarak üstlenen basın organlarının aynı amaçlar çerçevesinde uyuşmaları yerine sürekli bir çatışma içerisinde bulunmaları kaçınılmaz bir realite olarak karşımıza çıkar.

Basının muhalefet etme ve iktidarlara anlaşmazlıkları bilindiği için antidemokratik siyasal sistemlerde iktidarı ele geçiren kişi, grup veya parti öncelikle basını kendi denetimine alır. Basın organlarının serbest bir biçimde yayın yapmaları yerine iktidarda bulunan kişi ya da gruba yakın insanlar bu alandaki kontrolü ele geçirir ve bu kurumların iktidarın amaçları doğrultusunda yayın yapmaları sağlanır. Bu tür siyasal sistemlerde basın yoluyla kamuoyunun serbestçe oluşmasına yardımcı olma yerine halkın iktidarın amaçları doğrultusunda yönlendirilmesine çalışılır. Doğrudan veya dolaylı olarak iktidarın propagandası yapılır, icraatlar sürekli gündeme getirilerek insan zihnine hükmedilmeye çalışılır.

Demokratik toplumlarda kamuya, yerel yönetimlere, dernek, vakıf, siyasi parti vb. kuruluşlara bağlı olmayan basın kuruluşlarının yaşayabilmesi, kazanç elde edebilmesi için kamuoyu desteği alması mutlak gereklilik olarak karşımıza çıkarken, basının bu özelliği demokrasinin gelişmesine paralel olarak sistemin ayrılmaz bir parçası hâline gelmesi ile birlikte alana ayrıcalıklı bir konum getirir. Basın organlarının kamusal görev üstlenmesinin bir gereği olarak kendisine tanınan bu ayrıcalık, mülkiyet olarak basın alanının daha özenle düzenlenmesini, basın kuruluşlarına sahip olacakların diğer işletme sahiplerinden daha farklı kişisel geçmişe sahip olmalarını gerekli kılar. Para kazanmanın bir aracı olarak kamuoyu desteğini kazanma isteklerine rağmen para kazanma için her yol ve yöntemin bu kuruluşlar tarafından izlenmesine izin verilmez. Toplum ahlakı, demokratik teamüller, evrensel ilkeler, ulusal ve uluslararası hukuki metinler basın kuruluşlarını sınırlandırır.

Basının çalışma alanının daha özenle çizilmesinin sebebi toplum adına hareket etmesi ve gücünü toplumdaki kaynaklardan almamasıdır. Demokratik siyasal sistemde basın alanı tanımlanırken, sistem içerisindeki birbirinden bağımsız yasama, yürütme, yargı gibi basın organlarının güç kaynağı olarak millet/halk vurgulanmıştır. Bunun bir sonucu olarak basın hürriyeti uluslararası metinlere girmiş ve güvence altına alınmıştır. Basın organlarının demokratik siyasal sistem içerisinde kendisinin güç kaynağı olarak millettan/halktan başka bir güç kaynağı görmemeleri, kendilerine verilen görev ve sınırları aşmamaları siyasal sistemin sağlıklı işlemesi açısından önemlidir. İktidarla ilişkilerinin nasıl olması gerektiği konusundaki ilkeler de bu çerçevede kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

2. Basın Organlarının Fonksiyonları

Genel olarak basın organları veya kitle iletişim araçları denince akla ilk gelen haberdur. Bu araçların haber ve bilgi vermek üzere tarih sahnesine çıktıkları görülür. Haber vermek temel işlev olmasına rağmen toplumun eğitilmesi –ki içinde bulunduğumuz dönemde bunun yaygın olarak yerine getirildiğini görüyoruz– eğlendirilmesi (bu amaca yönelik olarak tematik kanalların kurulduğu ve yaygınlaştığı bilinmektedir) (McQuail 1994:76) fonksiyonları yanında bireyi toplumun bir parçası hâline getirme özelliğini içeren toplumsallaştırma, bireyin toplumun amaç ve ideallerini benimsemesini kapsayan güdüleme, toplumsal tartışma ortamı hazırlama, kültür geliştirme, bütünleştirme işlevleri (MacBride vd. 1980: 283) yanında demokrasiler için önemli olan kamuoyunun oluşturulması daha açık bir ifade ile kamuoyunun serbestçe oluşmasına yardımcı olunması, (Blumler 1981:121) kamuoyu eğilimlerinin açıklanması, parlamentonun, iktidarın ve yönetimin genel olarak toplum adına denetlenmesi, yönetenlerle vatandaşlar arasında iletişim kurulması, dile getirilmeyen sorunların yönetime ve toplumun diğer kesimlerine duyurulması basın fonksiyonları arasında yer alır (İçel 1983:51).

Bu fonksiyonlar, demokratik sistemlerin sağlıklı işlemesi açısından basın organlarına temel bir rol verir. Örneğin halkın kendi kendini idaresi olan demokrasilerde halk yönetim işlevini kendi iradesi ile seçtiği parlamentolar aracılığı ile kullanır. Parlamenteoya seçileceklerin vatandaşlar tarafından tanınmasında, kişiliklerinin ortaya konmasında, temsil yetenekleri konusunda basın devreye girerek seçmen tercihlerinin doğru yapılmasına

Basın
hürriyeti
uluslararası
metinlere
girmiş ve
güvence
altına
alınmıştır.

yardımcı olur. Aynı şekilde parlamentonun oluşmasından sonra halk temsilcilerini denetleme işlevini yine gücünü kendisinden alan ve halk adına hareket eden basın organları vasıtasıyla yapar. Basın; haber, yorum ve eleştirileriyle kamuoyunun oluşmasında son derece önemli bir rol üstlenir. Demokrasilerde çok sesliliğin gereği olarak farklı düşüncelerin kamuoyunun gündemine gelmesine, sorunlarını yasama ve yürütme organına doğrudan iletemeyen grupların istek, dilek ve şikâyetlerini ulaştırmada aracı olur.

Gücünü
halktan alan
basın
organlarının
farklı görüşleri
temsil
etmesine fırsat
yaratılmalıdır.

Basının bu fonksiyonlarını yerine getiremediği durumlarda demokratik siyasal sistemin işlemede önemli sorunlar oluşur. Yasama ve yürütmenin denetlenmesi, kamuoyunun oluşturulması ve açıklanması, seçmen iradesinin sağlıklı olarak sandığa ve yönetime yansıtılmasında gerekli mekanizmalar kurulamaz. Gücünü halktan alan basın organlarının farklı görüşleri temsil etmesine fırsat yaratılmalıdır ki sistemin aksayan yönleri, yönetimin başarı ve başarısızlıkları, ülke ve dünya sorunları konusundaki yaklaşımlar ve vatandaşın sorunları serbestçe tartışılabilsin.

Basın organlarının var olması demokratik siyasal sistemin sağlıklı işlemediği açısından yeterli değildir. Bu kurumların çok sesliliğin gereği olarak serbestçe yayın yapabilmelerine, farklı siyasi görüş ve eğilimleri seslendirebilmelerine fırsat verilmelidir. Kimi zaman basın organlarının yayınlarından şikâyet edilmesine rağmen farklı görüşlere saygı gösterilmesi, basın organlarının denetimi konusunun siyasi iktidarların müdahalelerinden uzak olarak güç kaynağı olan halka bırakılması demokrasinin sağlıklı işlemediği ve gelişmesi açısından önemlidir.

3. Haber ve Basın Hürriyet

Basının çok fonksiyonu olmasına rağmen bugün de dâhil hemen her dönemde halkın basın organlarından isteği, öncelikle yerine getirmesi gereken görev haber olmuştur. Haber, insanları ilgilendirecek olan yeni, zamanlı, önemli, ilginç olan bir gelişme, değişme, fikrin doğru, açık, anlaşılır ifadelerle özetlenmesi olarak tanımlanabilir. (Güz 2005:60; Schneider 2000:40; Mellburn 1998:232) Basın organları sadece insanların haber ihtiyacını karşılamakla kalmayacak, habere esas olan konu ile ilgili yorum ve eleştirileriyle vatandaşların olayları, fikirleri, gelişme ve değişimleri anlamalarına yardımcı olacaktır. Haber denen olgunun temelinde ise rutinin

dışında olumlu olanlardan daha çok olumsuzluklar, eksiklikler, yanlışlıklar, zıtlıklar vardır. Olaya haber değeri kazandıran unsurlar da genellikle bunlardır ve insanların haber olarak görmek istedikleri olgular da içerisinde bunları barındıranlardır.

Habere esas olacak olayların çoğu zaman olağan dışı, olumludan çok olumsuzlukları içeren, cimrilik, zenginlik, kıskançlık, zıtlık, sevgi, aşk, nefret, aykırılık gibi insanların ilgisini çekecek türden olmaları sebebiyle kimi zaman basın organları verdikleri haberlerden dolayı tepkilerin oluşmasına yol açar. Basının olumsuzlukları yayın konusu yapması siyasi iktidarlar ve taraftarlarınca her zaman eleştirilmesinin nedenini oluşturmuş, iktidarın tepkisi beraberinde basın alanına müdahaleyi gündeme getirmiştir. Demokrasinin gelişmişlik düzeyine paralel olarak kimi ülkelerdeki iktidarlar basının her türlü yayını, çok sesliliğin ve demokrasinin bir gereği olarak görürken, gelişmekte olan veya az gelişmiş toplumlarda bu durum basın hürriyetine müdahalenin gerekçesi olmaktadır. Basın organlarına toplumsal beklentinin yüklediği bir anlamda “şeytanın avukatlığını yapma” rolü basının yayınlarıyla hemen her iktidara muhalefet eden bir konum üstlenmesi ile, iktidarın dikensiz gül bahçesi yaratma isteğinin bir sonucu olarak muhalefetsiz veya az muhalefetli bir ortam yaratma düşüncesinin çatışması iktidarlarla basın arasındaki mücadelenin temelini oluşturur. Basın organlarının büyük bölümü halkın kendisine yüklediği olumsuzlukları gündeme getirme görevi sebebiyle siyasi iktidara muhalif olurken, hemen her dönemde iktidarların doğrudan veya dolaylı olarak yanında yer alanlar da varlıklarını sürdürürler. Siyasal iktidarı destekleyen basın organlarının hemen her dönemde hedef kitlelerinin bir bölümünü kaybettiği dikkati çeken bir durumdur.

Siyasal iktidarı destekleyen basın organlarının hemen her dönemde hedef kitlelerinin bir bölümünü kaybettiği dikkati çeken bir durumdur.

Hoşgörü ortamında gelişecek ve toplumsal zeminde varlığını sürdüreceği olan basın özgürlüğünün tehdit unsurlarının başında siyasi iktidarlar gelmektedir. Siyasal iktidarların bu alana müdahale etme istekleri belirli bir iktidar veya dönemle sınırlı olmayıp süreklilik gösterir. Çok partili dönemlerle birlikte basının yaptığı yayınlarla iktidara muhalefet ediyormuş izlenimi vermesi çoğu zaman muhalefet partileri ile basının politikalarının paralellik arz etmesine yol açar. Konunun ilginç yanı, seçimlerle iktidarın değişmesi ve muhalefet partisinin ya da partilerinin iktidar olması durumunda basın ile yeni iktidar arasında tekrar bir anlaşmazlık noktasının oluşmasıdır. Aslında bu durum bir önceki sürecin

şekil değiştirerek devam etmesinden başka bir şey değildir ve bu döngü süreklilik gösterir.

Siyasal iktidarlarla basın arasındaki mücadelenin sonucu genellikle basın özgürlüğünün daraltılması çabaları ile sonuçlanır. Basın özgürlüğü dendiği zaman; olaya, fikre, gelişmeye ulaşmak, bunları derlemek, yorumlamak, eleştirmek, yayın konusu yapmak ve çoğaltarak insanlara ulaştırmak anlaşılır. Klasik bu üç unsur yanında modern demokrasilerle birlikte ilave edilen yeni iki ilke basın için bir güvence oluşturur. Bunlar; basının ihtiyaçlarının siyasi iktidarlar tarafından karşılanmasının yerine

Demokratik sistemin kalbinde yer alan basın organlarına siyasi iktidar müdahale etmemeli.

getirilmesi zorunlu kamu görevi sayılması ve farklı düşünce, görüş, siyasi çizgi ve ideolojiyi savunan basın organlarına karşı iktidarın eşit davranması ilkeleridir. Demokratik sistemin kalbinde yer alan basın organlarına siyasi iktidar müdahale etmemeli, siyasi gelişme ve kararlarla ilgili sağlıklı bilgi akışı söz konusu olmalı ki sağlıklı bilgilenmede insanlar için fırsat eşitliği olsun (Dönmezer 1976:92; Gernham 2004:357).

Teknolojinin gelişmesi ve yeni araçların devreye girmesi ile birlikte basın alanının kontrolü güçleşmekte, insanların basın organlarına sahip olabilmeleri kolaylaşmakta, bireylere farklı iletişim kanalları arasında serbest seçim yapabilme fırsatları yaratılmaktadır (Keane 1993:75). Bütün bu gelişmelere bakıldığında basın özgürlüğüne ilişkin olarak yeni ilkeler de konabilir. Basının hukuki olarak kendisine tanınan serbestlik yanında ekonomik, idari ve fiile sınırlamalara tabi tutulmaması temel bir gereklilik olarak karşımıza çıkar (Özek 1983:30).

Her türlü müdahaleden uzak olarak basının serbest yayın yapabilmesinin sadece birtakım ilkelere bağlanmasının ötesinde siyasi iktidarların basın alanına yönelik bir müdahaleyi demokrasiye yapılmış kabul ederek bu alana müdahale edilmemesi gerekliliğini siyasi ilke edinmesi önemlidir. Gelişmiş demokrasiler de dâhil olmak üzere hemen her ülkede doğrudan ya da dolaylı, gizli veya aleni olarak siyasi iktidarların basın alanına müdahale etme teşebbüsünde buldukları, çoğu zaman bunda başarılı oldukları dikkati çekmektedir. Uluslararası metinlerde basın hürriyetinin güvence altına alınmasına, bu hürriyetin kısıtlanamayacağına dair hükümlerin anayasalara girmesine rağmen bu alana müdahalelerin devam ettiği de gözlenmektedir. Bu müdahalelerin önlenmesinin temel yolu, siyasi iktidarın basın alanına müdahale etmemesinin demokrasiye

karşı yapılmış en büyük hata olacağını kabul etmesidir. Basın hürriyetinin sınırlarının aşılması ile ilgili şikâyetlerden hareketle; basın alanına siyasal iktidar tarafından yapılacak müdahalelerin siyasal sisteme zarar verebileceği, siyasal iktidarların basın organları için en yüksek yargı mercinin kamu vicdanı olacağı, basın ile ilgili verilecek hükümleri topluma bırakmanın en doğru yol olacağını ilke olarak kabul etmesi gerekir. Ayrıca basın ile ilgili şikâyetlerin yoğunlaşması hâlinde, çok başvurulmak istenmemesine rağmen yargı yolunun tercih edilmesi alana yapılacak siyasi müdahalelerden daha iyidir.

B. KUVVETLER AYRILIĞI İLKESİ VE BASIN

Basının, demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak her türlü müdahaleden uzak, çerçevesi özenle çizilmiş ayrıcalıklı bir konumu vardır. Demokratik siyasal sistem içerisinde basının bugünkü konumunu elde etmesi uzun ve çetin bir mücadelenin sonucu olmuştur. Özellikle İngiltere başta olmak üzere Avrupa'da iktidarlara/yönetimlere karşı basının asırları aşan bir mücadelesi vardır. Basın bu mücadelenin bir sonucu olarak önce kendi alanının sınırlarını hukuki olarak güvence altına aldırılmış, daha sonra toplumun da baskısı ile önemli ve temel haklar elde etmiş, 19. asrın sonları ve 20. asırda demokrasi alanında atılan adımlar ile medya kuruluşları demokratik siyasal sistemin vazgeçilmez unsurları olmuşlardır. Bugün basının yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak adlandırılarak demokrasilerin olmazsa olmaz kurumları arasında yer almaları siyasal sistemin sağlıklı işleyebilmesi ihtiyacından kaynaklanmakta ve bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır (Dönmezer 1983:2-4).

Fransız İhtilalinin bir sonucu olarak dünyaya yayılan ve günümüz demokrasilerinin temel şartı olan kuvvetler ayrılığı ilkesi ile ilgili zaman içerisinde bazı problemlerin yaşandığı görülmüştür. Halkın kendi kendisini idare etmesi şeklinde tanımlanan demokrasilerde yönetim için temel unsur vatandaşların bizzat kendisi tarafından ortaya konan iradesidir. Halk yasama görevini kendisi adına yetki verdiği milletvekilleri vasıtasıyla kullanır. Halkın temsilcilerinden oluşan parlamentolar/meclisler ülkenin en yetkili/yüksek makamı olarak yasal düzenlemeleri yapar. Yasamadan ayrı biçimde oluşturulan ve çoğu zaman yasamanın içerisinde çıkan, gücünü millet adına parlamentodan alan ve yine yasama organı parlamento tarafından denetlenen yürütme organı hükûmet ise millet adına parlamentoya hesap vermek şartıyla yönetim görevini üstlenir. Bu iki güçten bağımsız olarak görev üstlenen yasama ise üçüncü erki/gücü oluşturur.

Sistem görünüşte birbirinden bağımsız ve sağlıklı biçimde yürüyecek olan üç ayrı gücün üzerine inşa edilmesine ve işleyişin doğru biçimde

olacağı varsayılmasına rağmen uygulamada bu mümkün olamamıştır. Demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak seçimlere giren siyasal partiler parlamentoda çoğunluğu sağladıkları zaman sistemin gereği olarak icra organı hükûmetin üyelerini de kendi mensupları arasından çıkarmaktadır. Genellikle çoğunluğu sağlayan partinin genel başkanı parlamentoda en büyük grubu oluşturan partinin genel başkanı olarak parlamentoda alınan kararlarda etkili olduğu gibi aynı genel başkan icra organı hükûmetin de başkanı yani başbakan olarak görev yapmaktadır. İcra organı hükûmetin başkanı yani başbakan olan kişi aynı zamanda parlamentoda

Siyasal partiler de basın organları gibi kanuni gereklilikleri yerine getiren herkes tarafından kurulabilirler.

çoğunluğu sağlayan partinin de genel başkanı olması sebebiyle hükûmet kendisini denetlemekle görevli olan parlamentonun bu denetiminden çoğu zaman kurtulabilmektedir. Birbirinden bağımsız olması gereken ilk iki kuvvet arasındaki bu ilişki kuvvetler ayrılığı ilkesinde sorunlar oluşmasına sebep olabilmektedir. Diğer taraftan yasama organı olan meclisin kendisine verdiği yetki ve koyduğu kurallara tabi olan, ancak diğer iki kuvvet gibi gücünü millettten alan yargının bağımsızlığına da parlamentoda güçlü temsil edilen ve yürütme organını bünyesinden çıkararak siyasi teşekkül müdahaleler yapılabilen, yasama bağımsızlığı ile ilgili sorunlar çıkmaktadır. Çalışmaları millet denetimine tabi olan bu üç

erkin işleyişi sırasında karşılaşılan güçlükler, birbirinden bağımsız olmaları gereken üç erkin sınırları ve bağımsızlığı ile uygulamada ortaya çıkan sorunlar siyasal sistem için ayrı bir gücü gerekli kılmıştır.

1. Basının Dördüncü Güç Olması

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin bir emniyet supabı ve dördüncü güç olarak bağımsız basın/medya sisteme adapte edilmiştir (İçel 1983:52). Basın diğer üç temel güçten farklı bir konuma sahiptir. Mülkiyet olarak özel teşebbüse ait olmasına rağmen demokratik sistemde üstlendiği rol sebebiyle çalışmaları kamu hizmeti kabul edilmektedir. Bu yönüyle bakıldığı zaman basın organları siyasal partilere benzerler. Siyasal partiler de basın organları gibi kanuni gereklilikleri yerine getiren herkes tarafından kurulabilirler ve seçimlere katılıp iktidara gelinceye kadar özel teşebbüs gibi işlev üstlenirler. Seçimlerin kazanılmasından sonra kamu işlevleri başlar. Basın organları da böyledir: Kâr ve zararı mülkiyet olarak mensup oldukları kişi ya da kurumlara ait olmasına rağmen günlük çalışmalarında ele aldıkları haber, enformasyon, yorum, eleştiri gibi materyallerin toplum üzerindeki

etkileri, kamuoyunu oluşturma ve açıklamada üstlendikleri misyon, bireyleri toplumun birer parçasına getirmede oynadıkları roller, yönetimler üzerindeki etkileri bu kurumları aynı zamanda kamusal işlev yapan organlar hâline getirmiştir. Bu olağanüstü güçleri sebebiyle basın organları özel teşebbüse ait olan diğer işletmelerden daha farklı ve daha özenli bir hukuki düzenlemeye tabi tutulmaktadır.

Basın organları sadece haber vermek, eleştirmek, eğlendirmek ve yorum yapmakla kalmazlar; aynı zamanda kamuoyunun serbestçe oluşmasına yardımcı olarak vatandaş eğilimlerinin yönetime yansımada rol üstlenirler. Seçim dönemlerinde aday olan insanlarla ilgili seçmene ayrıntılı bilgi vererek parlamentoya lafazan ve şarlatanların, hırsız ve ahlaksızların girmelerine engel olurlar. Başbakan veya milletvekili olacak insanların örnek kişiler olmaları için onlarla ilgili en ayrıntılı bilgiyi kamuoyu gündemine getirerek seçmenin sağlıklı karar vermesini sağlarlar. Siyasilerin rahatsızlık ve şikâyetlerine rağmen adaylıkla birlikte başlayan süreçte geçmişe ait kirli çamaşırların ortaya dökülmesi, ilköğretimden başlamak üzere eğitim hayatındaki başarı ya da başarısızlıkları, ailevi ilişkileri, devletle olan ilişkilerindeki tutumları, toplumsal ilişkilerdeki tavırları gibi birçok konunun gündeme taşınarak toplumu temsil edeceklerin kamuoyuna tanıtılması, ayrıntıya inilerek her şeyin basın tarafından kamuoyu gündemine taşınması hep bu amaca yöneliktir.

Basın millettten aldığı yetki ile parlamento ve hükûmeti denetlerken yetkinin amaca uygun kullanılıp kullanılmadığını kontrol eder.

Basının işlevleri sadece seçim dönemiyle sınırlı değildir. Seçim dönemleri dışında yönetimin parlamentodan başka yine vatandaşlar adına denetlenmesi demokratik sistem açısından önemlidir (O'Neil 1998:41). Basın millettten aldığı yetki ile parlamento ve hükûmeti denetlerken yetkinin amaca uygun kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmekte, uygulamalar hakkında kamuoyunu bilgilendirmekte, kamuoyunun serbestçe oluşmasına yayınlarıyla yardımcı olmaktadır. Yaptığı yorum ve eleştirilerle ülke ve dünyadaki gelişmelerin nasıl algılanması gerektiği konusunda kamuoyunu bilgilendirmektedir. Siyasal sistemin sağlıklı işlemesi için beşinci kuvvet olarak demokrasiye monte edilen sivil toplum örgütlerinin diğer kurumlarla ilişkilerinde de medya yine aracı rolü üstlenmektedir.

Basın organları sistem içerisinde dördüncü güç olarak önemli bir işlevi yerine getirirken konumu itibarıyla diğer üç erkten farklı bir mülkiyet

yapısına sahiptir. Basın organları mülkiyet olarak kimi zaman kamuya, yerel yönetimlere ve sivil toplum örgütlerine ait olsa da genel olarak özel teşebbüsün mülkiyetindedir. Basın dendiği zaman genel olarak özel mülkiyetin elindeki kuruluşlar akla gelir. Mülkiyet olarak özel teşebbüse ait olmasına rağmen kamu görevi üstlenen basın, halktan/milletten aldığı güçle hükûmetin etkisinden uzak, doğrudan parlamento baskısına maruz kalmadan bu kurumları denetleme işlevini yüklenmiştir. İlk üç kuvvetin birbirine müdahale etmesinin engellenmesi, işlevlerini yerine getirmemesi hâlinde konunun kamuoyu gündemine taşınması, seçimler dışında parlamenterlerin ve hükûmetin toplum adına denetlenmesinde basın büyük rol oynar.

2. Siyasal İktidara Karşı Basının Bağımsızlığı

Basın organlarının her türlü müdahaleden uzak olarak özgür biçimde yayın yapmaları demokratik sistemin sağlıklı işlemesi açısından önemlidir. Demokrasinin gelişmesine paralel olarak basın hürriyetinin uluslararası metinlere girmesi ve güvence altına alınması da bu amaca yöneliktir. Özellikle siyasal iktidarlara karşı basının bağımsız olarak çalışabilmesi sistem açısından önem taşır. Uluslararası kuruluşlar yıllık olarak global anlamda ülkeleri taraması ve basınla ilgili olarak gerekli ikazlarda bulunmak üzere raporlar hazırlaması ve bunları ilan etmesi, demokratik sistemin işlevine yönelik bir çalışmadır.

Uluslararası kuruluşların raporlarına rağmen siyasal iktidarın kanuni düzenlemelerle bu kurumu da baskı altına alma ihtimalinin var olduğu düşünülebilir. Görünüşte bu ihtimalin de gözden uzak tutulmaması gerektiği gibi bir kanaat oluşuyorsa da sistemin sağlıklı işlemesi için siyasal iktidarın basını hukuki olarak denetim altına alması engellenmiştir. Siyasal iktidara basınla ilgili her türlü hukuki düzenleme yapabilmesi konusunda engeller konmuş ve iktidarın basını hukuki yolla denetim altına alarak basın hürriyetini ortadan kaldırması önlenmiştir.

Siyasi iktidarın basını hukuki olarak denetim altına almasını engelleyen uluslararası metinlerden birincisini Birleşmiş Milletler Sözleşmesi oluşturur. Bu Sözleşme basın hürriyetini teminat altına almış, düşünce ve haberleşme özgürlüğünün, dolayısıyla basın özgürlüğünün insanların vazgeçilmez ve devredilmez en tabii ve temel hakları olduğunu belirtmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 19. maddesi bu hakkın güvence altına alınmasıyla ilgilidir. Madde, "Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar." (<http://www.belge.../iheb>) diyerek düşünce ve ifade özgürlüğünün ya-

nında kitle iletişim aracıyla verilen haber ve bilgilerin alınmasını, çoğaltılmasını ve dağıtılmasını garanti altına almaktadır.

Yine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi basın organlarını güvence altına alarak bu konuda siyasal iktidarın yaptırımlar uygulamasını engellemektedir. 20 Mart 1950’de Roma’da imzalanan ve 3 Eylül 1952’de yürürlüğe giren Sözleşme’yi Türkiye, 18 Mayıs 1954’te onaylamıştır (R.G. 19 Mart 1954-8662). Bu Sözleşme’nin 9. maddesi düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü teminat altına alırken, birinci fıkrasında “Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.” demektedir. 10. maddesi ise doğrudan ifade özgürlüğünü içermektedir. Birinci fıkrasında, “Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.” şeklinde bir ifadeyle siyasal iktidarı açıkça sınırlandırırken, basın hürriyetinin hangi hâllerde sınırlandırılabileceğini ikinci fıkrasında hüküm altına almıştır: “Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir” (<http://www.belge.../aihs>).

“Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatma özgürlüğüne sahiptir.”

Ayrıca Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi de basın özgürlüğü ile ilgili benzer bir güvence getirmektedir. AB vatandaşlarının temel haklarını, AB’nin vatandaşlarına karşı sorumluluklarını düzenleyen ve 13-14 Ekim 2000’de Fransa’nın Biarritz kentinde gerçekleşen AB zirvesinde devlet ve hükümet başkanlarının bilgisine sunulmuştur. 7-8 Aralık 2000’de “Nice Zirvesi”nde onaylanan Temel Haklar Şartı’nın ifade ve haber alma özgürlüğünü düzenleyen 11. maddesinin birinci ve ikinci fıkrası, “Herkes, ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlarla kısıtlanmaksızın bir görüşe sahip olma,

haber ve düşünceleri elde etme ve bunları ulaştırma özgürlüğünü içerir. Basının özgürlüğü ve çoğulculuğuna saygı gösterilmelidir.” demektedir (<http://www.belge.../ab>). Diğer taraftan, UNESCO’nun 1984 yılında yapılan 18. Genel Konferansında iletişim özgürlüğü kabul edilmiştir (Ansay, 1991:221).

Siyasal iktidarlara karşı basın hürriyetini güvence altına alacak diğer bir teminatı anayasalar oluşturmaktadır. Basın özgürlüğü anayasalarla teminat altına alınmıştır ve bu metinleri siyasal iktidarın değiştirmesi güçtür. Örneğin 1982 Anayasa’sının düşünceyi açıklama ve yaymayı kapsayan 26. maddesinde, “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya

“Devlet,
basın ve
haber alma
hürriyetlerini
sağlayacak
tedbirleri
alır.”

fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar.” denmektedir. Doğrudan basın hürriyetini içeren 28. maddesi ise; “Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz. Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.” diyerek sadece basın hürriyeti güvence altına alınmakla kalınmamakta ayrıca devlete basın hürriyetini sağlayacak tedbirleri alma yükümlülüğünü vermektedir.

Basın özgürlüğünün anayasalarla teminat altına alınması siyasal iktidarı engelleyen bir faktör olarak karşımıza çıkarken, demokrasi-lerdeki kamuoyu baskısı iktidarı sınırlandıran diğer bir unsur olarak karşımıza çıkar. Kamuoyunun bizzat kendisi basına yapılacak düzenlemeler konusunda siyasal iktidara baskı uygulayarak basının iktidar tarafından denetim altına alınmasını engeller. Özal’ın Başbakanlığı döneminde “Muzır Kanunu” yoluyla basını baskı altına alma isteğinin, hatırlanacağı üzere kamuoyu baskısı sebebiyle gerçekleşmemesi buna güzel bir örnek oluşturur.

Hukuki olarak basın organlarının siyasal iktidarlar tarafından baskı altına alınmasının son derece güç olmasına rağmen iktidarın başka yol ve yöntemlerle bu amaca ulaşmaya çalıştığı da bilinmektedir. Bunlardan birincisi idari avantajlar veya yaptırımlar yoludur. İktidar yönetim gücünün kendisine verdiği yetkiye dayanarak basına birtakım avantajlar sağlayıp onu yanına çekmekte ve bu yolla basını asli görevinden uzaklaştırabilmekte ya da haber almadaki engeller başta olmak üzere bu kurumların ihtiyaç duydukları birtakım girdiler konusunda sorun çıkartarak görevlerini

yapmalarını engelleyebilmektedir. Kamuoyu baskısı ve diğer uluslararası ilkeler sebebiyle bu konuda çok başarılı olduğu da söylenememektedir.

3. Basının Ekonomik Bağımsızlığı ve Siyasi İktidar

İktidarın basını denetim ve güdümü altına almada kullandığı daha etkili diğer bir yöntem ekonomik baskıdır. Siyasetin temel amaçlarından birini ülkenin ekonomik kaynaklarını kullanma konusundaki tercihler oluşturur. İktidarı ele geçiren siyasal parti(ler) ülkenin ekonomik kaynaklarını basın için siyasi bir rüşvet veya iltimas aracı olarak kullanmak suretiyle basını denetimleri altına almak isteyebilirler. Medya patronlarının en hassas yönlerini para kazanma isteğinin oluşturması sebebiyle siyasal iktidar kendisini desteklemeleri şartıyla ekonomik kaynakların bir bölümünü basın patronlarının lehine tahsis edebilir, yönlendirebilir. Böyle bir durumda basın asli görevlerinden vazgeçer ve güç kaynağı olan toplumu bir kenara bırakarak asla yapmaması gereken rolü üstlenerek siyasal iktidarın güdümüne girer. Böyle bir durum demokrasilerde kuvvetler ayrılığı ilkesini temelden sarsarken demokrasinin işleyişine de büyük zarar verir. Vatandaşların sağlıklı bilgilenelememesi, parlamento ve idarenin yeterli oranda denetlenememesine yol açarken, farklı görüş ve eleştirilerin yapılamaması kamuoyunun oluşmasını engeller ve millî iradenin sandığa yanlış yansımaya yol açar.

Siyasal iktidarlar, farklı görüş ve ideolojileri savunan basın organlarına hukuki anlamda eşit davranmakla kalmamalı, basın organlarının bağlı buldukları sermaye gruplarının ekonomik kaynaklara ulaşmalarında, kamu ihalelerindeki yarışlarda, basın lehine kullanılan inisiyatiflerde eşit davranmalıdır. İktidarın amaçlarından birini, ülkedeki ekonomik kaynakları tahsis etmede ve yönlendirmede yetki sahibi olmak isteği oluşturur. Bu amaç dikkate alındığında iktidara gelen siyasi parti için bu kaynakların gayriahlaki olarak iktidarın amaç ve çıkarlarına kullanılmasının mümkün olmadığı uygulamalardan da kolayca anlaşılabilir. Demokratik sistemlerde iktidarların icraatlarında şeffaflığın aranması ve iktidara gelecek partilerin daha şeffaf bir yönetim vaatleri, diğer alanlarda olduğu gibi basın konusunda da siyasi iktidarın kamu kaynaklarını baskı, çıkar ve yönlendirme aracı olarak kullanmasını engellemeye yöneliktir. Gelişmiş demokrasilerde iktidarlar tarafından şeffaflığın bir ilke olarak algı-

İktidarın basını denetim ve güdümü altına almada kullandığı daha etkili diğer bir yöntem ekonomik baskıdır.

lanması ve kamuoyunun bu konuda ikna edilmesi sistemin sağlıklı işlemesine matuf hukuki ve ahlaki bir ilke olarak karşımıza çıkar.

Siyasal iktidarlarla basın kuruluşları arasında ekonomik anlamda yapılacak hukuki mevzuata, ahlaki ilkelere ve teamüllere aykırı olarak iş birliği ve anlaşmaların engellenmesinde en önemli görev muhalefetteki siyasi partilere ve diğer basın organlarına düşmektedir. İktidarın ekonomik kaynakları kendisini destekleyecek basın kuruluşlarına veya aynı gruba bağlı diğer şirketlere yönlendirmesi ya da tahsis etmesi hâlinde bunu kamuoyuna duyuracak ve diğer mekanizmaları harekete geçirecek olanlar diğer basın kuruluşları ve muhalefet partileri olmaktadır. Basın gruplarının daha büyük boyutlarda siyasal iktidarlarla ekonomik iş birliğine girerek asli misyonlarından uzaklaşması siyasal sistem açısından çok daha büyük sorunların oluşmasına zemin hazırlar.

Türkiye’de 1990’lı yılların sonu ile 2000’li yıllarda yaşanan ve ülkeyi ekonomik krize sürükleyen “banka hortumlamaları” bunun iyi bir örneğini oluşturur. Bazı basın grupları, bağlı oldukları diğer şirketler aracılığı sayesinde siyasal iktidarlarla olağan dışı ekonomik ilişkilere girerken basın organları asli fonksiyonlarından uzaklaşmış, bunun sonucu olarak siyasal alanda demokrasi dışı siyasal oluşum pazarlıkları yapılmaya başlanmış ve ülke ekonomik kriz yanında siyasal bir krize de sürüklenmiştir. Yapısı gereği şeffaf ve temiz olması gereken basın kurumu şaibeli ilişkilerle kirlenmiştir. Dönemin basın gruplarından birisi bir bakan hakkında, bakanlıktaki icraatlarla ilgili olarak sürekli biçimde yolsuzluk iddialarını gündeme getirmiş, bunun karşılığı olarak da ilgili bakan başka bir televizyon kanalına çıkıp, kendisini yolsuzlukla suçlayan medya grubunun patronunun nerede olduğunu sormuştur. Bakanı eleştiren basın grubunun patronu o tarihlerde “banka hortumlamaktan” cezaevinde bulunuyordu.

Kendisini temizleyemeyen ve kirli ekonomik ilişkilere bulaşan bir basın kurumunun siyasal sistemin temizlenmesine yönelik yayın yapabilmesi mümkün değildir. Dünyanın hemen her yerinde temiz olması gereken kurumların başında medya/basın kuruluşları gelmektedir. Bu kuruluşların sahipliğini üstlenecek şirketlerin daha titiz olarak seçilmesi ekonomik kaygılardan öte basının siyasal sistemde üstlendiği görevle ilgilidir. Medya sahipliğini üstlenen şirketlerin güçlü ekonomik yapılarının olması, özellikle siyasal iktidar ve genel olarak kamu ile ilişkilerde hukuk dışı, gayriahlaki ilişkiler içerisine girmemesi, iktidarın bu kurumlar üzerinde kuracağı baskının önlenmesi ve siyasal sistemin sağlıklı işlemesi açısından önemlidir.

Siyasi iktidarın her türlü hukuki, idari, ekonomik, fiilî baskısından uzak olarak basın organlarının çalışmalarını sürdürmelerine ortam yara-

tilması basın hürriyeti açısından yeterli olmayabilir. Özgürlük, basın organlarının siyasi baskılardan uzak olması yanında basın çalışanlarının görevleri ile ilgili serbest çalışmalarını da içerir. Basın sektörüne bakıldığı zaman iki farklı statüdeki insanı görmek mümkündür: Bunlardan biri basın kurumlarının sahipliğini üstlenenlerdir. Bu insanlar asli olarak basın mesleğini icra etmezler. Görevleri ve amaçları kurumun iyi işlemesi ve kendi kazançlarının azami oranda olmasıdır. İkinci statüdeki insanlar ise çalışanlardır. Gazeteci/iletişimci dendiği zaman asli meslek olarak basın alanını seçen ve geçimini bu alandan sağlayan insanlar akla gelir. Kurumun kâr ve zararı bunları birinci dereceden ilgilendirmediği gibi basın organının ekonomik çıkarları konusunda da kayıtsızdırlar. Bu insanların görevleri ile ilgili sadece diğer kişi ve kurumlara karşı bağımsız olmalarının ötesinde basın deontolojisi açısından kendi kurumlarının üst yönetimlerine ve medya sahiplerine karşı bağımsız olmaları da basın hürriyeti ve demokratik siyasal sistem açısından önemlidir.

Basın çalışanlarıyla ilgili sorunu hemen her medya kuruluşunda görev yapan üst yöneticiler oluşturmaktadır. Üst yöneticiler bir yandan gazeteci/iletişimci kimlikleri ile boy gösterirken diğer taraftan aldıkları maaşlar dışında çalıştıkları kuruma ortak olmakta, kurum hisselerinden pay almaktadır. Yarı patron gazeteci tipindeki insanların sadece mesleki kaygılarla görev yapmaları, içinde buldukları konum gereği mümkün değildir. Gazeteci görevi gereği bir olayı, gelişmeyi, fikri yayın konusu yapıp yamama aşamasında medya kuruluşunun ekonomik kaygılarından ve çıkar ilişkilerinden uzak olarak kendi vicdani kanaatlerine göre karar verir. Gazeteci kimliğinin yanına patron kimliğinin de eklenmesi bu yapıyı derinden etkilediği için bu insanların sadece mesleki kaygılarla görev yaptıkları söylenemez. Yarı patron gazetecilerin, siyasi iktidar başta olmak üzere diğer kurumlarla ilişkilerinde sadece mesleki kaygıları göz önünde tutarak görev yapabilmeleri ile ilgili oluşan soru işaretleri basın ahlakı açısından üzerinde durulması gereken bir konudur. Yarı patron olarak medya üst yöneticisi görevini üstlenenlerin çalışanların haklarını koruma konusunda da konumları gereği yeteri kadar hassas davranabilmeleri mümkün değildir.

Basın çalışanlarının meslekleri dışında başka bir işle meşgul olmaları, basın mesleğini icra ederken istihbarat teşkilatları da dâhil olmak üzere kamu veya özel kuruluşlara ait başka işlerde uğraşmaları, gazeteci kimliği ile uyumsuz bir durum ortaya çıkarır. Basın çalışanları gücünü çalıştıkları kurumun ötesinde toplumdaki alır ve onlar adına araştırır, haber yapar, eleştirir, yorumlar. Demokratik sistem içerisinde basına kendisine ayrıcalıklar tanınması, yaptığı işin kamusal nitelik taşımasından kaynaklanır sebebiyledir. Basın mensubunun başka kurumlarla oluşturacağı ilişkiler, basın kuruluşu dışında kişi ve kurumlardan alacağı emirler basın mesle-

ğini icra ederken oluşturacağı vicdani kanaati olumsuz etkileyeceği için gayriahlaki sayılmaktadır.

4. Siyasal İktidarın Basının Mülkiyet Yapısına Müdahalesi

Tarih boyunca siyasal iktidarlar, basın organlarını baskı ve denetim altına alabilmek için farklı yöntemler denemiştir. Basının kendini güvence altına alacak haklara kavuşması uzun süren mücadelelerin sonucu olmuştur. Demokrasilerde basın dördüncü kuvvet konumuna getirilirken siyasal sistem içerisinde çok sesliliğin sağlanması, farklı görüşlerin temsil edilmesi, çoğulculuğun sağlanması ve kamuoyunun serbestçe oluşmasına bu kurumların katkısı dikkate alınmıştır. Basın alanının sınırlı sayıda grubun eline geçmesi ve bir anlamda tekelleşmesinin demokrasiye aykırı olacağı ve siyasal sisteme büyük zarar vereceği açıktır.

Siyasal iktidarların basını hukuki olarak denetim altına almaları yukarıda da açıklandığı gibi çok mümkün görünmemektedir (Belsey, Chadwick 1998:19). Aynı şekilde iktidar kaynaklı fiilî ve idari müdahaleler de

kamuoyu baskısı sebebiyle fazla etkili olamamaktadır. Ekonomik kaynakların basın kuruluşlarına yönlendirilmesi ise özellikle seçim dönemlerinde ve iktidarların güç kaybetmeye başladığı süreçte etkisini yitirmekte ve basın organlarının saf veya yayın politikası değiştirmesini engelleyememektedir.

Basın organlarının iktidar tarafından denetim altına alınması antidemokratik sistemlerin temel ilkesidir.

Siyasi iktidarların basınla ilgili bu çıkmazı, son yıllarda basının mülkiyet yapısına yönelik müdahalelerle onu denetim altına alma çabası içerisinde girmelerine yol açmaktadır. Basın kuruluşlarının iktidara yakın veya iktidar tarafından desteklenen sermaye grupları tarafından alınması suretiyle basında iktidara karşı oluşabilecek muhalefetin engellenmesi, si-

yasal iktidarın uygun görmeyeceği yayının engellenmesi, denetim ve eleştirinin önlenmesi yolu tercih edilmektedir. İktidarın basını en kolay denetim altına alabileceği yöntemlerden biri olan bu tercihin demokratik rejimin ruhuna aykırı olacağı açıktır (Gilbert 1998:170).

Basın organlarının iktidar tarafından denetim altına alınması antidemokratik sistemlerin temel ilkesidir. İktidarlar, kamuoyunu iktidar lehine yönlendirmek amacıyla basın organlarının mülkiyetini ya komünist/sosyalist sistemlerde olduğu gibi doğrudan iktidara bağlarlar ya da diktatörlüklerde olduğu gibi iktidar mensupları veya onların onayını alan kişi ve

kurumlar basın organlarının mülkiyetini üstlenirler. Basının mülkiyet olarak belirli gruplarda toplanması monarşik veya meşruti sistemler açısından uygun görülebilirse de demokrasi ile uyuşması mümkün değildir. Günümüz demokrasilerinde en önemli kurumlardan birisi ve dördüncü güç olarak tanımlanan basının mülkiyet yapısı açısından siyasi iktidarlar veya başka kurumlarca denetim altına alınması sistemin sağlıklı işlemlerini engeller. Modern demokrasiler sadece basındaki çok sesliliği bile yeterli görmemekte, toplumdaki grupların sesini duyurabilmeleri ve kamuoyunun serbestçe oluşması için önemli olan sivil toplum kuruluşlarını siyasi sistem için olmazı gibi görmekte ve sivil toplum örgütlerini beşinci kuvvet olarak tanımlamaktadır.

Hemen her dönemde siyasi iktidarların basını denetim altına alma isteği ortaya çıkmasına rağmen demokrasinin temel ilkeleri iktidarları sınırlandırırken, daha kolay ve iktidardan bağımsızmış gibi izlenim verilerek basının mülkiyet olarak denetim altına alınması girişimleri iktidarın siyasi sistemi demokrasiden uzaklaştırma çabası olarak da yorumlanabilir. Mülkiyet olarak iktidara yakın grupların eline geçebilecek bir basının ülkede muhalefete, muhalefet edebileceklere yayınlarını açması, toplum adına iktidarı denetleyebilmesi, eleştirebilmesi, kamuoyunun serbestçe oluşmasına yardımcı olabilmesi, seçim dönemlerinde parti ve adayları kamuoyuna yeterince tanıtabilmesi, ülkedeki sorunları ve gelişmeleri parlamentoya ve yönetime iletebilmesi mümkün değildir. İktidarın mülkiyet olarak basını denetim altına alma çabalarını demokratik rejimin dışına çıkma eğilimi olarak görmek de mümkündür.

Hemen her dönemde siyasi iktidarların basını denetim altına alma isteği ortaya çıkmaktadır.

İktidarlar için temel amaç, kendilerini iktidara taşıyan sistemin aynı şekilde çalışmasına yardımcı olmak, çok sesliliğin önünde engeller varsa bunları kaldırmak, medya kuruluşlarının sınırlı sayıda ve belirli grupların eline geçmesini engellemek, tiraj ve izlenme oranları açısından basın organlarının belirli gruplarda toplanması suretiyle tekelleşme eğilimleri varsa bunları ortadan kaldırmak olmalıdır (Keane 1993:141). Demokrasilerde basının, mülkiyet olarak ele geçirilmesi veya başka yöntemlerle iktidar lehine denetim altına alınması siyasi iktidarın bindiği dalı kesmesi anlamına gelir ki bunun yanlışlığı tartışılmayacak kadar açıktır. "Basın hürriyetinden doğacak zararların önlenmesinin yolu yine basın hürriyetidir." sözünde olduğu gibi demokrasilerde basınla ilgili sorunların gide-

rilmesinde izlenecek yolun, basın hürriyetinin genişletilmesi olduğu dikkate alınmalıdır.

İdeolojilerin habere yansması, haberde; doğruluk, taraflara eşit söz hakkı verilmesi, bilgi ve belgeye dayanma, kişisel kanaat ve ideolojilere yer vermeme, sadece olgulara dayanarak metni oluşturma, haberle yorumun, haberle reklamın, haberle eleştirin karıştırılması, (Lippmann 1965:222) basının özel çıkarlara alet edilmesi, uluslararası hukukun koyduğu birtakım evrensel ilkelerin çiğnenmesi, basına konan sınırların aşılması gibi durumlarda sorunun çözümünün

Basın organları
demokrasinin
vazgeçilmez
unsurları ve
sistemin
olmazsa olmaz
kuruluşları
olarak siyasal
sistemin
dördüncü
kuvvetidir.

gibi durumlarda sorunun çözümünün iktidarların ötesinde toplumsal ve kurumsal bazda ele alınması demokrasi açısından önemlidir. Siyasal iktidarların, hemen her dönemde iktidarların basından şikâyetçi oldukları gerçeğini dikkate alarak demokrasinin genel ilkeleri çerçevesinde basın hürriyetinin özüne dokunacak ve sistemin işleyişini engelleyecek etkilerden uzak kalmanın yolunu tercih etmeleri, uymaları gereken temel bir ilke olmalıdır.

SONUÇ

Basın organları demokrasinin vazgeçilmez unsurları ve sistemin olmazsa olmaz kuruluşları olarak siyasal sistemin dördüncü kuvvetidir. Bu kuruluşların kamuoyu üzerindeki

güçleri toplumsal arenada söz sahibi olmak isteyen hemen her kişi veya grup için bu kurumları cazibe merkezi hâline getirmiş, hemen her dönem basının gücünden yararlanmak isteyenlerin başında siyasal iktidarlar gelmiştir. Siyasal iktidarların basını kendi amaçları doğrultusunda denetim alma istekleri olmasına rağmen 18. asırla birlikte gelişen demokrasi basın için bir güvence olmuştur.

Demokrasinin sağlıklı işleminde karşılaşılan sorunlar basını sistemin ayrılmaz ve vazgeçilmez parçası hâline getirirken siyasal sistemin gelişmesine paralel olarak basını güvence altına alacak önlemler de geliştirilmiştir. Basın hürriyetinin özüne dokunacak müdahaleler demokratik siyasal sistemin sağlıklı işleminde engelleyeceği için özellikle siyasal iktidarlar ve diğer kurumlarla basın arasındaki ilişkilerin çerçevesi ayrıntılı olarak çizilmiş ve basın hürriyeti anayasalar dışında uluslararası metinler yoluyla güvence altına alınmıştır.

Siyasal iktidarların hukuki alan dışında basını baskı altına alabilecek ekonomik, idari ve fiilî yaptırım ve engellemeleri basın hürriyeti için tehdit olduğu gibi demokrasiye de zarar veren bir davranıştır. Ekonomik kay-

nakları yönlendirme konusunda yetki kullanan iktidarların ekonomik ilişkilerle basını kendine bağlaması, basını yönlendirmesi siyasi etik ve basın ahlaki açısından uygun davranışlar değildir ve bu tür uygulamalar demokratik siyasal sisteme zarar vermektedir.

Son yıllardaki bir uygulama olarak karşımıza çıkan siyasal iktidarın basının mülkiyet yapısına müdahalesi basının fonksiyonlarını yerine getirmesini engellemektedir. Demokrasinin sağlıklı işleminde basının özellikle siyasal iktidarın baskı ve denetiminden uzak yayın yapması önemlidir. İktidarın mülkiyet olarak basını ele geçirme çabaları toplumun serbest bilgilenmesi, kamuoyunun serbestçe oluşması, yönetimin veya iktidarın denetlemesini engelleyeceği için basının asli fonksiyonlarını yerine getirmesini engellemektedir. Demokrasilerde iktidarın basını denetim altına alma çabaları, kendini iktidara getiren yöntemleri değiştirmesi sistemi demokratik rejim olmaktan çıkaracağı için sakıncalıdır. Basınla ilgili sorunları gidermek için basın hürriyetinin sınırlarının genişletilmesi en geçerli yoldur. Basınla iktidarlar arasındaki sorunların çözümü için bu durum siyasal iktidarlar tarafından temel ilke olarak kabul edilmelidir. ■

KAYNAKLAR

ALTHUSSER, Louis (1994) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (çev. Y.Alp, M.Özışık, 4. bs., İletişim Yayınları, İstanbul.

ANSAH, Paul A. V. (1991) *Uluslararası İletişimde Haklar ve Değerler Mücadelesi*, *Enformasyon Devrimi Efsanesi*, Rey Yayınları, İstanbul.

BELSEY, Andrew, Ruth CHADWICK (1988) “Medyada Etik ve Siyaset: Kalite Arayışı”, *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, drl. A.Belsey, R.Chadwick, (çev. N. Türkoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

BLUMLER, Jay (1981) “The Press, Television, and Democracy” *Reader in Public Opinion and Mass Communication*, 3 rd Ed., (Ed. M.Janowitz, P. Hirsch), The Free Press, New York.

DAMLAPINAR, Zülfiyar (2005) “İktidar ve Kitle İletişim Araçları Üzerinden Rıza Üretimi”, *Medya ve Siyaset*, Ed. Z. Damlapınar, Turhan Kitabevi, 2005

DÖNMEZER, Sulhi (1983) “Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu”, *Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar*, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, Nu. : 3, İstanbul.

DÖNMEZER, Sulhi (1976) *Basın ve Hukuku*, 4. bs., İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul

GARNHAM, Nicholas (2004) “The Media and The Public Sphere”, *The Information Society Reader*, Ed. Frank Webster, Routledge Taylor&Francis Group, London and New York.

GILBERT, Paul (1998) “Yayıncılığın Oksijeni: Terörizm ve Habercilikte Sınırlandırmalar”, *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, drl. A.Belsey, R.Chadwick, (çev. N. Türkoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

GÜZ, Nurettin (2005) *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*, Nobel Yayınevi, Ankara.

İÇEL, Kayıhan (1998) *Kitle Haberleşme Hukuku*, 4. bs., Beta Basım Yayım, İstanbul.

İÇEL, Kayıhan (1983) “Devletle Basın Arasındaki İlişkiler”, *Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar*, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, Nu. : 3, İstanbul.

KEANE, John, (1993) *Medya ve Demokrasi*, (çev. Haluk Şahin), 2. bs., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

LIPPMANN, Walter (1965) *Public Opinion*, The Free Press, New York.

MACBRIDE, Sean, vd. (1980) *Communication and Society Today and Tomorrow: Many Voices One World*, Kogan Page, London.

MCLUHAN, Marshall, Quentin Fiore (1968) *War and Peace in the Global Village*, Bantam Books, New York.

MCQUAIL, Denis (1994) *Kitle İletişim Kuramı*, (çev. A.H.Yüksel), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

MILBURN, Michael A. (1998) *Kamuoyu ve Siyaset*, (çev. A. Dönmez, V. Duyan), İmge Kitabevi, Ankara.

O’NEILL, John, (1998) “Piyasada Gazetecilik Yapmak”, *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*, drl. A.Belsey, R.Chadwick, (çev. N. Türkoğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

ÖZEK, Çetin, (1983) “Basında Haber Verme Hakkının Sınırları”, *Basın ve Basının Karşılaştığı Hukuki Sorunlar*, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları, Nu. :3, İstanbul.

SCHILLER, Herbert (1993) *Zihin Yönlendirenler*, (çev. Cevdet Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul.

SCHNAIDER, Wolf, Paul – Josef Raue (2000) *Gazetecinin El Kitabı*, (çev. I. Aygün), Konrad Adenauer Vakfı, Ankara.

OSKAY, Ünsal (1992) *İleşimin ABCsi*, Simavi Yayınları, İstanbul.

http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/ab_thb.html, 21.02.2010

http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/aihs_01.html, 21.02.2010

<http://www.belgenet.com/arsiv/sozlesme/iheb.html>, 21.02.2010

ANAYASA HUKUKU AÇISINDAN DEMOKRATİKLEŞME TARTIŞMALARI

PROF. DR. HASAN TUNÇ*

Ülkemizde yakın bir geçmişte “Kürt açılımı” söylemleriyle başlayıp “demokratikleşme” ifadeleriyle devam ettirilen sürecin, birçok çelişkiyi ve kavram kargaşasını beraberinde getirdiği görülmektedir. Şöyle ki; Her şeyden önce, demokratikleşme kavramı kolektif bir anlayışı gerektirmektedir. Bir ülkede demokratikleşme etnik veya bölgesel tabanlı bir bakışla sağlanamaz. Demokratikleşme, bireysel nitelikli temel hak ve özgürlükleri evrensel standartlara ulaştırma ve sonucunda ülkeyi gerçek manada bir demokratik hukuk devleti şekline dönüştürme sürecidir.

Çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlının kalıntıları üzerinde bir “ulus devlet” oluşturmak çok da kolay değildir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, farklılıkları bir zenginlik edasıyla kaynaştırıp bir bütünlük oluşturmayı başarabilmiştir; bu devlet bir mozaik toplum değil, “ebru”dur. Hem bireysel hak ve hürriyetler hem de kolektif hak ve hürriyetler açısından, ülkede yaşayan insanların bir kesimine sağlanan haklar başka kesiminden esirgenerek de-

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, farklılıkları bir zenginlik edasıyla kaynaştırıp bir bütünlük oluşturmayı başarabilmiştir.

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

mokratikleşme olamaz. Böyle bir yaklaşım, olsa olsa ayrıştırma olabilir. Bu yönlü düşünceler “pozitif ayrımcılık” gerekçesiyle de hukukileştirilemezler. Ülkemiz gibi, birçok medeniyete ve topluma yurt olmuş bölgelerde, tabii ki farklı toplumsal yapılar var olacaktır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı kapsamında bütünlük içinde yer alan insanların, bir kesimine demokratikleşme veya başka bir kavram adına (hak ve hürriyet sağlama) yapılan güdümlü açılımlar, en azından bir kesimi diğer sosyal yapılardan farklılaştıracaktır.

ABD’de bulunan Atlantik Konseyi isimli kuruluşun bu yılın Haziran ayında hazırladığı “Türkler ve Irak Kürtleri Arasında Güven Tesisi” başlıklı raporun öneriler kısmının bir maddesinde; *“Türklük tanımını değiştirin: ‘Türklüğü’ vatandaşlık olarak tanımlayan Anayasa maddesini değiştirin.”* denilmektedir. Bu ve benzer yaklaşımların ülkemiz lehine olmayacağı ve üniter yapıya zarar vereceği açıktır.

Kültürel
çoğulculuk,
bölünmeye;
kültürel
zenginlik ise
bütünleşmeye
zemin
hazırlayacak
yaklaşımlardır.

Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanma döneminde, Llyod George’un “Anadolu’daki tüm etnik toplulukları belirli bölgelere toplayın ve hepsine otonomi verin.” sözü, süreci daha da netleştirmektedir. Tabii ki, “şiddet ve terörle herhangi bir bağlantısı olmayan” her düşünce serbestçe ifade edilmeli ve örgütlenme hakkına sahip olmalıdır. Gerek evrensel hukuk gerekse Kopenhag Kriterleri açısından da olması gereken bu değil midir? Yaşanan süreçte amaç, kültürel çoğulculukla ayrıştırmaktan ziyade, kültürel zenginlikleri geliştirmek olmalıdır. Kültürel çoğulculuk, bölünmeye; kültürel zenginlik ise bütünleşmeye zemin hazırlayacak yaklaşımlardır. Bu nedenle, farklı

dilde eğitim gibi kolektif haklar ile değişik düzeylerde özerklik gibi siyasi haklara yönelik yaklaşımlardan uzak durulması gerekmektedir.

Bu süreçte sıkça kullanılan “azınlık, anayasal vatandaşlık, kolektif haklar ve özerklik” gibi kavramların ne anlama geldiği ve mevcut Anayasa’mızdaki düzenleniş şekillerinin ne olduğu öncelikle belirlenmelidir.

BİR İNSAN HAKKI OLARAK AZINLIK KAVRAMI VE TÜRKİYE

Azınlık kavramı ve azınlıklar sorunu, özellikle son yüzyıl boyunca dünya siyasetini ve dolayısıyla uluslararası hukuku oldukça meşgul eden konulardan biri olmuştur. Kuşkusuz azınlıklar sorununun, hukuk düzeyine yansdığından çok daha önemli tarihsel, siyasal, toplumsal, ekono-

mik, kültürel ve ideolojik boyutları vardır.¹ Öte yandan, kuramsal olarak üzerinde anlaşılmış bir azınlık kavramı yoktur. Dolayısıyla uluslararası hukukta herkesçe kabul edilen bir azınlık tanımı ve bu tanıma bağlı haklardan söz etmek de mümkün değildir.

Türkçe Sözlük'te kavram, "Bir toplulukta herhangi bir nitelik bakımından ayrı ve ötekilerden sayıca az olanlar ya da bunların bu durumu, çoğunluk karşısı, ekalliyet... Bir ülkede egemen ulusa göre ayrı soydan ve sayıca az olan topluluk..." şeklinde tanımlanmıştır.

1928'de Uluslararası Adalet Divanında Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davasında hukukçu Mello Toscana azınlık kavramını, "Bir devletin nüfusunun, toprakların belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karşılaştırılması imkânsız kalıcı parçası" şeklinde tanımlamıştır.²

1930'da Uluslararası Adalet Divanının önerdiği ve daha sonraki tanımlara kaynaklık edecek azınlık tanımı ise şöyledir:

"Tarihsel olarak belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan aynı ırktan dini ve dili bir, kendine özgü gelenekleri olan, ortak dil, din, gelenek ve ırk kimliğiyle dayanışma duygularıyla birbirlerine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ruhu ve geleneğine uyumlu olarak çocuklarını eğitime ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karşılıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluktur."³

BM belgelerinde de azınlık tanımı yer almamakla birlikte, çeşitli raporlarda geçen ve genel kabul gören iki tanım bulunmaktadır. Uluslararası alanda en çok kullanılan "azınlık" tanımı "Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu" Raportörü Francesco Capotorti'nin 1978 yılında önerdiği tanımdır. Bu tanıma göre:

"Azınlık, bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan -o devletin vatandaşı olan- üyeleri, nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dinsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtülü de olsa bir dayanışma duygusu gösteren gruptur".⁴

Daha sonra 1985 yılında, yine insan hakları ile ilgili bir alt komisyon çalışmasında Kanadalı Jules Deschènes'in yaptığı tanımdan söz edilebilir.

Uluslararası hukukta herkesçe kabul edilen bir azınlık tanımı ve bu tanıma bağlı haklardan söz etmek de mümkün değildir.

Bu tanıma göre:

“Azınlık, bir devletin, sayısal olarak azınlık oluşturan ve o devlette egemen konumda bulunmayan, nüfusun çoğunluğundan farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip birbirleriyle dayanışma duygusu içinde, üstü örtülü de olsa, varlıklarını sürdürmek için ortak bir istekle yönlenmiş ve amacı çoğunluk ile fiilî ve hukuki eşitlik elde etmek olan bir grup vatandaştır.”⁵

Avrupa Konseyi çalışmalarında ise benzer iki tanım önerisinden bahsedilebilir. İlk tanım Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonunun (Venedik Komisyonu) önerisidir. Bu tanıma göre azınlık:

“Bir devletin nüfusunun geri kalanından sayıca az olan, o devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini koruma isteğiyle yönelen bir grubu ifade eder”.⁶

Diğer bir tanım, AK Parlamenter Asamblesi’nin Ek Protokolü’nde yer alır. Bu tanıma göre Assamble, özel olarak sadece ulusal azınlıkları tarif gözetmiştir:

“Ulusal azınlık, bir devletin ülkesinde ikamet eden ve bundan dolayı o devletin vatandaşı olan, o devletle eskiden beri süregelen, sıkı ve sürekli bağlarını koruyan, ayırt edici etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel özellikler gösteren, o devletin ya da o devletin bir bölgesinin geri kalan nüfusundan sayıca az olmasına rağmen, yeterli derecede temsil edilen, kültürleri, gelenekleri, dinleri ya da dilleri dâhil olmak üzere, ortak kimliklerini oluşturan öğeleri hep birlikte koruma kaygısıyla yönelen kişiler grubudur.”⁷

Sosyolojik bakımdan azınlık kavramını ise şöyle tanımlayabiliriz; “Çoğunluktan farklı özellikler taşıyan, sayı bakımından genellikle küçük olan ve kendini çoğunluktan farklı hissetmenin yanı sıra çoğunluk tarafından ezildiği kanısını taşıyan gruptur.” Bu tanımda önemli olan ‘baskı’ algılama unsurudur. Azınlığın kendini azınlık olarak görmesi de yeterli olmayacaktır, çoğunluğun da onu öyle görüp, buna uygun olarak davranması gereklidir.⁸

Tarihsel açıdan bakıldığında, evrensel bir insan hakları rejiminin henüz doğmadığı dönemde (1945 öncesi), azınlıklar devletlerin dış politikalarında diğer ülkelere müdahale etmenin ve iç işlerine karışmanın aracı olarak kullanılmıştır.⁹ Öte yandan azınlıklar sorunu emperyalizm ile de çok ilgilidir. Amerika kıtası, Afrika ve Avusturya’da yaşanan sömürgecilik hareketleri burada yaşayan yerlilerin zamanla ya etnik veya kültürel asimilasyona tabi tutulmalarına ya da egemen iken azınlık olmalarına yol açmıştır.

Hukuki yönden uluslararası belgelerde açık bir azınlık tanımının olmamasının nedeni, bir azınlığı tanımının duyarlı bir konu olması ve siyasal imalar taşımasıdır.¹⁰ Her ne kadar, bir grubun azınlık olabilmesi için

devlet tarafından hukuki açıdan tanınması zorunluluğu tartışmalı olsa da¹¹ uygulamada hukuki bakımdan azınlık statüsüne sahip olabilmek için devletlerin bu hususu ya bir uluslararası belge ya da iç hukuk düzenlemesi ile kabul etmesi gerekmektedir.

Azınlıklar konusu, Türk tarihinin son iki yüz yılına damga vuran sorunlardandır. Türkiye'nin bir mozaik olduğu ve 47 ayrı etnik topluluktan¹² meydana geldiği iddialarının bazı kimselerce sahiplenip savunulduğu günümüz Türkiye'sinde, azınlık ve azınlık hakları kavramının ne anlama geldiğinin ve Türkiye Cumhuriyeti açısından ne ifade ettiğinin açıklanması zarureti vardır.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti, dâhilî siyasetini şeri ve örfi hukuk sistemleri içerisinde tanzim etmiştir. Bu çerçevede devletin bünyesindeki gayrimüslimler "Millet Sistemi" olarak adlandırılan bir sisteme tabi idiler. Bu unsurlar, İmparatorluk hükümlerinde ancak farklı hukuk düzenlerine tabi olarak yaşamakta idiler.¹³

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temeli olan ve uluslararası camia tarafından imzalanarak benimsenen Lozan Antlaşmasında, azınlık kavramı yalnızca Müslüman olmayan unsurlar için, yani gayrimüslimler için kullanılmış ama; bunun dışında herhangi bir etnik ya da kültürel bir grup, kesim ya da kökenden gelenler için kullanılmamıştır. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti içinde yalnızca Müslüman olmayanlar azınlık statüsüne sahiptirler, etnik kökenleri farklı olan diğer insanlar ya da gruplar, böyle bir azınlık hakkına veya statüsüne sahip değildirler. Lozan Antlaşmasından gelen Türkiye Cumhuriyeti modeli böyle bir etnik alt kimlikli yapıya elverişli değildir. Lozan Antlaşmasının azınlıklarla ilgili maddeleri, Antlaşmanın üçüncü bölümünde "Azınlıkların Korunması" başlığı altında, 37'den itibaren 45. maddeye kadar yer alan 9 maddeden oluşmaktadır. Söz konusu maddeler, "azınlık" olarak tabir edilen gayrimüslim unsurların durumu hakkındadır. Azınlıklar konusunun uzmanı Prof. Dr. A. Mandelstam, Antlaşmanın imzalanmasından iki yıl sonra, Lozan Antlaşmasının 39. maddesinin, "medeni ve siyasal haklarda eşitlik şartını yalnız Müslüman olmayanlar için koyduğunu" yazmıştır.¹⁴

1923 Yılında imzalanan Lozan Antlaşması üzerine kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, Lozan'dan gelen model çerçevesinde yalnızca gayrimüslim din gruplarına azınlık statüsü tanımıştır. Bunun dışındaki her

Her Türk vatandaşı azınlık değil, aksine çoğunluğun eşit bir parçası olarak ele alınmıştır.

Türkiye'yi
hedef alan
her akım ve
oluşum,
varlığını Lozan
Antlaşmasına
dayandırmaya
çalışmaktadır.

Türk vatandaşı azınlık değil, aksine çoğunluğun eşit bir parçası olarak ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti bu modeli ile 20. yüzyıl boyunca uyum içinde varlığını sürdürebilmiştir.

Türkiye'de azınlık statüsü tanınan gayrimüslim toplulukların, yani Müslümanlığın dışında bir başka dini benimseyen dinî cemaatlerin, uluslararası azınlık hukukuna göre her türlü hakları tanınmaktadır. Özellikle, bugün şiddetli bir biçimde tartışılan kültürel haklar açısından konuya bakıldığında, Türkiye'de bu dinsel azınlıklara her türlü kültürel hakkın tanındığı görülmektedir. Bu din grupları, kendi ibadet yerlerini serbestçe açabil-

mekte ve buraları her türlü dinî ayin için gene özgür biçimde kullanabilmektedirler. Kendi okullarında ve kendi dillerinde serbestçe eğitim yapabilmektedirler. Kendi kültürleri açısından önemli günlerde yaptıkları etkinliklerini sürdürebilmektedirler. Hepsinin kendi dillerinde kendi kültürlerini sürdüren gazete ve dergileri özgürce yayımlanabilmektedir. Uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda Lozan Antlaşmasına uygun olarak kültürel haklar dinsel azınlıklara tanınmakta ve devlet güvencesi ile bunlar yerine getirilmektedir. Batılı ülkeler, Türkiye'nin bu hoşgörüsünü, kararlı biçimde görmezden gelmektedirler.

Türkiye Cumhuriyeti Döneminde yaşanan asıl sorun bazı emperyalist güçler ve komşu devletlerin destekleyip teşvik ettiği ayrılıkçı terör eylemleri yoluyla aslında Cumhuriyeti kuran Türk halkının ayrılmaz bir parçası olan Kürtlerden azınlık yaratma çabaları olmuştur.

Her şeyden önce yukarıda da izah edildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu Antlaşması olan Lozan'a göre Kürtler azınlık değildirler. İkincisi, uluslararası tüm belgelerde azınlıklarla ilgili olarak ortak bir dilin varlığı genel kabul görmüş bir kriterdir. Kürtlerin konuştuğu ortak bir Kürt dilinden bahsetmek mümkün değildir. Kürtçede beş lehçe mevcuttur: Kırmançi, Zazaca, Sorani, Gorani, Gildani. Ayrıca, Kürtçe ulusal bir dil değil, vernaküler (jargon) bir dildir.¹⁵

Türkiye'yi hedef alan her akım ve oluşum varlığını Lozan Antlaşmasına dayandırmaya çalışmaktadır. Özellikle bölücü akımlarda ve onlara destek veren dış çevrelerde görülen bu eğilimin dozu gün geçtikçe artmaya başlamış durumdadır. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşmasınının 39. maddesi bağlamında, bölücü çevrelerde çeşitli yorum-

lar yapılarak, konunun alabildiğince istismar edildiği görülmektedir.

Bugün bazı kimseler tarafından ifade edildiği gibi Lozan Antlaşmasının 39.maddesi ile Kürtçenin özel ve kamusal alanda kullanımı hakkı verilmemiştir. “Bütün Türk vatandaşlarının, gerek özel gerek ticari ilişkilerinde, din, basın ve her çeşit yayın konusunda ve açık toplantılarda dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Resmî dil mevcut olmakla birlikte, Türkçeden başka dille konuşan Türk vatandaşlarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar sağlanacaktır.” hükmünde geçen haklar gayrimüslim azınlıklar içindir. Çünkü söz konusu madde azınlıklara ilişkin bölümdedir ve sadece gayrimüslimler azınlık olarak tanınmıştır.

Her ne kadar Lozan Antlaşması ile tanınanlar haricinde azınlık bulunmamakla birlikte, Türkiye kültürel haklar konusunda çoğulcu bir politika izlemektedir. Ağustos 2003 tarihinden itibaren Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçeleri kullanmaları konusunda yasal¹⁶ ve idari düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda çıkarılan Yönetmelik ile özel dil kurslarının açılmasına izin verilmiştir. Bahse konu dillerde radyo ve TV yayıncılığına izin veren Yasa¹⁷ gereği TRT’de yayın yapılmaktadır. Ulusal özel kanalların bu tür yayınlar yapmak hususunda isteksizliği ile TRT yayınlarının izlenme oranları Türkçe dışındaki farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına gerçek bir ihtiyaç olup olmadığı konusunda anlamlı bulunmaktadır. Söz konusu yayınlar kamu kaynakları kullanılarak yapıldığından kamu yararının gözetilmesi dikkate alınması gereken hususlardandır. Bu kapsamda, TRT 6’nın Anayasa’ya uygunluğu tartışmalıdır.

Türkiye’nin azınlık haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerdeki katılım durumu şöyledir:¹⁸

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Onaylamıştır.
- BM Irk Ayrımcılığının Bütün Biçimleriyle Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme: Onaylamıştır.
- BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi: Onaylamıştır.
- BM KSHS: Onaylamıştır.
- Çocuk Hakları Sözleşmesi: Onaylamıştır.
- Kadınlara Karşı Ayrımcılığının Bütün Biçimleriyle Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme: Onaylamıştır.
- AGİT Belgeleri: Tamamını onaylamıştır.

Lozan Antlaşması ile tanınanlar haricinde azınlık bulunmamakla birlikte, Türkiye kültürel haklar konusunda çoğulcu bir politika izlemektedir.

- AK Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşmesi: Onaylamamıştır.
- AK Bölgesel ve Azınlık Dilleri Avrupa Şartı: Onaylamamıştır.
- AİHS'nin 12 Nu.lı Ek Protokolü :Onaylamamıştır.

Ayrıca, kamuoyunda “AB Uyum Yasaları” olarak bilinen 2001 yılının başlangıcından itibaren Anayasa ve yasalarda yapılan değişiklikler, insan hakları ve temel özgürlükleri alanında AB’ye üye pek çok devletteki düzenlemelerden daha ileri düzenlemeler içermektedir.¹⁹

Son zamanlarda ülkemizde gündeme getirilen çok kültürcülük akımı da bölücü fikirler açısından elverişli bir ortam oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana devam eden ulusal kimlik geride bırakılarak yerine alt kimliklerin ön plana çıktığı bir “çok kültürcülük” akımı geçerli kılınmak istenmektedir. Terör örgütü başının demokratik cumhuriyet projesi çerçevesinde, alt kimliklere özgürlük ve kültürel hak-

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’sına göre, Türkiye Cumhuriyeti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür.

lar istemesindeki amaç, tekil ve ulusal bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti’nin dayandığı ulusal toplum yapısının bölünmesini sağlamaktır. Bu gerçekleştirilirse, ortaya çıkacak yeni küçük toplum yapıları üzerine, kolay yönlendirilecek yeni devletçiklerin kurulması kendiliğinden gündeme gelecektir. Çok kültürcülük ve demokratik cumhuriyet projeleri beraberce, demokrasiyi genişletmek adı altında ülkemizde uygulamaya konulmak istenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü sarsacak ve bölünmeye götürecektir. Bu girişime karşı, ulus devletten yana olan güçlerin ağırlıklarını koymaları, ülkede birliğin ve bütünlüğün korunması açısından gerekmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’sına göre, Türkiye Cumhuriyeti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür. Bu madde ile, Türkiye’de yaşayan insanlar arasında herhangi bir kan bağı, etnik köken, dinsel ayrım gibi farklılıklar gözetilmemiştir. Ayrıca, Anayasa’nın başlangıç kısmında, Türk vatani ve milletin ebedî varlığı ile bölünmez bütünlüğünün Anayasa’da belirtildiği, Atatürk’ün belirlediği milliyetçilik anlayışının esas alındığı vurgulanarak Atatürk’ün anladığı anlamda bir milliyetçilik ilke olarak benimsenmiştir. “Ne mutlu Türk’üm diyene!” anlayışı çerçevesinde, Türkiye’de Misak-ı Millî sınırları içinde yaşayan herkesi hiçbir ayrım öne sürmeden eşit vatandaş olarak kabul eden Atatürk milliyetçiliği; geleneksel ırkçı milliyetçilikten farklı olarak, Batı dillerinde önde gelen bir kavram olan “patriotism” ya da Türkçe karşılığı olan “vatanseverlik”

doğrultusunda bir milliyetçiliğin Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sında benimsendiği söylenebilir.

Anayasa Mahkemesinin 09.08.1994 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan konuya ilişkin bir kararına göre; "Türkiye'de Lozan Antlaşması ve Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasıyla kabul edilen gayrimüslim azınlıklar dışında başka bir azınlık yoktur. Gene bu karara göre, ulusal devletlerde dil, din, ırk ve mezhep bakımından birbirinden farklı toplulukların bulunması doğal karşılanması gereken bir olgudur. Ancak bu topluluklardan her birine azınlık hakkı tanınması devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ilkesine aykırı düşmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sında bu ilke temel prensiplerden biri olduğu için, Avrupa ulusal azınlıkları korunması protokolü çerçevesinde, bir ulusal azınlıktan Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde hukuken söz edebilmek mümkün değildir."

Ülkemizde yaşayan yetmiş milyon insanın geldiği etnik kökenin her birine azınlık hakkının tanınması, anayasal milliyetçilik ilkesinin²⁰ ve neticede Türkiye Cumhuriyetinin ulusal toplum yapısının ortadan kalkması anlamına gelecektir. Bu bir anlamda savaşa ya da terör ile yapılamayanların, birtakım belgeler, normlar standartlar, kriterler vs. vasıtasıyla talep edilmesi demektir. Yirmi birinci yüzyıla Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük bir devlet olarak girmesini istemeyen egemen dış çevrelerin, "çok kültürlü Türkiyelilik" kavramını savunanlarla işbirlikçi bir anlayış çerçevesinde benzer düşünceleri ileri sürmeleri ilginçtir. Türkiye'yi bölmeye yönelik terörist mücadelenin, kendine göre bir ulusal kurtuluş meselesi ya da sosyalist rejim altında bir etnik devlet oluşturma kavgasından çıkarak tümü ile kültürel haklar meselesine gelmesi ve bu doğrultuda etnik dilin kullanılması ile beraber diğer kültürel hakların tanınması ve gene bu aşamada ayrı bir etnik kimliğin Güneydoğu kökenli insanlara verilmesi, öte yandan asla azınlık olmayı kabul etmeyen Alevi vatandaşlarımızı dinsel azınlık kategorisinde tanımlayarak²¹ toplumsal farklılıkları arttırmak gibi bir paket çözüm, Türkiye'nin önüne konulmuştur. Bu pakette, yani "Demokratik Cumhuriyet Projesi ve Türkiyelilik" paketinde var olan tüm isteklerin Türkiye Devleti tarafından kabul edilmesi istenmektedir. Oysa demokrasi, gerçekten ihtiyaç varsa ve bundan halkın çıkarı olacaksa farklılıkları korur, demokrasinin farklılık yaratmak görevi yoktur.

EĞİTİM DİLİ

1982 Anayasa'sının 3, 42 ve 175. maddeleri uyarınca, ülkede Türkçeden başka dilin resmî dil olarak kabul edilmesi ve ana dil olarak eğitim dili hâline getirilmesi mümkün değildir.

Bir yabancı dili öğrenmek başka, farklı bir dille eğitim sürdürmek daha başkadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokol'de yer alan düzenlemeyi²² de buna gerekçe göstermek mümkün olamaz. Çünkü Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi konuya ilişkin kararlarında “istediğim dilde eğitim yapmalıyım” gibi bir hakkın, Sözleşme'yle sağlanmış bir hak olarak kabul edilemeyeceğini bildirmektedir. Örneğin, AIHM'si “Belçika'da Eğitim Dili Davasında” verdiği kararda; “Sözleşmecî devletin egemenlik yetkisi içinde bulunan kimseler Birinci Protokol'ün ikinci maddesine dayanarak kamu makamlarının belirli bir türde eğitim sistemi kurmasını isteyemezler. Ancak belirli bir eğitim sistemi kuran bir devlet, bir eğitim kurumuna girişi şarta bağlarken 14. madde anlamında ayrımcılık niteliğinde bir tasarrufla bulunamaz. Bu davada Sözleşme'nin 14. maddesi, Birinci Protokol'ün 2. maddesiyle birlikte okunduğunda bile, anne-babaların kendi tercih ettikleri bir dilde çocuklarına eğitim verilmesini isteme hakkını güvence altına almamaktadır. Bu maddelerin birlikte okunmasından, dil sebebine dayanarak bir ayrımcılık yapmadan eğitim hakkını güvence altına alma yükümlülüğü çıkmaktadır. Sözleşme, kişilere kullandıkları veya anladıkları dil ile ilgili özel bir hak vermek isteğinde 5(2). fıkrasında ve 6(3)(a) bendinde olduğu gibi açık ifadeler kullanmıştır. Birinci Protokol'ün ikinci maddesinde böyle bir ifade yoktur.”²³

Vatandaşların mahalli dil ve lehçelerinin devletin resmî kurumları dışında, özel eğitim kurumlarınca öğretilmesinde hiçbir engel olmamalıdır. Burada önemli olan, kamu güç ve kaynaklarının bu yönde kullanılmasıdır. Devlet tüm sosyal gruplara eşit yaklaşımda olmak durumundadır.

VATANDAŞLIK

1982 Anayasa'sının 66. maddesi (benzer şekilde 1961 mad. 54) vatandaşlığı, “Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür.” şeklinde tanımlamaktadır. Bu, anlatım antropolojik veya sosyolojik bir yaklaşım değil, tamamen hukuki bir tanımlamadır. Bu madde, Türkiye Cumhuriyeti ile hukuki ve siyasi bağ ilişkisine sahip herkesi, Türk kabul etmektedir. Sosyolojik millet kavramının gereği olan ırk, dil, din, kültür vs. birliği gibi unsurlar dikkate alınmadan, vatandaşlık bağına sahip herkesi Türk olarak nitelendirmektedir. Diğer deyişle, Anayasa'nın bu tanımı vatandaşlar arasında ırk, dil, mezhep gibi ayrımların yapılamayacağını ve vatandaşlık hukukuna sahip kişiler arasında hak ve hürriyetlerden yararlanma açısından farklar yaratılmayacağını ifade etmektedir. Anayasal vatandaşlık veya çok kültürlülük gibi kavramlar, bu gerçekleri görmezden gelen ve ülkede suni ayrımlar üretmeye yönelik çabaların ürünüdür.

Benzer düzenlemeler birçok ülke anayasasında da bulunmaktadır. Şöyle ki;

1849 tarihli Federal Alman Anayasası mad. 116: "Alman uyruğuna sahip olanlarla, mülteci ve sürgün ya da füru olarak 31 Aralık 1937 tarihindeki duruma göre Almanya ülkesine kabul edilmiş olanlar, bu Anayasa'daki anlamda -Alman- sayılırlar." Görüldüğü üzere, 31 Aralık 1937 tarihi itibarıyla Almanya'da yaşayan herkes bu Anayasa ile Alman kabul edilmektedir. Tabii ki, bu toplumda da ırk, dil, din, mezhep gibi farklılıklar vardır, ancak belirlenen şartlara sahip herkes anayasal açıdan Alman'dır.

Sosyal mutabakat metinleri olan anayasalar, ülkedeki farklılıkları değil, bütünleştirmeyi amaçlarlar.

1958 Fransız Anayasası mad. 72/2: "Toplulukta tek bir yurttaşlık vardır". Diğer deyişle Fransa'da yurttaşlık bağına sahip herkes Fransız'dır.

ABD Anayasa'sı 14. değişiklik (9 Temmuz 1868): Birleşik Devletler'de doğmuş ve uyruğuna girmiş ve bu sebeple yönetimine tabi olan her kişi, Birleşik Devletler'in ve ülkesinde yaşadığı federe devletin vatandaşlarıdır."

Türk Anayasa'sının vatandaşlık ve Türk- lük yaklaşımı ile örnek ülkelerdeki yaklaşımlar arasında hiçbir farkın olmadığı açıktır. Sosyal mutabakat metinleri olan anayasalar, ülkedeki farklılıkları değil, bütünleştirmeyi amaçlarlar. Tabii ki, herkes kendini ne hissediyorsa ondandır. Ancak devlet bütünlüğü içerisinde

bu farklılıklar birer zenginlik olarak algılanmakta, hiçbir unsurun diğerinden farkı veya ayrıcalığı olamayacağı vurgulanmaktadır.

Vatandaşlık tanımı açısından, 1982 Anayasa'sının 66. maddesinde bulunan, "Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türk'tür." şeklindeki düzenlemenin Atatürk milliyetçiliğine dayandığının unutulmaması gerekmektedir. Atatürk bu konuyu şu şekilde açıklamıştır: "Türkiye Cumhuriyetini kuran Türkiye halkına Türk milleti denir." "Türk milleti ise üç temel unsurdan oluşur: Zengin hatıra mirası, beraber yaşamak konusunda müşterek arzu, sahip olunan mirasın muhafazasına devam etmek hususunda iradelerin müşterek olması." Bu tanımда antropolojik bir yaklaşım olmadığı gibi, ırkçı ve şoven düşüncelerden uzak, tamamıyla sosyolojik bir anlatım vardır. Açılım sürecinde yaşanan gelişmelerde ise farklılıklar vurgulanarak mikro yaklaşımlara imkân tanınmaktadır. Böyle bir anlayışın, bölücü hareketleri körükleyeceği bilinen bir gerçektir. Özellikle, Anayasa'nın 5. maddesinde yer alan devletin amaç ve görevleri konusunda, "... *Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü,*

ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak" ibaresini yok sayarak hareket ediliyor olması da konuyu daha ilginç hâle getirmektedir. Diğer deyişle, bütünlüğü korumakla görevli olanların, aksine davranışlarının âdeta bir anayasayı ihlal suçunu meydana getireceği açıktır.

YEREL ÖZERKLİK

Yerel yönetimler vatandaşlarla en yakın olan yönetim birimleridir. Demokratik anlayış katılımcılığı da beraberinde getirmektedir. Diğer deyişle, demokrasinin işlerlik kazanması ve sürdürülmesi, daha çok halk katılımının artırılması ile mümkündür. Bu nedenle demokrasinin gelişmesinde

Demokrasinin
işlerlik
kazanması ve
sürdürülmesi,
daha çok halk
katılımının
artırılması ile
mümkündür.

katılımcı bir yerel yönetimin etkisi çok büyüktür. Yerel yönetimler demokrasinin âdeta tabandan tavana yayılmasını sağlayan kurumlardır. Yerel yönetim süreçlerine vatandaşların katılımının sağlanması, yerel idarelerde karar organlarının seçimle işbaşına gelmesi, yerel yönetimlerin yerel halkın taleplerini karşılayacak yetki ve kaynaklara sahip olması, yerel halkın yapılan faaliyetler ile ilgili kolayca bilgi sahibi olabilmeleri, yerel yönetimlere demokratik nitelik kazandıran unsurlardandır.²⁴

Yerel yönetimlerdeki demokratikleşme uygulamaları veya düzeyi, vatandaşların yönetime katılım ölçüsünün ifadesidir. Bu nevi uygulamalar ile idari ve mali özerkliği (yerel yönetimlerin merkezî hükûmetten ayrı ve bağımsız birtakım hak ve yetkiler ile gelir kaynaklarına sahip olmaları hâli) birbirinden ayırmak gerekir. İdari ve malî özerklik, devletin birlik ve bütünlüğüne (üniter yapısına) engel değildir. Hangi ad veya şekilde olursa olsun, ülkenin bir parça veya kesiminin diğerinden ayırımına yol açacak faaliyetler bölücülükten başka anlam taşımaz. Özellikle, değişik unsurlara dayalı (din, mezhep, dil, ırk vs.) olarak ülkeyi bölmeye ve insanları birbirinden farklılaştırmaya yönelik cabalar ile görüşlerin yerel demokrasi kapsamında değerlendirilmesi mümkün olamaz. Gerek yerel gerekse ülke sathında demokratikleşme uygulamaları, vatandaşlar arasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin tümüne yönelik olmak zorundadır. Kolektif haklar kapsamında gerçekleştirilecek adımların da bir bölge veya sosyal yapıyı hedef alması düşünülemez. Bu nedenle eğitim, sağlık, çalışma hakları, güvenlik gibi konuların yerel şartlar gözetilmek kaydıyla, merkezî planlamaya ve kaynağa ihtiyacı vardır.

SONUÇ

İnsan haklarının gerek evrensel hukuk, yani uluslararası hukuk açısından gerekse millî hukuklar açısından bir düzeni, bir sistemi vardır. Bu düzen ve sistem içerisinde ancak hakkın varlığı veya bir anlam ifade etmesi söz konusu olacaktır. Genel kabul gören şekliyle insan haklarını şöyle belirleyebiliriz: Ulaşılan uygarlık düzeyine göre belirli bir ülkede ferдин maddi ve manevi bütünlüğünün korunmasıyla, diğer deyişle kişilik hakları ve onurunun korunmasıyla, kamu düzeninin sağlanması çerçevesinde oluşan haklar insan haklarını meydana getirir. Bu anlamda insan haklarının sınırsızlığının savunulması veya masumane birtakım düşüncelerle ortaya konulan uç ifadeler çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün değildir. Eğer ferdi hürriyetler açısından, haklara üstünlük tanırırsanız kamu düzeninin sağlanabilmesi tehlikeye girer, kamu düzenine aşırı önem verirseniz hakların istenmeyen ölçüde sınırlanması söz konusu olur. Doğru olan, haklar ile kamu düzeni arası dengeyi kurmaktır.

Gerek uluslararası düzlemde gerekse ulusal veya millî hukuk sisteminde insan haklarının ortaya çıkmasını sağlayan birtakım temel metinler vardır. Uluslararası hukukun en temel metinleri, bildiğimiz Milletlerarası Antlaşmalardır. 1945 sonrasında ortaya çıkan, özellikle Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Bildirgesi ve sonrasındaki bölgesel veya ülkesel birtakım gelişmeler bu sürece katkılar sağlamıştır. Fransız İhtilalinden sonra beliren hürriyet ve eşitlik düşünceleri, millî devletlerin oluşma sürecini hızlandırmıştır. Anılan gelişmeler, aynı zamanda toplumların insan hakları sistematiğiyle tanışması veya karşı karşıya kalmasına da yol açmıştır. Uluslararası ölçekte nasıl ki insan haklarının genel sistematiğini ve düzenini milletlerarası, uluslararası antlaşmalar belirliyorsa, tabii ki iç hukukta da istikrarı ve hakları bir standartta tutmanın bazı yöntemleri vardır. Öncelikle bir hakkın hukukun süjesi olabilmesi için tanınması, yani hukuk sistemi tarafından tarif edilmesi gerekir. Diğer deyişle genel anlamda düzenlenmesi gerekir. Bunu yapan temel metinler tüm dünya hukuk sistemlerinde anayasalardır. Modern devlet anlayışında, devleti oluşturan temel normlar, anayasalarla ortaya konur. Anayasalar bu anlamda hukuk sisteminin çerçevesini belirlerken, insan hakları katalogu ve bu katalog içerisindeki hakların temel yapısı ve sınırlarını da çizerler. Anayasaların öngördüğü haklar katalogu; anayasanın öngördüğü sınırlar içerisinde ve belirlediği usule

Modern devlet anlayışında, devleti oluşturan temel normlar, anayasalarla ortaya konur.

uygun olarak, yasa koyucular tarafından uygulanabilir hâle getirilen somut birer uygulama tarzında karşımıza çıkarlar. Yasa koyucular da bu anlamda, hakların daha somut hâle gelmesini sağlayacak tasarruflarda bulunurlar.

Tabii ki her düzenleme bir hakkı tanıma anlamında sınırlamayı da beraberinde getirir. Mesela hayat hakkını tanımlarken hayat hakkının temel sınırlarını da belirlemiş oluruz. Açıkçası, bir hakkı koruyacak düzenlemeyi yaptığınızda bu hakkın genel sınırlarını da ortaya koymak zorundasınız. Nasıl ki bir insanın diğerinin vücut ve beden bütünlüğüne müdahale veya taarruz hakkı olamayacaksa, aynı anlamda onu koruma hakkı da kendiliğinden bir karşılık olarak ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, her düzenleme bu anlamda, genel çerçeveyi çizme yönünde bir sınırlamadır. Bu yönüyle, hakların uluslararası düzlemdeki sözleşmelerle ortaya konuluş tarzında, uluslararası sınırları ve çerçevesi de belirlenir. Yine millî ölçekte anayasalarla, anayasal sınırları, yasalarla da yasal sınırları belirlenir. Günümüzdeki demokratikleşme, açılım vesaire gibi konularda ortaya çıkan ve masumane gibi görünen birtakım talepleri, düşünceleri değerlendiren her şeyden önce bu sistematığı göz önüne getirmek zorundayız. Bir devlette insan hakkı uğruna kamu düzenini ihmal ve ihlal edemezsiniz. Kamu düzenini ihmal ettiğiniz an o devlet sistemini, devlet yapısını âdeta ortadan kaldırmış veya bir anarşiye, karmaşaya, iç savaşa yol açacak ortamı üretmiş olursunuz.

Evrensel hukukun kabul ettiği haklar katalogu evrensel ölçekteki devletler arası düzeni belirler. Çünkü devletlerin egemen olduğu millî sınırların dışında bir de devletlerin kendi birlikteliğinden oluşan bir uluslararası düzen, ahenk vardır. Bunu sağlayan temel metinler de uluslararası antlaşmalardır. Bu antlaşmalar her konuda olduğu gibi insan hakları konusunda da devletlere belirli temel kriterleri veya ilkeleri sunarlar. Devletler bu temel kriterleri kendi hukuk sistemlerine uyarlarken anayasa veya yasalarına uygunluk noktasında birtakım değerlendirmeler yaparlar. Bu anlamda, ulaşılan uygarlık düzeyine paralel olması gereken dengeyi bozacak bir aşırılığa herhangi biri lehine engel olamadığınız an, düzeni ve ahengi yok eder veya iç barışı ortadan kaldırırınız. Günümüzdeki tartışmaları da bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Çabaların da masumane bazı taleplerin yansımından öte; mevcut sistemi, düzeni zorlama, bozma veya ortadan kaldırma yönündeki birtakım anlayışlar olduğunu ifade etmek herhâlde yanlış olmayacaktır. ■

¹ Gökçen Alpkaya, "Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Azınlıklara İlişkin Bazı Ge­lişmeler", **TODAİE İnsan Hakları Yılığ**, Cilt 14, 1992, s. 145.

² K Kurubaş, **Asimilasyondan Tanınmaya Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı**, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, s. 15.

³ Kurubaş, s. 16; Alpkaya, s. 154.

⁴ Kurubaş, s. 16.

⁵ Naz Çavuşoğlu, “Azınlık Nedir?”, **TODAİE İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 19-20, TODAİE**, Ankara, 1998, s. 95, Kurubaş, s. 16; Alpkaya, s. 154.

⁶ Kurubaş, s.17; Alpkaya, s.154, Çavuşoğlu, s. 95.

⁷ Kurubaş, s.17; Çavuşoğlu, s. 96.

⁸ Benzer ölçütler için bk. Kurubaş, s.17-19. Aynı ölçütler; objektif ve sübjektif ölçütler başlıkları altında Carotorti tarafından da kullanılmıştır. Alpkaya, s. 155.

⁹ Kurubaş, s. IX.

¹⁰ Kurubaş, s. 15.

¹¹ Kurubaş, s. 20.

¹² Peter Alford Andrews, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Türkçesi: Mustafa Küpüşoğlu, Ant Yayınları, Weisbaden 1989. Kitapta, Andrews’un ortaya attığı Türkiye mozaigini oluşturan 47 parça şunlardır: Sünni Türkler, Alevi Türkler, Sünni-Yörük Türkler, Alevi-Yörük Türkler, Sünni Türkmenler, Alevi Türkmenler, Tahtacılar, Abdallar, Şii Azeri Türkleri, Karapapak Azeri Türkleri, Uygurlar, Kırgızlar, Kazaklar, Özbekler, Özbek Tatarları, Kırım Tatarları, Nogay Tatarları, Balkarlar-Karaçaylar-Kumuklar, Bulgaristan’dan gelen Müslüman göçmenler, Balkan ülkelerinden gelen Müslüman göçmenler, Dağıstanlı Müslüman göçmenler, Sudanlılar, Estonlar, Sünni Kürtler, Alevi Kürtler, Yezidi Kürtler, Sünni Zazalar, Alevi Zazalar, Osetler, Ermeniler, Hemşinliler, Arnavutlar, Kuban Kazakları, Molokan asıllı Ruslar, Polonezler, Çingeneler, Hıristiyan Rumlar, Rumca konuşan Müslümanlar, Almanlar, Sünni Araplar, Nusayrı Araplar, Hıristiyan Araplar, Yahudiler, Süryaniler, Keldaniler, Çerkezler, Çeçen-İnguşlar, Gürcüler, Lazlar. Bu tasnife ilişkin bilimsel bir eleştiri için bk. Orhan Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji**, TİMAS Yayınları, İstanbul, 1999, s. 104-115.

¹³ Ali Güler, **Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar**, TÜRKAR Türk Metal İş Sendikası Araştırma Bürosu, Ankara, 2003, s. 9.

¹⁴ Antlaşmanın tam metni için bk. A. Gündüz, Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar, Beta, İstanbul, 2009, s. 603-612; Refa Parla, Belgelerle Sevr Tehlikesi Türkiye Cumhuriyeti’nin Uluslararası Temelleri Lozan Montrö, Türkiye’nin Komşuları ile İmzaladığı Başlıca Belgeler, Öz-dilek Matbaacılık, Lefkoşa, 1987. Lozan Antlaşması’nda azınlıkların korunmasıyla ilgili bk. 37-45. maddeler.

¹⁵ Araştırmacılar dilleri üç ana gruba ayırmaktadır: Ayrıntılı bilgi için bk. Türkdoğan, s. 179.

1) Tabii diller (ana dili): Kültür ve etnoloji ile doğrudan alakalı diller (Türkçe, Arapça, Rusça, Yunanca gibi),

2) Yapma diller: Suni dillerdir. Örnek, Esperanto.

3) Özel (vernaküler) diller: Bir ülkeye veya bölgeye özgü, yerli bir anlaşma vasıtasıdır. Bilimsel kuralları yoktur, karmaşıktır. Tarihi süreç içinde çeşitli sosyal ve kültürel etkilerle oluşur. Tek bir kökene dayandırmak zordur. Milliyetle doğrudan ilgili değildir.

¹⁶ 30 Temmuz 2003 tarihinde 25192 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 4963 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kn. Madde: 23.

¹⁷ 19 Temmuz 2003 tarihinde 25173 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 4928 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kn. Madde: 14-17.

¹⁸ Türkiye Sözleşmeleri imzalarken pek çok devletin de yaptığı gibi “T.C. Anayasası ve Lozan Barış Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.”

¹⁹ Uyum Yasaları ile getirilen düzenlemeler ve bu düzenlemelerin eski hâli hakkında toplu bir karşılaştırma için bk. **Avrupa Birliği Uyum Yasaları**, T.C. Dışişleri Bakanlığı AB Genel Sekreterliği.

²⁰ Anayasal Milliyetçilik İlkesi için bk. Hasan Tunç, Faruk Bilir, “Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçilik Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği”, **Prof. Dr. İhsan Tarakçıoğlu’na Armağan**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara, 1998, s. 205-211.

²¹ 6 Ekim 2004 tarihinde açıklanan “Avrupa Toplulukları Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Rapor”da Aleviler için “Sünni olmayan Müslüman azınlık” ifadesi kullanılmış ve sayıları 12-20 milyon olarak verilmiştir. Yine aynı Rapor’da, “Türkiye’de Rumlar, Ermeniler ve Museviler dışında aralarında Kürtlerin de bulunduğu başka azınlıkların da olduğu” belirtilmiştir. Rapor’un açıklanmasını takip eden günlerde Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulunun bazı üyeleri tarafından kabul edilen bir raporda da aynı doğrultuda ifadelerin bulunması ilginç olmuştur.

²² Madde 2 - Eğitim hakkı

Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.

²³ AİHM Kararı, Karar Nu: 8, Karar Tarihi:23.07.1968, Başvuru Nu: 1474/62, Davalı Devlet: Belçika.

²⁴ S. Tütüncü, Yerel Demokrasi-Yerel Etkinlik (Özerklik), <http://www.stratejikboyut.com/makale/yerel-demokrasi-yerel-etkinlik-ozerklik-98.html>, 03 Aralık 2007.

“VENEDİK KRİTERLERİ” DEMOKRASİ AÇISINDAN NE ANLAMA GELİYOR?

KÖKSAL ŞAHİN*
ADNAN DOĞRUYOL*

“Demokrasi siyasi partiler olmaksızın yaşayamaz, fakat siyasi partiler yüzünden ölebilir de...”

Georges Vedel

Siyasi partilere kapatma cezası verilip verilemeyeceği veya bunların uymaları gereken birtakım sınırlamaların olup olmayacağı demokrasi teorisinin tartışmalı ve tartışmalı olduğu kadar da nazik konuları arasındadır. Konunun önemi esas olarak siyasi partilerin demokratik hayatın vazgeçilmez unsuru olmalarından kaynaklanır. Gerçekten de demokrasilerde, bir siyasal program çerçevesinde iktidara ulaşma amacıyla teşkilatlanarak halkın siyasi ve idari görevlere gelmesine aracı olabilen tek organizasyon siyasal partilerdir. Siyasi parti olgusuna ait tüm bu özellikler hem demokrasinin işlemlerini sağlayan hem de demokrasinin temel ilke ve unsurlarının serbestçe işlemleriyle var olabilecek hususlardır. Dolayısıyla siyasi partilere getirilecek her türlü sınırlama çok rahatlıkla bir demokrasi tartışmasının da başlangıcı olabilir.

Siyasi partilere getirilecek her türlü sınırlama çok rahatlıkla bir demokrasi tartışmasının da başlangıcı olabilir.

* Sakarya Üniversitesi, İİBF Öğretim Üyesi.

* Sakarya Üniversitesi, İİBF Öğretim Üyesi.

Bilhassa demokrasinin temel ilkeleri olan; özgürlük ve eşitlik, temel niteliklerinden çoğulculuk, temel hak ve özgürlüklerden düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlükleri siyasi parti işlevleri ile yakın ilişki içerisinde. Demokrasi tarihine bakıldığında bahsedilen ilke ve özgürlüklerin korunmaya muhtaç kabul edildiği, dolayısıyla bırakın bu alanlarda bir sınırlama yapmayı aksine siyasi iktidarın bu alanlara müdahale gücünü azaltıcı hamlelerin her zaman öncelikli olduğu görülecektir.

Gerek demokrasi kuramlarındaki farklı yaklaşımlara gerekse demokratik ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında siyasi partilerin kapatılması hususunda ortak bir yaklaşımın olmadığı söylenebilir. Söz gelimi neoliberal ön kabullere dayanan katılımcı veya radikal demokrasi yaklaşımlarında, partilere getirilebilecek yasakların hele

Gerek demokrasi kuramlarındaki farklı yaklaşımlara gerekse demokratik ülkelerdeki uygulamalara bakıldığında siyasi partilerin kapatılması hususunda ortak bir yaklaşımın olmadığı söylenebilir.

hele de kapatma uygulamasının demokrasi-lerde olmaması gerektiği şeklindeki yorumlarla sıklıkla karşılaşmak mümkündür. Bu teoriler daha az sınırlamalara ve kapatmadan farklı (kişisel ceza verilmesi gibi) uygulamalara sıcak bakarken; militan (mücadeleci) demokrasi perspektifi, parti kapatmanın veya anayasa ve yasalar yoluyla birtakım sınırlamalar getirmenin demokrasi içerisinde bulunması gereken uygulamalar olduğu görüşündedir.

Bu teorik farklılıkların uygulamaya da yansıdığı görülmektedir. Günümüzde demokrasiyle yönetilen ülkelerde siyasi partilerin uyacağı hususlar ve kapatma cezası noktasında farklı rejimler söz konusudur. Hatta giderek ortak bir müktesebatın geliştiği Avrupa'da dahi bir mevzuat çeşitliliğinden bahsedilebilir.

Kimi Avrupa ülkelerinde (İngiltere, Belçika, İskandinav ülkeleri gibi) partilerin kapatılmasına yönelik hüküm bulunmama ile beraber hemen hemen tamamında şekil ve nitelikleri farklı olmakla beraber konuyla ilgili yaptırımlara rastlanmaktadır. Söz gelimi Almanya, İspanya, Hollanda, Fransa, Belçika, Rusya, Polonya ve Portekiz biçimsel anlamda bir mücadeleci demokrasi görünümündedir. Genel bir ifadeyle Avrupa'da; parti kapatma, partilerin kurulmasını yasaklama, mali desteği azaltma veya kesme, sicilden silerek seçimlere girmeyi engellemeye kadar geniş bir yaptırım yelpazesinden bahsetmek mümkündür. Bu noktada ülkemizdeki uygulamanın da militan yani kendini koruyan demokrasi perspektifinde olduğu belirtilmelidir. Anayasa'mızın 68 ve 69. maddelerine ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'na göre birtakım yasaklar söz konusudur ve kapatılma yolu açıktır.

Avrupa Birliğinin (AB), ekonomik ve siyasi bütünleşme çabalarının bir yansıması olarak bu konuda da farklılıkları azaltarak ortak bir hukuk ve demokrasi anlayışı geliştirme doğrultusunda çabalar sergilediği görülmektedir. Bu doğrultuda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatları, Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi ve Bakanlar Komitesi Kararları ve Venedik Komisyonu Kriterleri hedeflenen Avrupa standartları için bir zemin olarak kullanılmaktadır. Bunların arasında Venedik Komisyonunca 1999 yılında kabul edilen “Venedik Kriterleri”nin siyasi partilerin kapatılması tartışmalarına yeni bir boyut kazandırdığı söylenebilir. Çünkü bu kriterler AB bölgesinde bu alandaki standartlaşma sürecini hızlandırmış, Avrupa anayasa hukukunu oluşturma misyonunu üstlenmiş olan AİHM içtihatlarının önemli bir kaynağı hâline gelmiştir. İşte bu çalışmanın asıl problemi de *Venedik Kriterleri* olarak bilinen bu esasların neyi ifade ettiği ve nasıl bir demokrasi mantığını işaret ettiğini ortaya koyabilmektir. Ayrıca bu çalışmanın Venedik Kriterleri ile AİHM içtihatları arasında zaman zaman ortaya çıktığı gözlenen yorum farklılıklarına yönelik bir analiz fırsatı olduğu da düşünülmektedir.

AB, uluslararası alanda önemli bir siyasi aktördür. Diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak ekonomik ve siyasi birlik olma, ortak bir idari ve hukuki alan oluşturma uğraşı içerisindedir. Ülkemiz de 2005 Ekim ayından bu yana AB ile tam üyelik müzakerelerini sürdürmektedir. Türkiye’de sadece çok partili dönemde 26 siyasal parti kapatılmış ve parti kapatma konusu Türk siyasi hayatının önemli bir gündemi olmayı sürdürmüştür. Son yıllarda Anayasa Mahkemesinde görülen parti kapatma davalarında Venedik Kriterlerine ve AİHM kararlarına atıflar yapıldığı da göz önüne alındığında bu konuda AB bağlamındaki güncel gelişmelere yönelik analizlerin ülkemiz açısından da büyük önem arz ettiği açıktır.

Türkiye’de sadece çok partili dönemde 26 siyasal parti kapatılmış ve parti kapatma konusu Türk siyasi hayatının önemli bir gündemi olmayı sürdürmüştür.

Venedik Kriterleri

Venedik Kriterleri aslında Avrupa Konseyine bağlı Venedik Komisyonu tarafından geliştirilen bir rapordur. 1990’da kurulan ve diğer adı “*Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu*” olan bu Komisyon 1949 yılından bu yana Avrupa’da demokrasi, insan hakları, çoğulculuk ve hukuk devleti gibi konularda çalışmalar yapan “Avrupa Konseyi”² nin (Kalabalık 2008:

420, 421) anayasal konulardaki danışma organı olarak ifade edilebilir. Komisyon günümüzde özellikle anayasa hukuku alanında bir düşünce (think thank) merkezi rolünü elde etmiş gözükmektedir (Hakyemez 2008).

Ülkemiz dâhil 56 üyesi bulunan Venedik Komisyonu, 2002 yılından itibaren Avrupa dışından ülkeleri de üye olarak kabul eden bir uluslararası kuruluştur. Bugün Brezilya, Şili, Peru, Meksika, G. Kore, Kırgızistan, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, İsrail Cezayir ve Tunus gibi Avrupa dışından ülkeler de bu teşkilatın üyeleri arasındadır (Venice Commission, 2010). Her ülke bir asil üye ile komisyonda temsil edilmekte, ülke temsilcileri daha çok anayasa hukuku ve siyaset bilimi gibi alanlarda uzmanlaşmış akademisyen, hâkim, avukat ve politikacılar olmaktadır.

Ülkemiz dâhil
56 üyesi bulunan
Venedik
Komisyonu,
2002 yılından
itibaren Avrupa
dışından ülkeleri
de üye
olarak kabul
eden bir uluslararası
kuruluştur.

Komisyonun bünyesinde yer aldığı Avrupa Konseyi, bugün itibarıyla AB kapsamında demokrasi ve insan hakları özelinde çalışmalarını yoğunlaştıran bir kurumdur. Aslında Avrupa Konseyinin yarım asrı aşkın bir zamandır süregelen demokrasi ve insan hakları gibi konulardaki çalışmaları zamanla Avrupa Topluluğu (AT)-AB çizgisinde oluşan müktesebatın da önemli bir kaynağı hâline gelmiştir. Bu durumun en tipik ve en önemli örneği olarak Konseyce geliştirilen 1950 tarihli "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" gösterilebilir. Bu Sözleşme ve Sözleşme'nin takipçisi olarak kurulan "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" (AİHM) AB'de temel hakların korunması noktasında merkezi bir rol üstlenmiştir. Yine 1949 tarihli "Avrupa Konseyi Sözleşmesi"nin genel ilkeleri de günümüzde Avrupa

Birliği vatandaşlık haklarının belirlenmesinde yararlanılan önemli bir belge niteliğindedir. Son olarak yine Konseye bağlı Venedik Komisyonunun çalışmaları AB'nin siyasi ve hukuki kurumsallaşmasında önemli bir kaynak olma noktasındadır.

Venedik Komisyonunun çalışma usulleri ve işleyişinden bahsetmek gerekirse; ilk önce Komisyonun etkin bir genel sekreterlik mekanizmasıyla çalışmakta olduğu belirtilebilir. Genel Sekreter Komisyonda görev yapmakta olan uzmanlar arasından Avrupa Konseyince atanmaktadır. Komisyonun bir ülke ya da konu hakkında rapor veya çalışma hazırlayabilmesi için; Avrupa Konseyinin siyasi organlarından (Parlamentar Asamble, Bakanlar Komitesi ve Genel Sekreterlik) ya da üye ülkelerden birinin Venedik Komisyonu Genel Sekreterliğinden talepte bulunması gerekmektedir. Başka

bir ifadeyle “Venedik Komisyonu” kendiliğinden bir rapor veya çalışma hazırlayamamaktadır.

Komisyonun son yıllarda yankı uyandıran başlıca çalışması olarak “*Siyasi Partilerin Kapatılması ve Yasaklanmasında Yol Gösterici İlkeler*”³ olarak 1999 yılında kabul edilen ve 10 Ocak 2000’de kamuoyuna açıklanan kriterler gösterilebilir. “*Venedik Kriterleri*” diye adlandırılan 7 kriter AİHM’nin karar ve içtihatlarında kullanılmasına paralel olarak gündeme yerleşmiştir. Yaklaşık on yıllık bir zaman dilimi sonucunda “Venedik Komisyonu” kriterlerinin siyasi partilerin demokrasilerdeki yeri hususunda Avrupa’daki ideal ölçütleri gösteren bir referans metni hâline geldiği söylenebilir (Hak-yemez 2008).

“*Siyasi Partilerin Kapatılması ve Yasaklanmasında Yol Gösterici İlkeler*” olarak yayımlanan rapor yakından okunduğunda; siyasi parti yasaklarının ve özellikle de kapatma cezasının bir demokraside istisnai durum olarak ele alınması gerekliliğinin ana temayı oluşturduğu söylenebilir. Yani Komisyon, parti kapatmayı demokrasiyle bağdaştırmakta ama bu tedbirin son çare ve istisnai bir uygulama olarak kullanılması üzerinde durmaktadır (Uygun 2010).

Bu genel analizin ışığında rapordaki maddelere geçildiğinde ise; ilk iki maddenin siyasi partilerin demokrasilerdeki konumunu/önemini vurgulayan genel ifadeleri içerdiği, belli bir ölçüt veya kriterden bahsetmediği görülmektedir. Bu bağlamda birinci maddede her bireyin dilediği siyasi partiye girme hakkından ve bu hakka hiçbir şekilde kamu otoritesince müdahale edilemeyeceğinden, ikinci maddede ise; normal ve olağanüstü durumlarda partilerin ve bireylerin siyasi serbestlik hakkının korunmasından bahsedilmektedir (Venice Commission 1999).

Üçüncü maddeden itibaren ise açık ve somut bir şekilde siyasi partilerin kapatılmasına yönelik kriterler söz konusudur. Üçüncü maddede siyasi partilerin kapatılması ya da yasaklarla karşılaşması hususu; ancak demokratik anayasal düzeni yıkmak, anayasa ile garanti altına alınan temel hak ve özgürlükleri yürürlükten kaldırmak için “şiddet”i politik araç olarak kullanma ya da savunmayla ilişkilendirilmektedir (Venice Commission 1999). Bu noktada AİHM’nin Komisyondan farklı olarak şiddeti savunmayı, şiddete dayalı tehdit ve imalarda bulunmayı da bu kapsamda değerlendirdiğini belirtmekte yarar vardır (Turhan 1999). Nitekim İspanya’da kapatılan “Batasuna Partisi”⁴ nin başvurusu üzerine AİHM yeni bir içtihat yaratmış; siyasilerin terör örgütünün şiddet eylemleri karşısında sessiz kalmalarını da şiddete açıkça destek vermek olarak değerlendirmiştir. İspanya Yüksek Mahkemesinin partiyi kapatma gerekçeleri arasında; Batasuna Partisinin ETA’yı eylemleri nedeniyle kınamaması ve terör örgütü olarak görmemesi de bulunmaktadır. AİHM bu yoruma ka-

tılarak “Venedik Kriterleri”nin ötesine geçmiş, şiddeti kınamamayı da bir şiddet olarak kabul etmiştir.

Üçüncü maddenin devamında; bir partinin barışçıl yollardan görüşlerini gündeme getirmesinin, anayasa değişiklikleri önermesinin yasaklanma veya kapatılma noktasında tek başına gerekçe olarak gösterilemeyeceği yönünde bir hüküm yer almaktadır (Venice Commision 1999). Dikkat edilirse bu hüküm herhangi bir sınırlandırmayı içermemektedir. Yani demokrasiye veya ülke bütünlüğüne yönelik değişiklik önermeleri sunmak veya bunlardan bahsetmek -şiddet olmadığı sürece- normal bir siyasi faaliyet kabul edilmektedir. Bu kriterin; AİHM tarafından şu ana kadar vazgeçilmez bir ölçüt olarak değerlendirilmediğinden de bahsetmekte yarar vardır. Metnin dördüncü maddesinde ise bir siyasi partinin, üyelerinin bireysel davranışlarından dolayı sorumlu tutulamayacağı belirtilmektedir. Buna göre, ancak bireyin suç kapsamındaki eylemleri (şiddet ölçütü dâhilinde) partinin yetkili organlarının desteğine sahipse veya bu davranış partinin programı ile ilişkilendirilebiliyorsa partiye yönelik yaptırımlar meşru olabilir (Venice Commision 1999). Beşinci maddede parti kapatılması önleminin en son çare olması vurgulanmakta, altıncı madde ilk olarak kapatma dışında başka önlemlerle tehlikenin geçirilmesinin düşünülmesini (ölçülülük ilkesi) dile getirmekte, yedinci ve son madde ise kapatma kararının açık ve adil bir yargılama süreci sonunda verilmesini öngörmektedir.

Sonuç

“Venedik Kriterleri”nin ele alındığı bu çalışma sonucunda ulaşılan temel tespit AB’de siyasi partilerin kapatılmasını kabul eden ve kendini savunan bir demokrasi⁵ eğiliminin (militan) kurumsallaştığıdır. Bu süreçte klasik militan demokrasi yaklaşımından farklı olarak siyasi partilerin kapatılmaması veya yasaklanmaması yönünde güçlü bir demokratik kaygı hissedilmekte, parti kapatma istisnai bir uygulama olarak görülmektedir. AB’nin böyle bir yaklaşımla demokrasiye mücadelecî bir karakter kazandırmaya çalıştığı söylenebilir. Bu arada Venedik Komisyonunun bu konuya ilişkin yayımladığı diğer raporlarda (söz gelimi 2009 Türkiye Raporu) parti kapatmanın Avrupa’da pek görülmemesi ve istisnai tedbir olarak ele alınması geleneğinden bahsederek militan demokrasi yaklaşımının Avrupa’ya ait olmadığını devamlı vurgulamaya çalışması ilginç bir ayrıntı olarak belirtilmelidir.

“Venedik Kriterleri”nde parti kapatma noktasındaki temel kıstas şiddete başvurmadır. Ancak şiddetin yorumlanmasında ise Venedik Kriterleri ile AİHM içtihatları arasında bir farklılık söz konusudur. Şöyle ki AİHM; şiddeti teşvik ve şiddete dayalı tehdit noktasında sessiz kalmayı da parti

kapatma gerekçelerine ekleyerek açık olarak parti kapatma çerçevesini genişletirken Venedik Kriterleri şiddet uygulama ölçütünü esnetmekten kaçınan yapısıyla parti kapatma alanını daraltmaktadır. “Venedik Kriterleri”nden hareketle, -bu Kriterlerce hür ve demokratik düzene tehdit olma şiddetle alakalandırıldığı için- demokrasiye karşı olmak, ırkçılık, yabancı düşmanlığı ya da hoşgörüsüzlüğün şiddete dönüşmediği sürece meşru olacağı gibi yorumlara ulaşmak mümkündür. Bu durum “Venedik Kriterleri”nin AİHS’ye göre siyasal partilere ve birtakım temel hak ve özgürlüklere daha fazla koruma sağlayan bir belge oluşu şeklinde de değerlendirilebilir. AİHM ise; şiddet ölçütüne ek olarak; demokrasi⁶ ve ülke bütünlüğü ölçütlerine daha sıcak bakarak uygulamayı daha da militanlaştırmaktadır. Bu noktada aldığı kararlarda her ülkenin kendine özgü şartlarına da atıfta bulunan AİHM’nin daha yasakçı ama daha gerçekçi bir duruş sergilediği ileri sürülebilir.

Son söz olarak “Venedik Kriterleri” ile oluşturulmaya çalışılan yaklaşımı, sadece şiddet ile sınırlandırılmaya çalışan bir mücadeleci demokrasi yaklaşımı olarak ifade etmenin mümkün olduğu söylenebilir. Ayrıca bu yaklaşımın muğlaklık ve ideallik (realiteyi yakalayamamak) noktasındaki eleştirilere de her zaman için açık olduğu belirtilmelidir. ■

Kaynaklar

HAKYEMEZ, Yusuf Şevki (2008), “Venedik Komisyonu Kriterleri: parti Kapatmada Evrensel İlkeler Neler?”, <http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/article/venedik-komisyonu-kriterleri-parti-kapatmada-evrensel-ilkeler-neler>, 24.12.2009.

KALABALIK, Halil. (2009), **İnsan Hakları Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara.

KÜÇÜK, Adnan. (2005), “Siyasi Partilerin Yasaklanması Meselesi ve Türkiye’de Siyasi Partilere İlişkin Yasaklamalar Rejimi”, **Türkiye’de Siyasal Hayat**, 1.Cilt, s. 431-493.

ÖZBUDUN, Ergun (25.03. 2009), “Venedik Komisyonu ve Siyasal Partilerin Kapatılması”, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4863564>, 02.02.2010.

TURHAN, Mehmet (1999), “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasal Parti Kapatma Davaları”, Liberal Düşünce.

UYGUN, Oktay (2010), “Mücadeleci Demokrasi ve Siyasal Partilerin Kapatılması”, http://old.boell-tr.org/news_item.aspx?id=57, 03.02.2010.

VENİCE COMMISSION (1999), “Guidelines on Prohibition and Dissolution of Political Parties and Analogous Measures (Draft)”, [http://www.venice.coe.int/docs/1999/CDL-PP\(1999\)006rev-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/1999/CDL-PP(1999)006rev-e.asp), 03.01.2010.

VENİCE COMMISSION, (2010), “Member States”, http://www.venice.coe.int/site/dynamics/N_Members_ef.asp?L=E&MenuL=E

¹ Sakarya Üniversitesi, İİBF Öğretim Üyeleri.

² Ülkemizin 8 Ağustos 1949 yılından beri üyesi olduğu Avrupa Konseyinin 47 üyesi bulunmaktadır.

³ Metnin orijinal ismi; “Guidelines on Prohibition and Dissolution of Political Parties and Analogous Measures”, şeklindedir.

⁴ İspanya Anayasa Mahkemesi 2003 yılında ETA'nın siyasi kanadı olarak görülen bu partiyi kapatmış ve mülklerine el koymuştur. "Batasuna Partisi" AİHM'ye başvurmuş, ancak oy birliği ile dava reddedilmiş ve AİHM bu olayda örgütlenme ve ifade özgürlüğünün ihlal edilmediğine karar vermiştir.

⁵ "Militan" ya da "kendini savunan demokrasi" yaklaşımı Avrupa'da iki dünya savaşı arası dönemde kurulan totaliter deneyimlerden hareketle gelişmiş bir demokrasi anlayışıdır. Buna göre demokrasi dışı siyasi yaklaşımlarla mücadele edilmeli, onlar için ifade ve örgütlenme özgürlükleri kısıtlanmalıdır. Bu yeni anlayışa faşist partilerin yeniden kurulmasını yasaklayan 1947 İtalyan ve asıl 1949 Alman Anayasa'sının öncülük ettiği söylenebilir. 1949 Alman Anayasa'sında; özgürlükçü demokrasi düzeninin korunması ve Federal Alman Cumhuriyeti'nin varlığını korumak için siyasal partilerin kapatılması dâhil hukuki mekanizmalar yer almaktadır. Bu yetkilerden hareketle 1952'de sosyalist neonazi "Reich" ve 1956'da "Alman Komünist Partisi" kapatılmıştır. Bu arada militan demokrasi doğrultusundaki fikirlerin daha önceleri (1930'ların sonunda) Nazi karşıtı düşünürlerce dile getirildiği de belirtilmelidir. Bunlardan biri olan Karl Löwenstein Almanya ve diğer bazı Avrupa ülkelerinde demokrasiyi yıkmak isteyen totaliter siyasal hareketlere karşı demokratik rejimlerin savunma mekanizmalarının zayıflığından ve tedbir alınması gerekliliğinden daha o yıllarda bahsetmiştir (Uygun, 2010).

⁶ AİHS'nin 11. maddesinin 2. hükmü demokratik bir toplumda gerekli tedbir niteliğindeki yasaklara izin vermektedir. AİHM'de "demokratik toplum düzeninin gereklerini" parti kapatma hususunda bir ölçüt olarak kullanmaktadır (Küçük, 2005: 435, 456). Yine AİHM siyasi partilerce önerilen anayasa değişikliklerinin de demokratik ilkelerle uyumlu olmasını gerekli görmektedir. Bu arada Venedik Komisyonunun da AİHS'nin siyasi partilere sağladığı korumayı yetersiz (asgari düzeyde) gördüğü belirtilmelidir (Özbudun, 2009).

İNSAN HAKLARI KURULLARININ NİTELİĞİ, ÇALIŞMA USULÜ VE ETKİNLİĞİ

DOÇ. DR. FARUK BİLİR*

GİRİŞ

İnsan haklarının korunmasında; hukuki-yargısal yollardan koruma, siyasi yollardan koruma ve idari yollarla korumadan bahsetmek mümkündür. İnsan haklarının korunması konusunda en etkili korumanın hukuki-yargısal koruma olduğu şüphesizdir. Ancak yargı sürecinin karmaşıklığı ve uzun zaman alması gibi sebepler, idari başvuru yollarını daha fazla tercih edilir hâle getirmektedir. Temel hak ve hürriyetlerin korunması konusunda yargı dışı önemli mekanizmalardan biri olan insan hakları kurulları ve bu alandaki kurumasallaşma, insan haklarının idari yollardan korunmasında kendine has özellikleri olan bir süreçtir. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığına ve İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına,¹ insan hakları ihlalleri konusunda yapılan başvurular, idari başvuruların özel bir türüdür.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, 2.11.2000 tarih ve 24218 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik” ile 81

İnsan haklarının korunması konusunda en etkili korumanın hukuki, yargısal koruma olduğu şüphesizdir.

* S.Ü. Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

il ve 850 ilçede toplam 931 insan hakları kurulu faaliyete geçmiştir. Bu kurullar, 3056 sayılı Kanun²'a eklenen EK-6. maddeye göre kurulmuştur³. İl ve ilçe insan hakları kurullarının amacı ilgili Yönetmelik'te; toplumda ve kamu görevlilerinde insan hakları bilincini geliştirmek, insan haklarını korumak, ihlal iddialarını incelemek ve araştırmak, insan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasının önündeki engeller ile hak ihlallerine yol açan sosyal, siyasi, hukuki ve idari nedenleri incelemek, araştırmak ve bunların çözümüne ilişkin önerilerde bulunmak olarak belirtilmiştir.

23.11.2003⁴ tarihli yeni Yönetmelik ile insan hakları kurullarının sivil karakteri daha da güçlendirilmiştir. Kurullarda görev alan kamu görev-

Türkiye'de insan hakları kurulları, insan haklarını koruma mekanizması içinde kendine özgü yapısı, niteliği ve gelişim süreciyle özel bir konuma sahiptir.

lisi sayısı, başkanlık görevini yürütecek vali yardımcısı veya kaymakam ile hazine avukatı olmak üzere ikiye indirilmiştir. Türkiye'de insan hakları kurulları, insan haklarını koruma mekanizması içinde kendine özgü yapısı, niteliği ve gelişim süreciyle özel bir konuma sahiptir⁵. İnsan hakları kurullarının önündeki ilk görevi, Türkiye'nin insan hakları fotoğrafının çekilmesi; net, anlaşılır ve halkın gerçeğini yansıtan bir sonuca ulaşılmasının sağlanmasıdır⁶.

İnsan hakları kurulları sadece başvuru üzerine harekete geçen pasif merciler değil, aynı zamanda gerek insan haklarını korumak ve geliştirmek gerekse devlet-vatandaş ilişkisini insan hakları duyarlılığına uygun hâle getirmek üzere inisiyatif alabilecek kuruluşlar-

dır⁷. Kurulların varlık sebebi, en genel ifadeyle, vatandaşların hak ve özgürlüklerden yararlanmalarının önündeki engelleri kaldırarak ülkemizdeki insan hakları standardını yükseltmektir. Kurulların önündeki en önemli ölçüt hiç şüphesiz uygar dünya ölçütleridir⁸.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Yapısı

Yukarıda belirttiğimiz gibi, 23.11.2003 tarihli yeni Yönetmelik ile insan hakları kurullarının sivil karakteri daha da güçlendirilmiştir. Yeni Yönetmelik ile kurulların kamu görevlisi ağırlıklı yapısı ortadan kaldırılmış, polis ve jandarma temsilcileri kuruldan çıkarılarak sivil toplum ağırlıklı yeni bir yapılanmaya gidilmiştir. İllerde en az 17, ilçelerde en az 15 üyeden oluşan insan hakları kurullarının illerde vali veya vali yardımcısı, ilçelerde kaymakam ve hukukçu bir kamu görevlisi olmak üzere toplam iki üyesi kamu görevlilerinden oluşmakta olup diğer üyeler ise sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve siyasi parti temsilcilerinden oluşmaktadır. Bu

değişikliğin temel amacı, kurulların kamuoyunda idari bir birim olarak algılanmasının önüne geçmek ve sivil toplumun kurullardaki ağırlığını arttırmaktır. Kurullar bu yeniden yapılandırma faaliyetleri çerçevesinde insan hakları alanında kamu otoritesi ile sivil toplum⁹ iş birliğinin¹⁰ ümit verici örnekleri olmuşlardır¹¹.

İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Görevleri

İl ve ilçe kurullarının genel olarak görevleri insan haklarını korumak ve geliştirmektir. Bu amaçla il ve ilçe kurulları, insan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek, ulaşılan sonuçları konusuna göre cumhuriyet savcılıklarına ya da ilgili idari makamlara iletmek ve sonucunu takip etmektir. Ayrıca kurullar insan hakları alanında bilgilendirme, bilinçlendirme eğitim faaliyetleri gerçekleştirmek, kadın, çocuk, hasta ve özürlü hakları ile araştırmalar yapılmasını ve çözümler üretilmesini teşvik etmek, insan hakları uygulamalarını yerinde görmek amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlara ziyaretler gerçekleştirmek, her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmakla da görevlidirler¹².

Genel olarak kurula verilen insan haklarını koruma ve geliştirme görevleri çok kapsamlıdır. Şu belirtilmelidir ki, kurullar bu görevlerini yerine getirmek için gereken yetkilerden mahrumdurlar. Örneğin ihlal iddialarının incelenmesi konusunda kurulların ilgili kuruluş temsilcilerini ya da kişileri dinleyip dinleyemeyeceği, kişi, kurum veya kuruluşlardan bilgi veya belge isteyip isteyemeyeceği, bunların da istenen belge ve bilgileri vermek zorunda olup olmadıkları konuları belirsizdir. Bu konulara ilişkin olarak ilgili Yönetmelik'teki tek hüküm, 18. maddenin son fıkrasındaki kurul kararlarının ilgili kamu kurum ve kuruluşları tarafından gecikmeksizin öncelikle ele alınıp sonuçlandırılacağına ilişkin düzenlemedir¹³. Dolayısıyla, bu hükümden yola çıkarak kurulların ilgili kuruluş temsilcilerini ya da kişileri dinleyebileceğini; kişi, kurum veya kuruluşlardan bilgi veya belge isteyebileceğini söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle kurullar, ihlal iddialarını araştırıp incelerken, tıpkı mahkemelerde olduğu gibi kendilerine intikal eden ihlal iddiaları ile ilgili olarak mağdurun, varsa tanıkların ve imkân dâhilinde ise ithama muhatap olan kişi veya kurum temsilcisinin bilgilerine başvurabilir; mağdurun sunduğu belgeleri muhafaza edebilir

İl ve ilçe kurullarının genel olarak görevleri insan haklarını korumak ve geliştirmektir.

ve lüzumlu görürse olay mahallinde keşif yaparak elde ettiği delilleri de hazırladığı inceleme raporu kapsamında değerlendirebilir¹⁴. Uygulamada da kurullar tarafları dinleyebilmekte ve ilgili kuruluşlardan bilgi ve belge isteyebilmektedir.

Kurullar, konusu itibarıyla “insan hakkı ihlali” içeren her türlü iddiayı ele alabilirler. Kurullar, kamu görevlilerinin yol açtığı ihlalleri yanında sivil kişi veya kuruluşların yol açtığı ihlalleri de incelemekle görevlidir. Ancak sivil kişilerin eylemlerinden kaynaklanan mağduriyet-

Kurul kararları
tespit edici
nitelikte ve
esas itibarıyla
yol gösterici
mahiyettedir.

lerin insan hakkı ihlali olarak değerlendirilebilmesi için, ihlal edilen konuda devletin pozitif yükümlülüğünün de bulunması gerekir. Örneğin yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, özel hayatın gizliliği, konut dokunulmazlığı gibi temel hak ve özgürlükler, kamu makamları için hem “müdahale etmeme” hem özel kişiler tarafından da olsa yapılacak “müdahaleleri önleme” anlamında pozitif bir yükümlülük doğurmaktadır. Bunun yanında sağlık hakkı, eğitim hakkı gibi ekonomik ve sosyal haklar devletin etkin çabasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca meydana gelen ihlale karşı caydırıcı nitelikte bir cezai yaptırımın mevzuatta yer almaması veya konunun etkin biçimde soruşturulmasını sağlayacak mekanizmaların bu-

lunmaması da “insan hakları ihlali” kapsamında değerlendirilebilecek konulardandır¹⁵.

Kurulların ihlal iddialarına ilişkin araştırma ve inceleme faaliyetlerinde bireyle yargı arasındaki bir yerde bulunduğunu söylemek mümkündür. Kurullar, ihlal iddialarını araştırıp incelerken, tıpkı mahkemelerde olduğu gibi kendilerine intikal eden ihlal iddiaları ile ilgili olarak mağdurun, varsa tanıkların ve imkân dâhilinde ise ithama muhatap olan kişi veya kurum temsilcisinin bilgilerine başvurabilir; lüzumlu görürse olay mahallinde keşif yaparak elde ettiği delilleri de hazırladığı inceleme raporu kapsamında değerlendirebilir. Kurulların yaptıkları inceleme sonucu aldıkları kararlar, doğrudan yaptırım öngörmeyen ve bağlayıcılığı bulunmayan kararlardır. Kurul kararları tespit edici nitelikte ve esas itibarıyla yol gösterici mahiyettedir. Kurullar, mahkemelere göre daha esnek, daha hızlı ve daha az maliyetli çalışma usullerine sahiptirler. Kurulların kamuoyu ve ilgili kuruluşlar nezdinde edinecekleri itibar düzeyine göre aldıkları kararların bu anlamdaki gücü ve etkisi şekillenecektir. Kuşkusuz, toplumda güven ve saygı uyandıran bir insan hakları kurulunun aldığı

herhangi bir karar, kâğıt üzerinde görünmeyen bir bağlayıcılık gücüne sahip olabilecektir¹⁶.

“İnsan hakları kurullarının insan hakları ihlal iddialarını incelemelerinin çeşitli amaçları vardır. Bunların başında Türkiye’nin insan hakları fotoğrafının çekilebilmesi gelmektedir. İnsan haklarıyla ilgili olarak ülkemizde yaşanan sorunların içerik ve boyutu hakkında sağlıklı verilere ihtiyaç bulunmaktadır. Kurulların insan haklarıyla ilgili başvuruları değerlendirerek elde edeceği veriler, insan hakları sorununun gerçekçi ve sağlam bir analizinin yapılabilmesi için son derece önemlidir. Kurulların ihlal iddialarını incelemelerinin başlıca amaçlarından biri de muhtemel insan hakları ihlallerinin önüne geçebilmektir. Kurulların inceleme sonucunda herhangi bir insan hakları ihlalini ve bunun sorumlularını tespit etmesi, salt bir hesap sorma gayesiyle değerlendirilemez. Kurulların asıl misyonu, bu incelemeler ve diğer çalışmaları sonucunda elde edeceği bilgileri ve verileri değerlendirerek çözüme ulaşmak, daha sonra da bunları kamuoyu ve karar vericilerle paylaşmak suretiyle ihlallere karşı bir önleyici mekanizma olabilmektir.”¹⁷ Kurulların ihlal iddialarını incelemesindeki amaç, yargıya alternatif bir adalet dağıtma yolu oluşturmak değildir. Kurulların ihlal iddialarını incelemesindeki başka bir amaç da İnsan haklarıyla ilgili yaşanan sorunların görülebilmesine, anlaşılabilmesine ve önüne geçilebilmesine katkı sağlamaktadır. İhlallerin önüne geçebilmek için şüphesiz ki nelerin insan hakları ihlali olduğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Özellikle kurulların inceledikleri olaylar, münferit yaşanan bir durum değil de olağan bir uygulamaya ilişkin ise ihlalin varlığını tespit etmek dahi büyük önem taşımaktadır¹⁸.

III. İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Çalışma Usul ve Esasları

İl ve ilçe insan hakları kurulları ayda bir defa toplanır; ancak gerekli görülen durumlarda, başkanın çağrısı üzerine ayda birden fazla da toplanabilir. Yani kurul her ay yapması gereken olağan toplantıları yanında olağanüstü de toplanabilir. Kurul toplantılarına illerde vali veya valinin görevlendireceği bir vali yardımcısı, ilçelerde kaymakam başkanlık eder. Kurul, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanır ve toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğu ile karar alır. Kararlara katılmayan üyelerin karşı oy gerekçeleri, karar altında özet olarak kaydedilir. Kurul başkanı ve üyeleri, kendileri, alt ve üst soylarından biri ve eşleri ile ilgili olan konuların görüşüldüğü toplantılara katılamazlar. Toplantıya katılmayan üyelerin mazeretleri toplantı tutanağında belirtilir. Kurul toplantılarına üç defa üst üste katılmayanların üyeliği düşmüş sayılır. Gündem, kurul başkanı tarafından üyelerin teklifleri de dikkate alınarak hazırlanır ve toplantıdan önce kurul üyelerine dağıtılır.

Kurullara başvurular dilekçeyle, telefonla, elektronik posta veya şehrin değişik yerlerine konulan insan hakları başvuru kutuları aracılığıyla veya sözlü olarak yapılabilir. Kurulda alınan kararlar ve yapılan işlemler yazılı olarak başvuru sahibine en geç otuz gün içerisinde bildirilir ve gerekli hâllerde ara bilgi de verilir. Kurul, gerekli gördüğü hâllerde re'sen veya başvuru sahibinin isteği üzerine, başvuru sahibini veya temsilcisini dinleyebilir. Başvuru hakkında karar alınmasına imkân vermeyen eksiklikler söz konusu ise eksikliklerin tamamlanması için ara karar alınır.

Kurul, gerekli gördüğü hâllerde re'sen veya başvuru sahibinin isteği üzerine, başvuru sahibini veya temsilcisini dinleyebilir.

IV. Kurulların Etkinliği

Ülkemizde 81 il ve 850 ilçede bulunan il ve ilçe insan hakları kurulları, idari yapılanmamızda bugüne kadar benzerine pek rastlanılmayan ve kendine özgü yapısı ile Türkiye'nin AB'ye tam üye olma yönündeki kanunların önemli etkisinin de neticesinde 2001 yılı sonunda ortaya çıkmış olmasına rağmen insan hakları alanında istenen düzeyde etkili bir denetim mekanizması olduğunu söylemek zordur. Kendine özgü yapısı ile kurullar, uluslararası düzlemde insan hakları alanında faaliyet gösteren benzer kuruluşların üyesi olduğu "İnsan Hakları Ulusal Kurumları Birliği" tarafından tanınmamıştır. Bunun sebebi ise

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının ve insan hakları kurullarının, Birleşmiş Milletler tarafından 1993 yılında kabul edilen Paris Prensipleri'nin öngördüğü şekilde idari ve mali bağımsızlığa sahip, yetkileri ve çoğulculuğu güvence altına alınmış olmamalarıdır. Dolayısıyla kurulların sorunlarını ve bu sorunları karşısında ortaya konulması gereken çözümleri belirleyebilmek için Paris Prensipleri doğrultusunda bir yapılanmaya gitmek gerekmektedir¹⁹. Kurullar yasal düzenlemelerde bu çoğulculuğu özellikle 2003 yılındaki değişiklikle sağlamış gibi gözükse de uygulamada aynı görüntünün ortada olmadığı yönünde kurullara önemli eleştiriler yöneltilmektedir.

İl ve ilçe insan hakları kurullarının bir yaptırım gücünün olmayışı; kurulların çalışmaları mülki idare amirlerinin insan hakları konusuna yaklaşımına göre şekillenmesi kurulun etkinliğini azaltmakta ve göreceli hâle getirmektedir. Kararların icrai olmayıp tavsiye niteliğinde olduğu düzenlenmiştir. Fakat bu tavsiye niteliğindeki kararlarının uygulanıp uygulanmaması da tamamen idarenin inisiyatifindedir. Kamu kurum ve kuruluşlarının bu kararları uygulamaması durumunda yaptırımının ne

olacağı açık değildir. Bu yaptırımı, aynı zamanda idarenin başı olan vali ya da kaymakamın takibi ve tutumu belirlemektedir.

Kurulların idareden bağımsız olmaması, sahip olduğu sekreteryaya ve soruşturma sırasında kendisine yardımcı olacak müstakil bir personelinin veya uzmanının bulunmaması sağlıklı, ivedi ve etkin bir soruşturma yapılmasını zorlaştırmakta; bu durum da kurulların etkinliğini azaltmaktadır.

Kurullarda görev alanların insan hakları alanında yeterli düzeyde bir eğitime sahip olmamaları da bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Görev alan üyelerin insan hakları alanında doğrudan ilgili kuruluşlar ve sivil toplum örgütlerinden olması gerekmektedir. Siyasi partilerin il ve ilçe başkanlıkları temsilcileri, okul aile birlikleri başkanları, yerel medya temsilcileri ve müracaat eden sivil toplum örgütlerinden valilikçe uygun görülen üç kişi bulunmaktadır. Valilerin bu uygunluğu hangi kıstasa göre sağladığı bilinmemektedir.

Kurullara yapılan başvuruların azlığı, kurulların yeterince etkili bir faaliyette bulunmalarının sonucu olarak düşünülebilir. Ancak yapılan başvuru sayısının azlığı insanların bu kurulların varlığı ve işlevi hakkında yeterli bilgi sahibi olmamasından kaynaklanmaktadır. Toplumun büyük bir kısmının kurulların varlığından bile haberdar olmadığını söylemek mümkündür. Kurulların yeterince tanıtılmaması ve kamuoyunda yeterince yer bulamaması kurullar açısından olumsuz bir durumdur. Ayrıca görsel ve yazılı basında yeterince yer almaması kurulların tanınabilirliğini etkilemektedir. Yine ülkemizde idari başvuru yollarının (yargısal başvuru yollarına göre) kullanılmasının yaygın olmaması da bu kurullara yapılan başvuruların sayısını azaltmaktadır. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının açıkladığı rakamlara bakıldığında son zamanlarda kurullara yapılan başvuruların arttığı gözlemlenmektedir²⁰. Bu durum, insan hakları ihlallerinin arttığı anlamına gelmeyip halkın bu kurulların varlığından ve işlevinden haberdar olmaya başlaması şeklinde yorumlanabilir.

Kurulların yeterince tanıtılmaması ve kamuoyunda yeterince yer bulamaması kurullar açısından olumsuz bir durumdur.

V. Paris Prensipleri

20.12.1993 tarih ve 48/134 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul kararıyla insan haklarının geliştirilmesi ve korunması için kurulan ulusal kuruluşların statüsüne ilişkin birtakım ilkeler benimsemiştir. "Paris

Prensipleri"²¹ olarak bilinen ilkeler insan hakları ulusal kuruluşlarına ilişkin birtakım standart düzenlemeleri öngörmektedir. Bu ilkelerin kurumların yapısına nasıl yansıtılacağı ülkelerin şartlarına, siyasal ve hukuksal geleneklerine göre değişkenlik gösterebilmektedir²². "Paris Prensipleri" ne göre bu kuruluşlar şu özellikleri taşımalıdır:

Ulusal kuruluşlar, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin yetkilerle donatılmalıdır.

Ulusal kuruluşlar olabildiğince geniş ve açıkça belirlenmiş görevlerle görevlendirilir.

Görevleri, oluşturulmaları ve yetki alanları Anayasa'da yer alır veya hukuksal geçerliği olan bir metinle saptanır.

Ulusal kuruluşların oluşturulması ve üyelerinin seçimle veya başka bir yoldan belirlenmesi, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasıyla ilgili (sivil) toplum güçlerinin çoğulcu bir biçimde temsil edilmesini sağlayacak gerekli bütün güvencelerin var olduğunu gösteren bir usulle yapılmalıdır.

Ulusal kuruluşlar, çalışmalarını gerektiği gibi yürütebilmeleri için, uygun bir alt yapıya, özellikle de yeterli mali kaynaklara sahip olmalıdır. Yani bağımsızlıklarını tehlikeye düşürmeyecek idari ve mali özerkliğe sahip olmalıdır.

Ulusal kuruluşların üyelerinin atanmaları kararname ile yapılmalı ve görev süresi belirtilmelidir. Bu üyelerin yeniden atanması mümkün olmalıdır,

Yetki alanlarına giren bütün konuları özgürce araştırmalıdır.

Kendi yetkileriyle ilgili durumları değerlendirmek için gerekli bütün kişileri dinlemeli, bilgi ve belgeleri edinmelidirler.

Görüşlerini ve tavsiyelerini kamuoyuna doğrudan doğruya veya basın aracılığıyla bildirmelidirler.

Düzenli bir şekilde ve ayrıca ihtiyaç duyulduğu zaman, usulüne uygun olarak davet edilen bütün üyeleriyle toplanmalıdırlar.

Kendi bünyelerinde çalışma grupları oluşturmalı ve işlevlerini yerine getirmede yardımcı olacak yerel ve bölgesel kurullar kurmalıdırlar.

İnsan haklarının geliştirilmesi ve korunmasıyla yükümlü diğer organlarla karşılıklı olarak danışma ilişkileri sürdürülmelidir.

Sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerini geliştirmelidir.

Ulusal kuruluşlar, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin yetkilerle donatılmalıdır.

“Paris Prensipleri”ne göre bu kuruluşların yetki ve görevleri şunlar olmalıdır:

Hükûmete, parlamentoya ve diğer ilgili bütün organlara, bunların talebi üzerine veya kendi inisiyatifleriyle, insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin konularda görüş bildirir, tavsiyelerde bulunur, öneriler ve raporlar sunar; ulusal kuruluşlar bunları kamuya açıklamaya karar verebilir.

Ulusal düzeyde yürürlükte olan yasaların, mevzuatın ve uygulamaların, insan haklarına ilişkin uluslararası belgeler ve mekanizmalarla uyumlu hâle getirilmesini ve hayata geçirilmesini teşvik ederler ve sağlarlar,

Uygun gördükleri insan hakları ihlalleri vakalarına el koyarlar.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve bütün alt kuruluşlarıyla, bölgesel kuruluşlarla ve diğer ülkelerin insan haklarını geliştirme ve koruma konusunda yetkili ulusal kuruluşlarıyla iş birliği yaparlar.

İnsan hakları eğitimi-öğretimi ve araştırma programlarının geliştirilmesi için ilgili kuruluşlarla iş birliği yaparlar ve bu programların okul, üniversite ve meslek çevrelerinde uygulanmasına katılırlar.

İnsan haklarını ve ayrımcılığı özellikle de ırk ayrımcılığına karşı mücadeleyi, bilgilendirme ve eğitim yoluyla kamuoyunu duyarlı hâle getirerek ve bütün kitle iletişim araçlarına başvurarak tanıtırlar.

Sonuç

İl ve ilçe kurulları, insan hakları ihlali iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek, ulaşılan sonuçları konusuna göre cumhuriyet savcılıklarına ya da ilgili idari makamlara iletmek ve sonucunu takip etmekle görevlidir. Ayrıca kurullar insan hakları alanında bilgilendirme, bilinçlendirme eğitim faaliyetleri gerçekleştirmek, kadın, çocuk, hasta ve özürlü hakları ile araştırmalar yapılmasını ve çözümler üretilmesini teşvik etmek, insan hakları uygulamalarını yerinde görmek amacıyla ilgili kurum ve kuruluşlara ziyaretler gerçekleştirmek, her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmakla da görevlidirler.

Kendilerine has nitelikleriyle il ve ilçelerde oluşturulan insan hakları kurulları, insan hakları kurumsallaşmasına yeni bir ivme ve açılım kazandırmışlardır. Bununla birlikte, özellikle belirli büyük merkezler haricinde, ülkemizde insan hakları konularıyla ilgilenen uzmanların, araştırmacıların ve sivil toplum kuruluşlarının azlığı, hatta birçok yerde bunların hiç bulunmayışı kurulların etkin ve verimli çalışmalarının önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır²³. Ayrıca, kurulun idari ve mali özerkliğe sahip olmayışı, oluşumunda yeterince insan hakları ala-

nında uzman çoğulculuğunu gerçekleştirmemesi bir başka önemli engeli oluşturmaktadır.

Kurulların daha açık ve belirgin bir kanuni dayanağa kavuşturulması, onların görevlerini daha etkin bir biçimde yerine getirmelerine büyük katkılar sağlayacaktır. Bu düzenleme, kurulları daha sağlıklı bir hukuki statüye kavuşturacaktır. Böyle bir kanuni düzenleme ve bu düzenlemede, kurulların oluşumuna, görev ve işleyişlerine ilişkin temel kriterlerin belirlenmesi²⁴ “Paris Prensipleri”nde yer alan ilkelere de uygun olacaktır.

Kurulun etkin bir biçimde faaliyetlerini sürdürebilmesi için, özerk olarak yapılandırılması faydalı olacaktır. Bu şekilde kurulun oluşum yapısı da büyük ölçüde değişecek ve üyelerin belirlenmesinde daha farklı yöntemlerin oluşturulmasına da imkân sağlanacaktır. Ayrıca, kurul başkanının kurul üyeleri arasından yapılacak bir oylama ile belirlenmesi demokratik ilkelere daha uygundur.

Kurulun yapısı insan hakları konusunda uzmanlardan oluşumunu engellemektedir. Kurul üyelerinin ihlal iddialarına daha iyi çözüm bulabilmeleri için öncelikle insan hakları konusunda uzmanlaşmış olmaları gerekir.

İnsan hakları kurullarının faaliyetlerine basında daha geniş yer verilmesi kurulun toplum tarafından tanınmasını sağlayacaktır. Halkın büyük bir çoğunluğunun kurulların varlığından bile haberdar olmaması işin vahametini ortaya koymaktadır. Kurulların tanıtılması aynı zamanda hak ihlallerinin önlenmesinde de etkili olacaktır. ■

¹ İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları “İnsan Haklarını Koruma Sisteminin Kılcal Damarları” olarak isimlendirilmektedir, İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Veriler, BİHB İnsan Hakları Bülteni, Sayı: 2008/1, Ekim 2008, <http://www.ihb.gov.tr/raporlar.htm>.21.11.2009.

² Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkı Kanun, R. G., 19/10/1984, Sayı : 18550.

³ “Kurulların hukuki dayanağı noktasında birtakım sıkıntılar mevcuttur. Kurulların kuruluş, görev ve işleyişlerini düzenleyen ve 23.11.2003 tarihli ve 25298 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Yönetmelik’te hukuki dayanak olarak Başbakanlık teşkilatı hakkındaki 3056 sayılı Kanun’un EK-6. maddesine atf yapılmaktadır. Bu madde ise yukarıda anlatılan İnsan Hakları İhlali İddialarını İnceleme Heyetlerinin oluşumunu düzenlemektedir. Bilindiği gibi, idarenin belli bir alanda düzenleme yapabilmesi için kanuni bir dayanağa ihtiyacı olmakla birlikte, bu kanuni dayanakta idarenin düzenleme yapma yetkisinin açıkça öngörölmüş olması kural olarak zorunlu değildir. Bu noktadan hareketle, 4643 sayılı Kanun’un bir bütün olarak Kurullar için kanuni bir dayanak teşkil ettiği ileri sürülebilir”, AYDIN, Fatih, “Türkiye’de İnsan Hakları Kurumları”,

http://www.turkhukuksitesi.com/makale_649.htm. 15.11.2009.

⁴ 2.11.2000 tarih ve 24218 sayılı Yönetmelik, 23.11.2003 tarihli ve 25298 sayılı “İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik”in yayımlanması ile yürürlükten kaldırılmıştır. 2.11.2000 tarih ve 24218 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Yönetmelik’te kurul üyeleri şu şekilde belirlenmişti: İnsan hakları il kurulu, belediye başkanı, üniversite rek-

törü veya görevlendireceği öğretim üyesi, emniyet müdürü, il jandarma komutanı, sağlık müdürü, millî eğitim müdürü, sosyal hizmetler müdürü, kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan bir avukat veya hukukçu, baro temsilcisi, tabip odaları temsilcisi, ticaret ve sanayi odası temsilcisi, esnaf ve sanatkârlar birlik başkanlığı temsilcisi ve sivil toplum kuruluşlarından, ilçe insan hakları kurulları ise il insan hakları kurulunda yer alanların ilçeye uyarlanarak elde edilen kişi ve kuruluş temsilcilerinden oluşmaktadır.

⁵ İnsan Hakları: Temel Bilgiler, Koruma Mekanizmaları, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı Yayını, Ankara 2006, s. 124- 125.

⁶ İnsan Hakları, s. 126; İnsan Hakları Başkanlığının 830.02/2035 25/12/2008 sayılı yazısı.

⁷ “Hakların Korunması ve Hak Arama Yolları”, <http://www.ihb.gov.tr/haklarim.htm>. 15.11.2009.

⁸ İnsan Hakları, s. 124- 125.

⁹ Kurullarda görev yapan sivil toplum temsilcileri şunlardır: İnsan hakları alanında faaliyet gösteren en az üç STK temsilcisi, belediye başkanı veya temsilcisi, üniversitesi temsilcisi, il genel meclisi temsilcisi, tabip odası temsilcisi, baro temsilcisi, Muhtar temsilcisi, TBMM’de grubu bulunan siyasi parti temsilcileri, Yerel basın temsilcisi, okul-aile birliği temsilcisi, sendika temsilcileri, ticaret ve sanayi odası temsilcisi.

¹⁰ “İnsan hakları alanının iki ayrı ucunu bir araya getiren bu yapının temel esprisi insan hakları ortak paydasında birlikte irade oluşturmaktır. Buna göre Kurullarda görev yapan kamu temsilcileri, sivillerin hak ve özgürlüklerle ilgili talep ve şikâyetlerine karşı kategorik olarak devleti savunma refleksine sarılmayacakları gibi, sivil toplum temsilcileri de uzlaşmaz bir devlete muhalefet çizgisinin ötesine geçerek, ortak bir çaba ile insanların sorunlarının çözümüne yönelik somut öneriler, programlar geliştireceklerdir. Bu yönüyle bakıldığında Kurullar, devlet kurumları ve sivil toplum örgütleri dışında 21. yüzyılın hızlı ve çözüm odaklı anlayışına uygun, farklı türde bir yapılanma modelini temsil etmektedir.”, “Kurulların Üye Yapısı”, <http://www.ihb.gov.tr/ililcekurullari/uyeler.htm>. 15.11.2009.

¹¹ “Yürüttükleri çalışmalar, aldıkları ufuk açıcı kararlar, pek çok ihlal iddiasını cesaret ve titizlikle incelemeleri ile Kurullar, insan hakları alanında kamu otoritesi ile sivil toplum iş birliğinin umutlandırıcı örnekleri olmuşlardır. Geline nokta İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları, oluşumlarının ilk aşamasını başarıyla tamamlamış ve insan haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından vazgeçilemeyecek bir unsur hâline gelmişlerdir”, “İl ve İlçe Kurulları Hakkında”, <http://www.ihb.gov.tr/ililcekurullari/kurullarhakkinda.htm>. 15.11.2009.

¹² AYDIN, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_649.htm. 15.11.2009.

¹³ AYDIN, http://www.turkhukuksitesi.com/makale_649.htm. 15.11.2009.

¹⁴ İnsan Hakları Başkanlığının 830.02/2035 25/12/2008 sayılı yazısı.

¹⁵ İnsan Hakları Başkanlığının 830.02/2035 25/12/2008 sayılı yazısı.

¹⁶ İnsan Hakları Başkanlığının 830.02/2035 25/12/2008 sayılı yazısı.

¹⁷ İnsan Hakları Başkanlığının 830.02/2035 25/12/2008 sayılı yazısı.

¹⁸ İnsan Hakları Başkanlığının 830.02/2035 25/12/2008 sayılı yazısı.

¹⁹ İçişleri Bakanı, Bağımsız İnsan Hakları Kurumunun kurulacağını açıkladı. Kanunlaşması planlanan tasarının hayata geçmesi ile İnsan Hakları Başkanlığının yerini özerk çalışacak İnsan Hakları Kurumu alacak. Bu kurumun il ve ilçelerdeki İnsan Hakları Kurullarını da bünyesine alması bekleniyor. <http://www.ihb.gov.tr/>. 12.11.2009.

²⁰ 2004 yılında kurullara toplam 847 başvuru yapılırken, bu sayı 2005 yılı için %62 civarında bir artışla 1377’yi bulmuştur. 2006 yılında alınan başvuru sayısı 1590’dır. 2007 yılında Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığına 447, İl İnsan Hakları Kurullarına 987 ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına 61 olmak üzere toplam 1171 kişi başvuruda bulunmuştur. 2008 yılının ilk altı ayında Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığına 505 İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarına 1851 olmak üzere toplam 2356

kişi başvuruda bulunmuştur. 2008 yılının ilk altı ayında toplam 2356 başvurunun illere dağılımından çıkan sonuçlara göre; 379 başvuruyla İstanbul 1. sırada, 296 başvuruyla İzmir 2. sırada, 106 başvuruyla Adıyaman 3. sırada, 104 başvuru ile Ankara 4. sırada ve 93 başvuru ile Konya 5. sırada yer almaktadır. İstanbul ve İzmir illerinin ilk iki sırada yer alıyor olması, bu illerin nüfus açısından da en yoğun iller olduğu dikkate alınırsa normal bir sonuç olarak görülebilir. Adıyaman ilinin üçüncü sırada yer alması ise; Adıyaman İl ve İlçe Kurullarının başarılı çalışmaları ve vatandaşlara yönelik yaptıkları bilinçlendirme faaliyetlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Veriler, <http://www.ihb.gov.tr/raporlar.htm>. 21.11.2009.

²¹ “BM’nin 1993’te kabul ettiği ve ulusal insan hakları kurumlarının sahip olması gereken özellikleri ifade eden Paris Prensipleri’nin odak noktasında çoğulculuk esası yer almaktadır. Çoğulculukta esas olan, mümkün olan en geniş yelpazede fikirlerin, görüşlerin, kaygıların, beklentilerin, taleplerin temsil edilebildiği özgür bir platform oluşturmaktır. Toplumun nabzını ve gelişimi yakalayabilmenin anahtarı olan çoğulcu katılıma dayalı bir insan hakları kurumu, toplumda çoğunluğun benimsemediği düşünce ve yaklaşımlara duyarsız kalmayacak; faaliyetlerini ve kararlarını şekillendirecektir.” “Kurulların Üye Yapısı”, <http://www.ihb.gov.tr/ililcekurullari/uyeler.htm>. 15.11.2009.

²² “Hakların Korunması ve Hak Arama Yolları”, <http://www.ihb.gov.tr/haklarim.htm>. 15.11.2009.

²³ AYDIN, http://www.turkhukusitesi.com/makale_649.htm. 15.11.2009.

²⁴ AYDIN, http://www.turkhukusitesi.com/makale_649.htm. 15.11.2009.

İNSAN HAKLARI VE DEMOKRASİ BAĞLAMINDA 'AÇILIM GÜNDEMİ'

PROF. DR. NADİM MACİT*

GİRİŞ

Modern siyaset düşüncesinde “insan hakları ve demokrasi” tartışması insan doğasına ilişkin farklı görüşlerden kaynaklanır. İnsan doğası iyidir / kötüdür / insan bir potansiyeldir önermeleri; devlet- birey ve toplum algısına yönelik çok farklı bakış açılarına yol açmıştır. Bu farklı algılayış tarzlarının, ideolojilerin devlet-birey ve toplum arasındaki ilişki biçimini resmettiği açıktır. Çünkü devlet-birey ve toplum arasındaki ilişki bazen devletin mutlak gerçeklik olduğu üzerine, bazen de bireyin ve toplumun bir gerçeklik, devletin ise bu gerçeklikte bir araç olduğu düşüncesi üzerine kurulur. Dolayısıyla siyasi bir yapı içerisinde hem *ontolojik* olarak hem bir tavır olarak *bireyin* mi yoksa *toplumun* mu öncelikli olduğu meselesi günümüzün tartışma konularından birisi olmaya devam etmekte, hatta liberaller ve cemaatçiler arasında bu tartışma sürüp gitmektedir. Söz konusu tartışmanın odak noktasına toplumu aldığımız zaman devletin kazanacağı yapı ile tartışmanın odağına bireyi aldığımız zaman devletin kazanacağı yapı birbirinden farklıdır. Tartışmanın omurgasını bu fark oluşturmaktadır.

İnsan hakları ve demokrasi, insanın doğuştan potansiyel olduğunu savunan liberal öğretisi üzerine inşa edilir. Bu öğretisi, devleti de gerekli

İnsan hakları ve demokrasi, insanın doğuştan potansiyel olduğunu savunan liberal öğretisi üzerine inşa edilir.

* Prof. Dr. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

görür; çünkü düzenin tesis edilmesi zaruridir. Düzen devlet aracılığıyla tesis edilmezse insan, doğası itibarıyla bir düzensizliğe yönelebilir. Liberallere göre devlet gerekli bir kötülüktür. Çünkü bireyin özgürlük alanını daraltmaktadır. Oysa insan, belirli haklara, özgürlük alanına sahiptir. Bu nedenle “nasıl bir devlet” sorusu liberal öğretinin peşini bırakmaz. İnsan haklarının “birey, toplum ve devlet” bağlamında ortaya çıkmasının nedeni budur. Öyleyse devlet, hukuk üzerine inşa edilmelidir.

“Devlet, hem vazgeçilmez hem suç üreten bir olgudur.” önermesi göz ardı edilmemesi gereken iki hususu içermektedir: (a) İnsan haklarının var olduğunu kabul etmek yetmez. İnsan haklarının kabulü kadar önemli olan diğer bir husus, bu hakların hangi temel üzerine kurulacağı, sorusudur. Liberallere göre bu sorunun cevabı *ahlaktır*. Lakin bunlara göre, *ahlak* gö-

Düzen devlet aracılığıyla tesis edilmezse insan, doğası itibarıyla bir düzensizliğe yönelebilir. Liberallere göre devlet gerekli bir kötülüktür.

receli bir kavramdır. Liberallerin açmazlarından biri budur. Fakat reel politikada bu hiç konuşulmaz.(b)Devlet hem vazgeçilmez hem suç üreten olgu ise suçu kim, hangi kıstaslara göre sorgulayacaktır? Bunun cevabı, demokratik sistem içinde üzerinde uzlaşmış tabii ve rasyonel hukuktur. Çünkü iktidarın ve güç odaklarının bakış açılarına ve çıkarlarına uydurulmuş bir hukuk insansız iktidara, yani faşizme götürür. Belli bir düzeni ve ahlaki sorumluluğu yok sayan anlayış ise “devletsiz hukuk”; yani anarşizmi onaylar. Ahlaki ve siyasi olmak üzere iki anlamda kullanılan hak ve bu kapsamda dile getirilen insan hakları ve sorumluluk belirtilen iki ayrı ucu dengelemenin politik yolu olarak görülmüştür. Ülkemizde

ise demokrasi ve özgürlük gibi kavramları dillerinden düşürmeyenlerce “insansız devlet, devletsiz hukuk” inşa ederek aşırı uçlara kaymışlardır. Öyleyse temel mesele; birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkinin keyfiyetini kavramak ve işleyen bir hukuk sistemi inşa etmektir.

I. İnsan Hakları: İnsanı Büyüdüden ve Diktatörden Korumak

“İnsan hakları”, çok eskilere kadar giden felsefi bir söylem olmasına rağmen terim olarak son yüzyılda ortaya çıkmıştır. Daha önceleri bu kavramın karşılığı olarak doğal haklar kavramı kullanılmıştır. İnsan hakları terimi, çağımızın ürünü olan en özel terimlerinden biridir.¹ İnsan hakları, tarihî süreçte insana karşı çıkarıcı ve baskıcı yönetimlerle, insanı bir değer

olarak kabul eden anlayışların çatışmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İnsan hakları hem çok boyutlu hem değişken içeriğe sahip bir kavramdır. Nitekim toplumsal değişim ve dönüşümler bu kavramın içeriğini ve öz niteliklerini değiştirmektedir.² Söz gelimi insanın düşüncelerini ifade etmesi, özel hayatı bir haktır. Gelineen noktada iletişim araçlarıyla insanın mahrem dünyasına giren iktidardan insanı korumak da bir haktır.

İnsan hakları insan topluluklarına değil, bireye göndermede bulunur. Bu nedenle insan hakları birey haklarıdır. Çünkü bu haklar, temel niteliği itibarıyla bir tercihte bulunmayı gerektirir. Tercihle bulunmak ise bir şeyi diğer bir şeyden ayırma nedenlerini düşünebilme yeteneğine işaret eder. Bu, insana özgü bir durumdur. Gruplar, topluluklar için düşünme ve mütalaa etmek gibi bir şeyden söz etmek rasyonel değildir. İnsan haklarının ilk hedefi, insanın ferdi hakları; ikincisi ise özgürlük haklarıdır. Bu bağlamda şunu ifade etmek gerekir: Bir yerde herhangi bir haktan bahsediliyorsa ilk dile getirilen şey, muhakkak onun özgürlükle olan ilişkisidir. Zira hak, talep etme düşüncesini beraberinde getirir; talep etmek de özgür olmayı gerektirir. En yalın anlamıyla özgürlük, kişinin hayatını kendi tercihlerine göre kurma çabasının başkalarınca keyfi olarak engellenmemesi ve kişinin eylem olanaklarının kısıtlanmaması anlamına gelir.³

“İnsan hakkı, kişinin sırf insan olmak itibarıyla sahip olduğu bir hak türüdür.” İnsan hakkı, eskiden beri doğal haklarla ilişkili bir şekilde devam etmiştir. Peki, nedir bu doğal haklar veya çağın diliyle insan hakları? İnsan hakları kavramına göre daha geniş bir zemin üzerine oturan doğal haklar, en temel göstergeleri itibarıyla özgürlük, hayat ve mülkiyet hakkı olarak tanımlanır. Bu hakların sınırlarını belirlemek güçtür. Bu konu üzerine çalışmış olan düşünürler ve çeşitli beyannamelere bakılınca yukarıda dile getirilen temel haklara ilaveten din ve vicdan, düşünce ve ifade özgürlüğü, işkence görmeme ve özel yaşama saygı⁴ gibi birçok hak da görülür.

İlk başta insan hakları ahlaki-felsefi bir bilgi meselesi olarak değerlendirilirken daha sonra uluslararası belge ve bildirilerin konusu hâline gelmiş ve hukuk düzenleri tarafından tanınmaya başlanmıştır. Doğal haklar düşüncesinin bir devamı olarak insan hakları fikrî esas itibarıyla devletin sınırlanmasını amaçlamaktadır. Bugün bu kavram, insan varoluşu üzerine yapmış olduğu ahlaki vurguyla birlikte, devlet karşısında bireylere güvenceli ve dokunulmaz bir alan tanımak suretiyle de iktidarın sınırlanmasına yardımcı olmaktadır.⁵ İnsan hakları, devlet yönetimini ve

“İnsan hakkı, kişinin sırf insan olmak itibarıyla sahip olduğu bir hak türüdür.”

gücünü elde eden iktidarın kendi çıkarı ve inançları çerçevesinde insanlara tahakküm etme arzusunu ve uygulamasını ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bilgiden kopmuş mistik kurgulardan beslenen büyücüler / muhayyel karizmatik liderler kendilerine hükmedenin gerçeklik olduğunu anlayınca insani sınırları aşarak çığırından çıkarlar. Bunlar ya muhaliflerini temizleme hareketine girişirler ya nihai çözüm modelleri dayatarak baskı yoluyla herkesi tek kalıba sokmak isterler ya da ötekilerinin kirliliğinden bahsederek kültürel arınma efsanesi uydurup insanları olumsuz sıfatlarla tanımlar ve hedef gösterirler. Oysa gerçeklik, büyücü / karizmatik liderlerin vaatlerine, programlarına ve ideolojilerine boyun eğmez. Bu nedenle

İnsan hakları,
demokratik
siyasi yapı
içerisinde
insanı,
büyücülerden
ve
diktatörlerden
korumanın bir
zırhıdır.

insan hakları, tek elden sürdürülen yönetimlerin tahakkümüne karşı durmanın imkânını sunan gerçekliktir. Bu anlamda insan hakları, demokratik siyasi yapı içerisinde insanı, büyücülerden ve diktatörlerden korumanın bir zırhıdır.

Doğal haklar veya insan hakları doktrininin amacı siyasi olduğu için dolayı siyasi iktidar, insan haklarına dayanan iddia ve taleplerin hedefi olmak durumundadır. İnsan hakları doğrudan doğruya devlete karşı ileri sürülür ve özünde devlete yöneliktir. Devlet ve insan hakları kavramlarının hem birbirlerini tamamladıkları hem birbirleriyle çeliştikleri sıkça dile getirilir. Bu iki kavram arasındaki ilişki sürekli olarak bir çift yönlülük arz etmiştir. Çünkü devletin egemenliğinin sınırı, insan haklarının

genişliği veya sınırlılığı ile belirlenmektedir. Bir devlet insan haklarına çok fazla müdahale ettiği zaman bu onun otoriter bir karaktere sahip olduğunu resmeder. Bu nedenle o ülkede insan haklarının var olmadığı veya zayıf olduğu ifade edilir. Aksi yönde bir devlet, insan haklarına karşı ne kadar hoşgörülü ise o ülkede insan hakları o derecede geniş ve ileridir.⁶ Belirlenen dengenin korunmasına inanan bir siyasi zihniyet demokratik kültür üretebilir ve bu kültürü geliştirebilir. Dolayısıyla demok-rat olmak, fikrî ve ahlaki bir tutumdur; Rivayetle ya da "Ben değiştim demokrat oldum." demekle demokrat olunmaz.

II. Demokrasi: İktidarın Dağılımı ve İşleyen Rasyonel Hukuk

Bir yönetim biçimi olarak demokrasi: (a) Hukukun üstünlüğünü onaylar. (b) Bireysel hürriyetler ve temel hakları anayasal güvence altına alır. (c) Militarizmi reddeder. (d) Rasyonel eğitimi temel alır. (e) Kolektif

akıldan ziyade bireysel aklı ön plana çıkarır. (f) Yukarıdaki temel özellikleri rasyonel eğitimle inşa etmiş bireyin tercihine güvenir ve seçme seçilme hürriyeti tanır.⁷

Demokratik sistemde yönetimin işleyişi, sadece yönetimin tanınan organları arasında değil, hükümet ve muhalefet arasında da bir güç paylaşımını beraberinde getirir. Toplum, demokratik siyasi yapı içinde hiçbir lidere, hiçbir partiye ya da sınıfa, çoğunluğa, yönetime, dinî kurumlara ve dinî cemaatlere, şirkete ya da mesleki iş birliğine, sendikaya sınırsız güç tanınmadığını düşündüğü için kendisini özgür sayar. Bu özgürlüğün sırrı, temel özelliği iktidar dağılımı olan demokratik sistemin yapısında demokratik hakların en iyi biçimde yeniden üretilmesini sağlayacak bir örgüt çokluğunun oluşmasında yatar.⁸ Bireyin haklarına dayalı demokratik kültür ve siyasi yapı, iktidarın dağılımını ve herkese eşit şekilde uygulanan, imtiyazları ortadan kaldıran, işleyen hukuku zorunlu kılar.

Eğer belirtilen iki temel husus işlemiyor veya bir toplum kendi iç dinamiklerinden bu düşünceyi üretmiyorsa insan hakları ve demokrasi şekli söyleme dönüşür. Ayrıca belirtilen düşüncenin Batı siyasi kültürel geleneğinde nasıl ortaya çıktığı, felsefi temelinin ne olduğu, dolayısıyla Türk milletinin kültürel aklında bunun tarihî, fikrî ve ahlaki boyutu anlaşılmasın, şekli düzeyde insan hakları ve demokrasi edebiyatı yapmak her şeyi anlamsızlaştırır. Söz gelimi bireyin olmadığı, karizmatik / büyücü-mistik önderlere bağımlı kişilerden mürekkep bir yapının ve bu yapıdan beslenen insanların insan hakları ve demokrasiden bahsetmesi ironik bir durumdur. Böyle bir durumu, demokratlık etiketi altında sunmanın ürettiği bunalımı aşmak için şu hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir.

Birincisi: İnsan hakları, hukuk düzenini etkileyen, demokratik bir toplumun temel ilkeleri olarak değerlendirilir. Bu söylem itibarıyla, devletlerin egemenlik ve iktidar alanları, vatandaşların özgürlükleri ve hakları için sınırlandırılmaktadır.⁹ Birey ve devlet açısından geçerli olan bu tespit, postmodern dönemin ürünü olan dinî-etnik paralel devletlere karşı insanı korumak için de geçerli olmalıdır. Herkesin kamusal alanda varlığını sürdürmesi demokratik toplum olmanın gereğidir. Fakat hiçbir dinî-etnik hareket bir iktidar biçimi olarak devletin kurumlarını biçimlendirmemelidir.

Demokrasi, dinî, felsefi, ahlaki, ideolojik bireysel inançların varlığını ve bunların özgür ifadelerini onaylar.¹⁰ Fakat bu dünya görüşlerinden hiç-

Herkesin
kamusal
alandaki
varlığını
sürdürmesi
demokratik
toplum
olmanın
gereğidir.

birinin bir diğzerinin üzerine egemenlik kurmasını kabul etmez. Bu ister söylemle ister fiil ile isterse propaganda yoluyla olsun fark etmez.

İkincisi: İnsan haklarının bütün boyutlarıyla ortaya konulabilmesi için insanlığın imtiyaz yapılarına ve sömürgeciliğe karşı vermiş olduğu mücadelenin ve değışimin anlaşılması gerekmektedir.¹¹ İmtiyaz yapılarına karşı aklın, ekonomik düzlemde yaşanan sömürüye karşı hakça paylaşımın işlemediğı yerde, diğzer bir deyişle sömürüye açık bir toplumda haktan, hukuktan ve demokrasiden bahsetmek insanları şeklî görüntülerle aldatmaktan başka bir şey değıldir. Herhangi bir dinî grubun insan hakları, en azından dinî inanç ve özgürlüğü konusunda gerekeni yapmak başka bir şey; onu kamusal alanda ve devletin kurumlarında imtiyazlı hâle getirmek başka bir şeydir. Bir karizmatik liderin anlatisının dışında hiçbir düşünceye ve farklı görüşe yer vermeyen bir yapıda demokratik kültürden bahsetmek gülünçtür. Çünkü insan hakları, yukarıda belirtilen yapıların geçerli olduğu yerde varlığını koruyamaz.

Üçüncüsü: Modern demokratik sistemde yer alan insan hakları, insanın çeşitli haklara sahip olduğunun dünya ölçeğinde ilk dile getirilişide değıldir. Ancak bir siyasi söylem olarak yeni bir hayat tarzı ve bu hayat tarzına uygun hazırlanması gereken bireyin ilk ifade edilişide şekli olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. İnsan hakları bireyi korumayı amaçladığına göre egemen güçlerin telkinine ve sömürüsüne açık, kendi taraflarına bazen din adına bazen başka gerekçelerle imtiyaz alanı oluşturan bir zihniyet demokrat olamaz. Keza fakirliğe ve yoksulluğa karşı önemi bulunmayan ulusal ve uluslararası şirketlere yaslanan ve dağdan inen teröristlerle muhaliflere özel hukuki uygulama sunan bir sistem, demokratik olamaz. Böyle bir tablonun demokrat olarak etiketlenmesi, “uydurma görüş rivayet eden” aydınlar açısından geçerli olabilir.

Dördüncüsü: Demokrasi ve insan hakları ilişkisini; bireycilik, rasyonalite ve serbest piyasa ekonomisi gibi temel sabiteler açısından okumak gerekir. Daha doğrusu bu kavramlarla demokrasinin nasıl okunması gerektiğı, insan hakları ve demokrasi ilişkisinin bağlamında ortaya çıkar. **Modern demokrasi ve insan hakları** açısından insanın bir potansiyel olduğu önermesi üzerine geliştirilen düşüncenin temelinde akılcılık kavramı yer almaktadır. Demokratik düşüncede bir insanın rasyonel olması kişinin akıl sahibi bir varlık olması anlamına gelmez. Bu, çok basit bir değıerlendirmedir. Demokratik düşünce geleneğı açısından “rasyonel” olmak; bilişsel ve eleştirel bir tavır alabilmek, haklarını ve bunların önemini kavrayabilmektir.¹² Bireyin kendi faydasını bilmesi ve devletin kendi çıkarını gözetmesi böyle bir siyasi akılla mümkündür. Hukuku davranışının temeli sayan rasyonel birey ve siyasi akıl, haklarını ve haklarının sınırını koruyabilir. Demokratik sistemin işlemediği eleştirel ve bilişsel aklın varlığına bağlıdır.

Beşincisi: İnsan hayatını korumak için ekonomik yeterliliği, eğitim ve sağlık imkânlarını sağlamak gerekir. Bu ise belirtilen alanlarda tekelleşmeyi ve seçkin zümrenin halkı istismar etmesini önlemekle mümkündür. İlerlemeci düşüncenin doğrusal tarih anlayışı nasıl ki Batı'nın Doğu'yu tanımlamasını ve aşığılamasını üretmişse¹³ feodal yapı da mülkiyet hakkı, özgürlük ve hayat hakkı gibi temel insan haklarını ortadan kaldırarak ağalık ve beylik düzenini üretmiştir. Karizmatik kişilerin etrafında şahsiyeti yok edilen ve eritilen kişiler bağımsız hareket etme yeteneğini kaybederek "kendine bahşedilene" razı olmak durumunda kalmışlardır. Böyle bir sapmayı hak çerçevesine yerleştirmek daha önce değindiğimiz demokrasinin temel sabitelerine aykırıdır. Çünkü demokrasi her türlü tekelleşmeye karşıdır. Bu, bireysel iradenin ve tercihin, hak ve özgürlüklerin ortadan kalkmaması adına çizgilerdir.

Demokratik sistem aşiretleri beslemez; aşiretler üzerinden etnik ayrımcılığı bir özgürlük biçimi olarak takdim edemez.

Demokratik sistem aşiretleri beslemez; aşiretler üzerinden etnik ayrımcılığı bir özgürlük biçimi olarak takdim edemez. İster Kürt sorunu, ister terör sorunu, ister bölgesel sorun, ister üniter devlet sorunu, ister insan hakları sorunu, ister Kürtçülük diyelim, netice itibarıyla mevcut olan sorunun **anahtar kavramı, aşiret yapısıdır**. Bu yapı, geçmişimizden kalan bir mirastır. Böyle bir yapının varlığı ve kutlanması, demokratik sistemimiz açısından her yönüyle problemdir. Ancak kabul etmemiz gerekir ki resmî ideoloji, Kürt kökenli vatandaşları Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ortak hedef ve gayelerine tam anlamıyla entegre edememiştir. Aslında kendi eksikliğini bu vatandaşların gayesiz ve hedefsiz olduğu gibi bir

savın üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Oysa sağduyuya uygun bir çözüm arzusu ortaya konulsaydı, Kürtlerde var olan herhangi bir gayeye hizmet etme meylî sosyolojik anlamda irdelenseydi, muhtemeldir ki bugün bölücülük veya Kürtçülük diye adlandırdığımız bu sorunla karşı karşıya olmazdık. Çünkü Kürt kökenli vatandaşlarımızda herhangi bir gaye ve ideale çok şiddetli bağlılık söz konusudur. Bölgede var olan aşiret yapısı işte bu gerçek üzerine kurulur. Gökalp'ın ifadesiyle Kürtler, aşiret söz konusu olduğu zaman, hayatlarını, servetlerini, evlatlarını bu yapıya feda etmekten kadın, erkek çok büyük mutluluk duyarlar.¹⁴ Bu, hem Gökalp'ın yaşamış olduğu dönem hem de bugün için geçerli bir tespittir. Demek ki süreç içerisinde sağduyuya uygun, demokrasiyle örtüşen bir çözüm sunulamamış, bölgedeki sorunun nesnel şartları, aşiret yapısı, şeyh-din-devlet ilişkisi gerektiği şekilde irdelenememiştir. Siyasi iktidarlar meseleyi

çözüme kavuşturma yerine bölgenin yapısını siyasi istismar konusu etmiş ve bundan faydalanmışlardır.

Bugün ise siyasi iktidarların beslediği ve istismar ettiği feodal yapı, PKK terör örgütü tarafından bilinçli, bir amaç ve gayeye hizmet doğrultusunda programlı bir şekilde kullanılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Kürt toplumunda var olan bir gayeye yönelik eylemde bulunma arzusu, bugün terör örgütü tarafından örgütün en önemli araçlardan biri olarak kullanılmaktadır. Yörede aidiyet şuurunun güçlü bir biçimde canlılığını sürdürmesi, aslında aşiret-kabile yapılaşması dediğimiz köy altı kuruluşların varlığını canlı bir şekilde koruyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun içindir ki aşiret kimliği bir şemsiye olma özelliğini hiç kaybetmemiştir. Bireyleri içine almış, korumuş, benlik ve kimlik kazandırmıştır. Doğal olarak böylesi bir sosyal yapıda “millî-devlet” diye belirlenen dil, duygu ve düşüncede birlik sağlanamamış, aynı topraklar üzerinde yaşayan insanların ortak bir paydada birleşmeleri anlamında milletleşme süreci de istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir.

Toplumsal kimliğin etkinlik kazandığı günümüzde aşiret, kabile bilinci silinmemiş, aksine varlığını sürdürmesine katkı sağlanmıştır.

Çok partili hayata geçiş dönemi ve sonrasında bölge insanından aşiret-kabile mantığı üzerinden faydalanmaya çalışılmış olması bu katı yapının devam etmesinin en önemli etkenlerden biridir. Siyasal partiler (merkez sağ ve sol) aşiret reisleriyle yaptıkları pazarlıklar neticesinde o aşiretin oy potansiyelini elde etmekle yetinmişlerdir. Bu siyasi tutum hem aşiret ağasının karizmatik lider özelliğini artırmış hem de aşiret mensuplarının birey olma bilinci törpülemiştir. Kısacası toplumsal kimliğin etkinlik kazandığı günümüzde aşiret-kabile bilinci silinmemiş, aksine varlığını sürdürmesine katkı sağlanmıştır.

Demokrasinin olmazsa olmaz niteliklerinden hangisi bu sosyal yapı içinde mevcuttur? Bu soru üzerinde biraz duralım: Aşiret bilinci, mensubiyet duygusu (community feeling) aşiretin dokusunu zayıflatmış olsa bile- sosyolojik anlamda aşiret olgusunu eritememiştir. Bu nedenle, yörede önemli bir aşiretleşme ve cemaatleşme oluşumu, aşiret dışı tutum ve davranışlara âdeta tepkide bulunmaktadır. Hatta aşiret dışı olanlarla evlilik ilişkileri bile zayıftır. Aşiret reisi ister seyit olsun ister ağa veya bey olsun cemaati üzerinde büyüleyici bir etkiye sahiptir. “ağa, bey ve seyit” in bu etkisi Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve bölge insanı arasında kurulamamış, bölgede yaşayan insanlar her türlü sıkıntısında devlet veya onun kurumlarına değil, aşiret reisine başvurmuştur. Çünkü bölgede aşiret reisi temsil ettiği topluluğu yönlendiren, haklarını

arayan, resmî örgütlerle doğrudan temas sağlayan, çözüm getiren bir role sahiptir. Yani aşiret reisi devlet ve kurumlarının yerine getirmesi gereken yükümlülükleri de ifa eden kişidir. Bu nedenle aşiret reisleri mensuplarıyla resmî kuruluşlar arasında deyim yerindeyse bir çeşit aracı rolünü oynarlar. Onların kentlerdeki sorunlarını çözerler, çözüme katkıda bulunurlar ama sorgusuz itaat beklerler ve karşılığını bulurlar.¹⁵ Sonuç olarak bölgede devletin işlevsel olarak var olmadığı ve hatta psikolojik bir güvence oluşturmadığı da görülür. Aşiret içerisinde bir şahsın suçu adli bir mesele olarak değil, aşiret reisini ilgilendiren bir sorun olarak değerlendirilir.

Bölgede demokratik kültürü geliştirmek yerine toplumu ağaların, efendilerin ve şeyhlerin kölesi yapan siyasi iktidarlar, demokratik kültürün temeli olan bireysel aklı yok etmişlerdir. "Bireysel bir aklın gelişmesi için, demokratik bir yönetimin asli özelliği olan, 'bireye devredilemez' bazı hakların verildiğinin bilinmesi gerekir."¹⁶ Bu hakların başında "mülkiyet" hakkı gelir. Mülkiyet hakkı temel bir insan hakkı olarak demokratik bir kültürün içselleştirmesinde en önemli unsurlardan biridir. Mülkiyet, bireysel varoluşun en önemli göstergesi ve şahsiyetin temel yapıcı faktörüdür. Bölge insanı feodal yapı içerisinde mülkiyet hakkından bile yoksun bırakılmıştır. Çünkü aşiret yapısında mülkiyet hakkı şeyh, ağa ya da bey'in elindedir. İktisadi ilişkilerin öncelikli kaynağının toprak olduğu bölgede, bu kaynaklar zikredilen kişilerin elinde olduğu için bölge vatandaşları, bu kişilere kaçınılmaz olarak bağımlıdır.

Şayet bölgede bir çözüm aranıyorsa mutlak suretle toprak reformu yapılmalıdır. Toprak reformu demek, mülkiyet anlamına gelir ve ancak mülkiyeti olan ferdin / fertlerin bütünleşmesinden söz edilebilir. Aksi durumda Türkiye Cumhuriyeti'nin ortak hedef ya da gayelerine entegre edilmemiş olan bu vatandaşlarla kader birliğinden söz etmek mümkün değildir. Somut çözüm ve katkıların dışındaki günübürlük yaklaşımlar sorunu daha da derinleştirir.

Demokratik kültürün zayıf kalmasının ve aşiret yapısının güçlenmesinin diğer bir nedeni çok partili sistemle birlikte sürdürülen eğitim politikasıdır. Bireye bir hak olarak verilen "eğitimde fırsat eşitliği" ilkesinin gereğince uygulanmadığı bir gerçektir. Bürokratik zeminde bölgenin bir sürgün yeri olarak algılanması da eğitim politikasını olumsuz etkilemiştir. Demokratik kültür oluşturmanın gereği olan rasyonel bir eğitimin verilemediği bir gerçektir.

Mülkiyet,
bireysel
varoluşun en
önemli
göstergesi ve
şahsiyetin
temel yapıcı
faktörüdür.

Bugün ülkemizde kendisini liberal adlandıran kişilerin- bunların çoğu İslamcı ve eski Marksist'tir- bu sorunu konuşurken kullandıkları dil ile modern demokraside Batılı liberallerin bireyden ne anladıkları arasında bir çelişki kendini açığa vurmaktadır. **Batılı liberallere göre siyasi yapı bireylerin ortak akli doğrultusunda biçim kazanır. Devlet birey ilişkisinde bireyin önceliği ortaya çıkmış olur.** Bireycilik liberal düşüncenin metafizik ve ontolojik çekirdeği; ahlaki, siyasi, iktisadi ve kültürel varoluşunun temelidir. Liberal düşünürler tarafından bireyin temel ontolojik bir gerçeklik olarak değerlendirilmesi, doğal olarak toplumun varlığının bireye nazaran ikinci plana düşmesine neden olmuştur. Klasik liberalizmde birey, neredeyse bütün düşünürlerin teorilerinde odak noktayı oluşturmaktadır. Daha doğrusu bu dönemde birey esas alınmış ve bu bireysellik çerçevesinde kurallar ve kurumlar geliştirilmiştir. Klasik liberalizme bağlı Hayekci bireyciliğe göre, beşerî ilişkiler âleminin temel varlığı bireydir.¹⁷ Bireyin varlığı, sınıf, halk, millet gibi sosyal bütünlerin varlıklarından daha somuttur. **Bizim liberallere göre ise sınıf, halk, millet kavramı zikredildiğinde birey ön plandadır; aşiret, terörist, ağa, şeyh ve bunların sosyal karşılığı olan yapılar söz konusu olduğunda birey ikinci plandadır.**

III. 'Açılım Gündemi': Hukuka ve Demokrasiye Veda

İnsan hakları, demokrasi ve hukuk devletine ilişkin, medyada yoğun bir tartışmanın var olduğu gözlenmektedir. Ancak bu bunların ciddi bir bölümünün; insan hakları, demokrasi ve hukuk devletine ilişkin akademik bir tartışma olmadığını ve kavramların doğasına uygun bir tartışma ortamının oluşmadığını rahatlıkla ifade edebiliriz. Bu tartışmalar kamuoyunu yönlendirme, hatta amaçlı olarak yanlış bilgilendirme noktasına varmıştır.

Demokrasi etiketi altında "yanlış bilgilendirme ve çarpıtma" kapsamına giren hususları şöyle sıralayabiliriz:

1- İnsan hakları, insanların doğası gereği sahip oldukları haklardır. Bu cümlenin, öznesinde, yüklemde ve anlamında bir sıkıntı olmadığı da gayet aşikârdır. Genel hatlarıyla söylemek gerekirse, bir kişinin, siyasi, ekonomik, kültürel ve bireysel hakları da bütün demokratik yönetimlerde mevcuttur ve anayasal olarak güvence altına alınmıştır. Bu, Türkiye Cumhuriyeti için de geçerlidir. Türkiye Cumhuriyeti'nde çeşitli insan hakları ihlalleri de vardır. Bunları tartışmak ve konuşmak da gerekir. Elbette bunun

Bireycilik liberal düşüncenin metafizik ve ontolojik çekirdeği; ahlaki, siyasi, iktisadi ve kültürel varoluşunun temelidir.

da bir yolu ve yöntemi vardır. Ancak bu yolların hiçbiri ne kadar zorlanırsa zorlansın güncel olarak konuşulan açılım ve insan hakları söylemini meşrulaştıracak bir biçime dönüşemez. Neden dönüşemez? Çünkü bu demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları beyannamesine tümüyle aykırı bir söylemdir.

2- Hukuk devletinde insan hakları anayasal güvence altındadır. Hukuk devletinin felsefi temeli de bu hakların koruma altına alınmasında yatar. Hukuk devletinin temel prensibi eşitlik ilkesidir. Yani hiç kimse, dinî inanç, ahlaki görüş, siyasi tutum vs. özelliklerinden dolayı hukuk önünde eşit muamele hakkından yoksun bırakılamaz ve yine hiç kimse hukuk önünde ayrıcalıklı olarak değerlendirilemez. Böyle bir şey söz konusu olursa bu hem hukukun hem de onun korumakla mükellef olduğu insan haklarının ihlali anlamına gelir. Bu da anayasal bir suçtur.¹⁸

3- Bir tarafta devletin varlığı ve birliğine kastetmiş bir terör olayı ve buna iştirak etmiş teröristler; diğer tarafta bırakın terörü hiçbir politik boyutu olmayan, tamamıyla bir hak arama teşebbüsü olan işçilerin eylemi yer almaktadır. Teröristi sınırda karşılamak, yargılayacak kişileri ve devletin resmî makamlarını sınıra göndermek, insanların "hayat" gibi en temel hakkını elinden almak için dağa çıkan teröristi protokolle karşılamak doğru değildir. Çünkü hayat hakkı, insan haklarının temelidir. Bu hakkın ihlal edildiği sistemin ve insan hakları söyleminin, ahlaki, felsefi ve ameli bağlamı ortadan kalkar. Çünkü hiçbir demokratik yönetim biçiminin asla kabul etmeyeceği ilk şey; teröristi, siyasi iktidarın yargı üstündeki baskısı ve yargının eliyle hukuk devletini yok sayarak ödüllendirmektir. Bu tablo tüm halkın hukuk devletine olan inancını yıkar.

4- Açılım gündemi yürütmenin yargı üzerindeki baskısının sonucu olarak hukuk, insan haklarını tamamen ihlal etmiş ve insan hakların koruyucusu olma özelliğini yitirmiştir. Çünkü insanın temel hakkı olan "hayat hakkına" yönelik saldırı için organize olmuş bir terörist grup masum kabul edilmiştir. Demokratik bir devletin olmazsa olmaz özelliği, insanların, hayat, hürriyet ve mülkiyet hakkını anayasal güvence altına almış olmasıdır. Yürütme olarak siyasi iktidar, insanları bu haklarından yoksun bırakan terörist bir hareketi meşrulaştırmıştır. Halkın adalet ve hak inancını kırarak terörü ve teröristi demokrasi ve insan hakları adına meşrulaştırmaya çalışmak ya da böyle bir algı üretmek, insan hakları söylemini referans alanlarından çıkarmış faşist rejimlerde bile yoktur.

5- Yürütmenin yargı üzerindeki baskısı ne demokratik bir yönetim biçimiyle ne de insan haklarıyla bağdaşır. Kaldı ki hukuk devletinin eşitlik gibi temel bir ilkesi sadece ihlal edilmemiş, yok sayılmıştır. Bilindiği üzere hukuk felsefi temelde "hak" kavramı üzerine inşa edilir. Adalet, hak edene hakkını vermektir. Hak ise bir kişinin lehine ve aleyhine olan şey olarak tanımlanır. Hele İslam inancına sahip olan insanlar açısından hak, iman ve hayatın anahtarıdır. Hayat, hak üzerine inşa edilir. Hakkın olmadığı top-

lum ölüdür. Demokratik sistem de insanları hak sahibi varlıklar olarak görür. Dünyanın kabul ettiği genel tanım itibarıyla adalet, hak edene hakkını vermektir. Bu durumda, siyasi iktidar açısından teröristler, yok ettikleri hayatlar karşılığında ödüllendirmişlerdir. Diğer taraftan hakkının ihlal edildiğine inanan insanlara karşı cop tehdidini kullanmak kelimenin tam anlamıyla hukuka ve demokrasiye veadır. ■

¹ Jeffrey Jowel Oc and Johnathan Cooper, (2001: 5) *Understanding Human Rights Principles*, Oxford: Oxford Portland, Oregon.

² Anıl Çeçen, (2000:9, 19) *İnsan Hakları*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

³ Norman P. Barry, (2004: 217-218) *Modern Siyaset Teorisi*, (çev. Mustafa Erdoğan-Yusuf Şahin) Ankara: Liberte Yayınları.

⁴ Philippe Raynaud- Stephane Rials (2003: 451) *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, (çev. İsmail Yerguz, vd.), İstanbul: İletişim Yayınları.

⁵ James Griffin, (2008: 176, 179) *On Human Rights*, Oxford University Press.

⁶ Neus Torbisco Casals (2006) *Group Rights as Human Rights*, USA: Harvard University, U. S. A, 2006.

⁷ Demokrasinin kökeni, sabiteleri ve dayanakları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Claude Lefort, (1998, *Democracy and Political Theory*, (Trans: David Macey) Polity Press.

⁸ John Gray (2004: 304) *Post-Liberalizm: Siyasal Düşünce İncelemeleri*, (çev: Müfit Günay) Ankara: Dost Kitabevi. Ayrıca bakınız: James Bohman and William Rehg, (1997: 321, 324) *Deliberative Democracy*, London: Cambridge, Massachusetts.

⁹ Jeffrey Jowel Oc and Johnathan Cooper, (2001: 5) *Understanding Human Rights Principles*, Oxford Portland, Oregon.

¹⁰ Tekelleşme ile farklı kültürlerin haklarını koruma arasında çekilen felsefi çizgiyi tartışmak bağlamında bakınız: Helaine Silverman, D Fairchild Ruggles, (2007) *Cultural Heritage and Human Rights*, USA: Springer.

¹¹ Janet Dine and Andrew Fagon, (2006: 115-118) *Human Rights and Capitalism*, USA: Cheltenham, UK Northampton MA.

¹² Bakınız: James Griffin, (2008: 9-14) *On Human Rights*, Oxford University Press; Ross Poole (1993: 95) *Ahlak ve Modernlik*, (çev: Mehmet Küçük) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

* Doğal kaynakların ve ekonomik gücün demokrasi ve otoriter siyasi yapılar üzerindeki etkiler için bakınız: Thad Dunning, (2008: 5-25) *Crude Democracy*, Cambridge University Press.

¹³ Bakınız: John M. Hobson (2006) *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, (çev: Esra Ermert) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

¹⁴ Ziya Gökalp, (Ts: 39) *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

¹⁵ Bakınız: Orhan Türkdoğan (2004) *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, İstanbul: IQ Yayınları.

¹⁶ J.Bohman and W.Rehg, (1997: 206, 215).

¹⁷ C. Lefort tarafından yapılan bu çalışmada; demokrasi ve siyasal teori arasındaki bağ irdelenmiştir. Politik teori ve insan hakları başlığını taşıyan bölümde politik teorilerin insan haklarına ilişkin değerlendirmeleri, teorisyenlerin düşüncelerinden hareketle ortaya konulmuştur. Devrimlerin siyasal düşünüş ve demokrasi üzerindeki etkisi anlatılmıştır. Bakınız: Claude Lefort (1998: 24-29) *Democracy and Political Theory*, (Trans: David Macey) Polity Press.

¹⁸ Jeffrey Jowel Oc and Johnathan Cooper, (2001:4) *Understanding Human Rights Principles*, Oxford Portland, Oregon.

* İnsan haklarının anlamı üzerinde yapılan tartışmalar bütünlüğü korumada ısrarlı olmalarına karşın hayat hakkı ve bunun korunmasına özel anlam yüklerler. Çünkü diğer haklar hayatın varlığına ve devam etmesine bağlıdır. Bakınız: J. Griffin, (2008: 212-213).

İNSAN HAKLARI VE İSLAM

PROF. DR. MUSTAFA ERDEM*

İnsan hakları, günümüzde üzerinde en çok durulan konulardan biridir. Resmî/sivil uygulamalarda, bireysel/toplumsal alanlarda, herkes yaptığı işin insan haklarına uygunluğunu iddia etmekte veya muhatabını insan haklarına uymaya çağırmaktadır. Buna rağmen birbirine müdahale etmek için kullandığı kavram yine insan hakları olmaktadır.

İnsan hakları birey merkezli, toplumsal hedefli ve geniş kapsamlı bir kavramdır. Uluslararası alanda küresel güçlerin bir başka topluma müdahalesini meşru göstermek için kullandığı kavramlardan biri de yine insan haklarıdır. Dolayısıyla insan hakları kavramı, içi tarafların başkalarına göre farklı şekilde doldurulabilen, esnek, göreceli bir kavram hâline getirilmiş bulunmaktadır. Bundan dolayı herkes onu kendine göre tarif etmekte, kendine göre yorumlamakta; kendini haklı ve yaptıklarını meşru göstermek isteyen herkes ona sarılmaktadır.

İnsan hakları günümüz şartlarında, modernitenin bir ürünü olarak ortaya çıkmış bir kavram değildir. Tarihî arka planda, o günün şartları ve kavramları arasında kendini ifade imkânı bulmaktadır. Ancak günü-

İnsan hakları günümüz şartlarında, modernitenin bir ürünü olarak ortaya çıkmış bir kavram değildir.

* AÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

müzde yaşanan teknolojik gelişmişlik ve iletişimde sağlanan hızlilik, bu kavramın kapsam alanını daha da genişletmekte, bu alandaki uygulamaları daha aktüel hâle getirmektedir. Böylece insan hakları kavramı, insanlığın gündeminde, daha geniş katılımlı bir hâl almaktadır.

Her din, kendi inanç ve ibadet esasları çerçevesinde insan hakları konusuna yer verir. Zira dinlerin temel gayesi, telkin ettiği ilkelerle inananlarını ölüm ötesi gerçeğine hazırlarken onlar arasında sevgi, kardeşlik, barış, huzur ve mutluluk gibi insani/ahlaki değerleri öne çıkarmaktır. Bir anlamda dinler, insanları ortak bazı değerler etrafında dengeli/adil bir hayat tarzına hazırlamaktadır.

İslam, dinlerin en sonuncusu ve en mükemmelidir. Onun başka bir özelliği de ilahî kaynaklı olması ve insanlığın başlangıcından itibaren herkesi muhatap alan ve kuşatan bir özelliğe sahip bulunmasıdır.

Dinler,
insanları ortak
bazı değerler
etrafında
dengeli/adil
bir hayat
tarzına hazır-
lamaktadır.

İslam, insanüstü değerler içermesi itibarıyla diğer beşerî dinlerden; bozulma, değişme ve eksilme olmadan günümüze ulaşmış olmasından dolayı diğer ilahî kaynaklı dinlerden; evrensel dinî/ahlaki değerler içeriyor olması bakımından da diğer bütün dinlerden farklı bir özellik taşımaktadır.

Bir örnek olması bakımından: Allah tarafından görevlendirilen bütün peygamberler insanların, kendilerinin peygamber olduğuna inanmaları için, mucizeler göstermişlerdir. Ancak bu mucizeler onların yaşadıkları süre ve yaşadıkları dönemin şartları ile sınırlı kalmıştır. Ancak Allah'ın Hz. Muhammed'e lütfettiği ve en büyük mucizesi olarak nitelendirilen **Kur'an-ı Kerim**, sadece vahyedildiği Hz. Muhammed'in yaşadığı dönem ile sınırlı kalmayarak kıyamete kadar, tahriften uzak, bütün insanlığın dinî ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ve dünyanın sonuna kadar, hiçbir yaratığın benzerini meydana getirmesine imkân olmayacak özelliktedir. Nitekim **Kur'an-ı Kerim**'de Bakara suresi 23. ayette şöyle denilmektedir: "Eğer kulumuza indirdiklerimizde herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sure meydana getirin, eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan başka şahitlerinizi (yardımcılarınızı) da çağırın." İşte bu noktadan bakıldığında modern hukukun her gün yenilerini ekleyerek geliştirmeye çalıştığı insan hakları konusunun temel unsurlarını İslam'da bulmak mümkündür.

İslam, her şeyden önce insanı yaratılanların en güzeli, en mükemmeli, en şerefli ve Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak nitelemektedir. (Ba-

kara, 30) Ayrıca kadın ve erkek insan cinsinin ayrı ayrı özelliklerde yaratıldığını ve birinin diğeri olmadan, birinin diğ erinden üstünlük iddia ederek yaşayamayacağını belirtmektedir. (Hucurat, 13) Aynı şekilde İslam, yeryüzünün çeşitli yerlerinde, çeşitli renk, dil ve ırklara mensup olarak yaşayan insanların Allah katında eşit olduklarını vurgulamaktadır.

İslam, beşerüstü bir konumdan bakmak suretiyle, insanlığın tamamını kuşatmaktadır. Bunun dışında, beşer ürünü bütün kuralların evrensellik iddiaları zaman ve şartlar çerçevesinde sınırlı ve değişmeye mahkûm bir özelliğe sahip bulunmaktadır. Nitekim ulusal ve uluslararası hukukçuların bu alanın kapsamını genişletme ve değişen şartlara göre eskiyeni değiştirme gayret ve arayışları bunun bir sonucudur.

İslam, insanlığa gönderildiği günden itibaren aktif bir karakter taşımış ve muhatap olduğu insan ve toplulukları kendi ilkelerine uydurmaya ve onları uygulamaya çalışmıştır. Nitekim daha İslam'ın ilk yıllarından itibaren, o dönemin şartları itibarıyla sosyal bir olgu ve hukuki ayrı statüleri olan insanların, yaratılış biçimi ve Yaradan karşısındaki konumları gereği, eşitliklerini ileri sürmüştür. "Cahiliye Dönemi" olarak nitelenen zaman diliminde Mekke'de yaşayan insanların İslam'a karşı çıkmalarının nedenlerinden biri, onun tarafından, insanların Tanrı'ya ulaşmak için devreye soktukları ve bazı dinî uygulamaları gerçekleştirdikleri "putların" şirk unsuru olduğunun belirtilmesi ise diğeri de kölelerin efendileriyle eşit insanlar olduğu yönündeki telkinleri olmuştur.

İslam, insanların Allah karşısında eşitliği ilkesinden hareketle, herkesin birbirinin hakkına saygı göstermesi gerektiğini önermiştir. Başka bir açıdan bakıldığında, ilk Müslümanlardan bazılarının, sosyal statüleri zayıf ve kölelerden oluşması da bundandır.

İslam, insan hakları konusunda hiçbir surette ayırım yapmamış, inanan/inanmayan herkesi insan olma ortak paydasında eşit kabul etmiştir. Bu bağlamda insanın en temel hakkının yaşama, düşünme, mülk edinme ve mülkünde tasarruf, eşitlik ve inanma olduğunu belirtmiş, her ne şekilde olursa olsun haksız yere öldürülmesine izin vermemiştir (Nisa, 92-93). Hatta bir insanın ölümünün bütün insanlığın ölümü, bir insanın yaşatılmasının da bütün insanlığın yaşatılması" şeklindeki emirleriyle (Maide,32) bu konuyu nasıl önemsedğini ortaya koymuştur.

İslam,
beşerüstü bir
konumdan
bakmak
suretiyle,
insanlığın
tamamını
kuşatmak-
tadır.

İslam, insanın yaratılmasında ve dünyaya gelmesinde mutlak otorite olarak Allah'ı göstermektedir. Bu nedenle insanın kutsal bir yaratık olduğunu, onun ortadan kaldırılmasını Allah'a saygısızlık ve O'nun emirlerine karşı gelmek olduğunu belirtmiş ve öldürme konusunda da tek yetkinin kendisinde bulunduğunu duyurmuştur. Bundan dolayı haksız yere adam öldürenleri sonsuz bir azap ile tehdit etmiştir.

İslam, insan haklarının korunmasını ana rahminden itibaren ele almakta ve ölüncüye kadar bu hususun takipçisi olmaktadır. Hatta bu konuda modern hukuktan çok önce, çocuk hakları konusuna dikkatleri çekmektedir. Nitekim meşruiyet sınırları dışında, çeşitli nedenlerle daha doğmamış çocukların öldürülmesini yasaklamakta, (İsra, 31) onları öldürme kararı verenlerin bile, kendi hükmü dışında seçenekleri bulunmadığını hatırlatmaktadır. Aynı şekilde sosyal bir olgudan hareketle Cahiliye Döneminde

İslam,
toplumsal
hayatın
unsurlarından
olan bireyleri
muhatap
alırken
kesinlikle dil,
din ve ırk ayrımı
yapma-
maktadır.

kız çocuklarına karşı uygulanan insanlık dışı muameleyi; "Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda" (Tekvir, 8-9) mealindeki ayetikerime ile gelecek zamanlarda benzerlerinin olmaması için lanetlemektedir.

İslam, toplumsal hayatın unsurlarından olan bireyleri muhatap alırken kesinlikle dil, din ve ırk ayrımı yapmamaktadır. Kendisinin Müslümanlar tarafından örnek alınması istenen Hz. Muhammed'in (Ahzab, 21) Medine'ye hicretinden sonraki uygulamaları bunun en açık ve güzel örneklerindedir. "Medine Anlaşması" olarak tarihe geçen Hz. Peygamber tarafından açıklanan ve uygulanan bu metinde, aynı toplum içerisinde yaşayan farklı din

mensuplarının ortak değerleri dikkate alınmıştır. Nitekim Medine toplumu, Araplarla Yahudilerden oluşmaktaydı. Aynı şekilde homojen olmayan bu toplumda, müşrik Araplarla Yahudiler çoğunlukla çatışma hâlinde iken, zaman zaman Arap soylu olanlar kendi aralarında, Yahudiler de kendi aralarında çatışmaktaydı. Hatta bazı Arap kabileleriyle Yahudilerden bazıları kendi aralarında ittifak bile oluşturabiliyorlardı. İslam'ın Medine'de yayılması ve Hz. Muhammed'in hicreti sonucunda Müslümanlar da üçüncü bir grup ve taraf olarak devreye girmiştir. İşte böyle bir ortamda barış ve huzurun temini bakımından Medine Vesikası'nın ne kadar büyük bir boşluğu doldurduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'in "Veda Haccı" olarak şöhret bulan haccı esnasında yaptığı konuşmanın, modern dünyada "İnsan Hakları Evrensel Beyanna-

mesi” olarak kabul edilen metinden çok önce, insan hakları bakımından çok daha ileri hukuki prensipler içermesi oldukça dikkat çekicidir. Zira burada insanı ilgilendiren her türlü temel hukuki prensipler yer almış, insanlığın evrensel mutluluğu gözetilmiş, dünya barışının koordinatları belirtilmiştir. Hz. Peygamber’in bu meşhur Hutbe”sinde ele aldığı iki konunun örnek olarak verilmesinde yarar vardır. Bunlardan biri birey hakları bakımında oldukça dikkat çekicidir: “İnsanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz (Mekke) nasıl mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavüzdten korunmuştur.”

Modern dünyanın ve hukukun yeni hatırladığı, evrensel karakterli pek çok dinî inanışın yakın zamana kadar tartışma konusu yaptığı kadınlarla ilgili olarak Hz. Peygamber’in Veda Haccı’nda söyledikleri, onun ne kadar evrensel ve insani değerler taşıdığını ortaya koymaktadır. Hele hele kadının bir eşya kadar kıymetinin olmadığı bir dönemde, bunların bir inanç ve hayat tarzı olarak önerilmesi oldukça anlamlıdır. Hz. Muhammed: “Ey insanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim... Sizin kadınlar üzerinde hakkınız, kadınların da sizin üzerinizde hakları vardır...” şeklinde bu evrensel nitelikli mesajları vermiştir.

Veda Haccı’nın üzerinde durduğu önemli konulardan biri de ırk ayrımcılığına karşı çıkmasıdır. Hz. Muhammed: “Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi, kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerine bir üstünlüğü yoktur...” diyerek insanların yaradılıştan gelen haklarına dikkat çekmiş ve onların Allah karşısında eşit olduklarını belirtmiştir.

İslam, insan haklarının en temel prensibinin yaşama hakkı olduğunu ortaya koymuş, insan onuru ve özgürlüğüne işaret etmiştir. Bunun bir sonucu olarak özgürlüğü sınırlı olanların, dinî uygulamalardaki zorluklarına dikkat çekmiş ve Müslüman olmanın temel şartını, erginlik, akıllılık ve özgürlük esasına bağlamıştır.

İslam’ın bireyin korunması yönündeki temel öğretileri yanında, toplumsal barışın temini ve insanların birbirleriyle kaynaşmaları için de bazı

İslam, insan haklarının en temel prensibinin yaşama hakkı olduğunu ortaya koymuş, insan onuru ve özgürlüğüne işaret etmiştir.

emir ve tavsiyeleri bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in "İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe gerçek anlamda iman etmiş olamazsınız." şeklindeki hadisinin, herkes tarafından bilinmesinde ve uygulanmasında toplumsal ve evrensel barış açısından önemli ipuçları bulunmaktadır. Zira Hz. Muhammed'e göre toplum, birbirine sınımsız tutunan bir binanın tuğlarına veya bir yerinde hissedilen bir acının diğer taraflarında da hissedileceği bir bedene benzetilmiştir. Dolayısıyla toplumsal huzursuzluğa yol açacak ahlaki bozukluklardan kaçınılmasının da toplumsal barışa katkı sağlayacağı üzerinde durulmuştur. Nitekim her biri özünde birer hak ihlali olan gıybet, koğuculuk, ayıp arama, alay etme gibi ahlaki zaafılar, toplumsal direncin kırılmaması ve fitnenin ortaya çıkması için yasaklanmıştır.

İslam'ın insan hakları konusunda önemseydiği hususlardan biri de yalancılık ve yalan yere şahitlik etmektir. Bu iki davranış bozukluğu, bireysel ve toplumsal hak ihlallerinde oldukça etkili görünmektedir.

İslam her ne kadar doğrudan bireyi muhatap almış olsa da hedef iyi insanlardan oluşan toplum hayatıdır. Bu nedenle devlet ile ilişkiler nok-

İslam her ne kadar doğrudan bireyi muhatap almış olsa da hedef iyi insanlardan oluşan toplum hayatıdır.

tasında da bazı değer yargıları ve kuralları tavsiye etmektedir. Kur'an'a göre bir üst kurum olarak devlet iki temel prensip üzerine kurulmaktadır: Bunlardan birincisi adalettir. Adalet olgusu, gerek bireyler arasındaki ilişkilerde gerek devlet ile onun himayesindeki bireyler arasındaki ilişkilerde çok önemli bir rol üstlenmektedir. Bir anlamda devlet bireylerin hukukunu korumaktan sorumlu olmaktadır. Allah, toplum düzeninin temini noktasında temel referans değerleri verdiği şu ayetikerimede adaleti öne çıkarmaktadır: "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O düşünüp tutasınız diye size öğüt verir." (Nahl, 90) Burada adalet, her şeyin

tam olarak yerine getirilmesini, herkesin hakkını almasını, bireyler arasında ölçülü davranılmasını içermektedir. **Kur'an**'ın üzerinde durduğu ikinci temel prensip, işlerin ehil ve layık olanlara verilmesidir. Nitekim Nisa suresinin 58. ayetinde yüce Allah vurgulu bir şekilde: "Allah size, emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar öğütler veriyor! Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür." Yukarıda naklettiğimiz ayetikerime ile benzer hükümler içeren bu ayetikerimenin

inmesine yol açan hadise, Hz. Peygamber'in bu konudaki hassasiyetini vurgulamaktadır: Hz. Peygamber Mekke'yi fethedince, o güne kadar Kâbe'nin bakımından sorumlu olan Osman b. Talha kapıyı kilitlemiş, Kâbe'nin üzerine çıkmış ve anahtarı vermeyi reddederek: "Senin peygamber olduğunu bilseydim onu verirdim." demiştir. Bunun üzerine Hz. Ali, anahtarı onun elinden zorla almış ve Kâbe'nin kapısını açmıştır. Bunun üzerine Hz. Peygamber içeri girmiş ve iki rekât namaz kılıp dışarı çıkmıştır. Hz. Muhammed'in amcası Hz. Abbas, Kâbe'nin anahtarını ve o dönemde şerefli bir görev ve sorumluluk kabul edilen Kâbe'nin bakımı görevini Osman b. Talha'ya vermesini ondan istemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Ali'ye "anahtarı eski görevlisi Osman b. Talha'ya vermesini ve ondan özür dilemesini" istemiştir. Hz. Peygamber'in emanet konusundaki bu tutum ve davranışı, gösterdiği incelik, o zamana kadar müşrik olan Osman b. Talha'nın Müslüman olmasını hazırlamıştır. Burada da görüldüğü gibi, emanetlerin ehil olanlara verilmesi suretiyle hem toplumsal başarı ve kalkınma hem de toplumun hedefleri ve çıkarları sağlanmaya ve korunmaya çalışılmaktadır. (A. Hamdi Akseki, **Ahlak İlmi ve İslam Ahlakı**, Ankara, 1979, s, 274.)

İslam, hak ihlalleri konusunda temel kavram olarak "adaleti" tavsiye etmiştir. İslam'ın bu tavsiyesinde ayrımcılık kesinlikle reddedilmiştir. İnsanların sahip oldukları sosyal statülerin veya akrabalık derecelerinin pozitif ayrımcılığa yol açmaması konusunda kesin uyarılar bulunmaktadır. Çünkü İslam'da "Adalet mülkün temeli." olarak kabul edilmektedir.

İnsan hakları ihlallerinin önlenmesinin hukukun üstünlüğü prensibiyle yakın alakası vardır. Ancak insanların hak konusunda duyarlı ve sorumlu olmaları gerekmektedir. Hak, hukuk bilincinin yerleşmemesi hâlinde, bunun polisiye tedbirlerle temin ve tesisi oldukça zor görünmektedir. Nitekim başta ülkemiz olmak üzere dünyadaki adli olayların artmasına

karşı, polisiye tedbirlerin yeterli olmadığı bütün açıklığıyla görülmektedir. Bu konuda İslam, Hz. Peygamber'in "Hikmetin başı Allah korkusudur." hadisinin dikkate alınmasını, insanların Yaradan'ına karşı sorumluluk duymaları gerektiğini, bu hayatın bittiği yerde, yeni hayatın başlayacağını veya insanın başka bir âlemde hayatına devam edeceğini ve bu dünyada yaptıklarının hesabını orada mutlaka vereceğini hatırlatmakta ve onları uyarılmaktadır.

İslam, hak ihlalleri konusunda temel kavram olarak "adaleti" tavsiye etmiştir. İslam'ın bu tavsiyesinde ayrımcılık kesinlikle reddedilmiştir.

Bu konuda M. Âkif Ersoy'un şu mısraları oldukça düşündürücüdür:

“Ne irfandır ahlâka yükseklik, ne vicdandır.
Fazîlet hissi insanlarda Allah korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farzedilsin havfı Yezdân'ın,
Ne irfânın kalır tesîri kat'iyen ne vicdânın”.

İslam inancına göre insanlar, Allah'a karşı duydukları saygı veya ölüm ötesi gerçeği ve orada yapılacak sorgulama endişesi ile, karşılıklı hakkaniyet ölçülerine uymaya çalışmakta, bu duygulardan mahrum olanların ise yasalar karşısındaki tutum ve davranışları, karşılıklılık ilkesi gereği, hakkın teslimine katkı sağlamaktadır. Hz. Peygamber bu konuda oldukça pratik bir çözüm önerisi ve denge ölçüsü tavsiye etmiştir. Bu da “Kendine yapılmasını istemediğini başkasına yapma.” şeklindedir. Bununla doğrudan otokontrol sistemine alınan insan, toplumsal barışın güvencesi olmaktadır. ■

“İNSAN HAKLARI”NIN DİNİ REFERANSLARI

PROF. DR. ABDURRAHMAN KÜÇÜK

Giriş

İnsan hakkı/hakları; yaşama, barış, huzur ve mutluluk ile doğrudan ilgili haklardandır/ terimlendendir. Çünkü “hak terimi”; hem ahlaki hem sosyal hem hukuki muhteva içermektedir. Bunlar fert ve toplumla, dolayısıyla “adalet kavramı” ile ilgilidir. Fert ve toplum ile ilgili her olay; ehliyet, adalet ve istişare gibi kavramları da hatırlatmaktadır. Bu kavramlar, kişinin ve toplumun barış ve huzur içinde yaşaması ile ilgilidir.

Bir hakkın korunup yaşatılması, doğrudan “yaşama hakkı” ile bağlantılıdır. Yaşama ve yaşatma hakkı, en temel haktır. Bu hakkın korunması, bazı kurallara ve bu kurallara uymaya bağlıdır. Bu kurallar, hem ahlaki hem sosyal hem de hukuki kurallardır. **İnsan**

hakkı/hakları; insan olmanın gereğidir, doğuştan sahip olunan vazgeçilmez bir haktır ve topluluk içinde yaşamının temel kuralıdır. Bu kural; yaşama, ifade etme, topluluk hâlinde bulunma, emniyet içerisinde olma, adaleti gözetme ve işleri istişare içinde yürütme ile ilgilidir. Bu çerçevede insanı koruma, yakınlarına iyi davranma, ülkesine ve milletine sahip çıkma, barış ve huzur içinde bir hayat sürme gibi şartların oluşturulması gerekir.

Bir hakkın korunup yaşatılması, doğrudan “yaşama hakkı” ile bağlantılıdır.

* AÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

İnsan haklarının amacı; insanlara güven vermek ve geleceğini garanti altına almak, barış ve huzur içinde yaşamalarını sağlamaktadır. Bu haklar, aynı zamanda “**evrensel haklar**” dandır ve bundan dolayı dini, dili, ırkı, yeri, zamanı, özel kimliği yoktur. Bu hakların hem bireysel hem toplumsal yönü bulunmaktadır. Bu bağlamda insan haklarının ihlalinde tek fert hedef alınmış olsa da fertlerin oluşturduğu toplumlar da ihmal edilememektedir. Buna bağlı olarak sosyal kurallar, yönetim ve denetim haklarının toplumsal boyutu ile ilişkilidir.

Dinler, genel olarak, net ve özgün bir “yönetim şekli” önermemekte, fakat bir “adil yönetim”in temel ilkelerini bildirmektedir.

Sosyal bir olgu olarak da değerlendirilen insan hakları, temel haklardandır. “**Yaşama hakkı**” temel insan haklarının başında gelmektedir. Çünkü insan hakları, “**yaşama hakkı**” ile ilgilidir; yaşama olmadan diğer haklardan söz etmek zaten mümkün değildir. Bu noktada hayatı devam ettirme, insanların birbirine güven duymasını sağlayacak ortamı oluşturma ve bunun için genel kurallar sunma hem dinlerin hem de hukukun olmazsa olmazlarından sayılmaktadır.

Dinler, genel olarak, net ve özgün bir “**yönetim şekli**” önermemekte, fakat bir “**adil yönetim**”in temel ilkelerini bildirmektedir. Bu konuda en net ve belirgin bazı ilkeler Kur’an’da ve İslam’da görülmektedir. Kur’an’da “**adaletle**

hükmetme, emaneti ehline verme ve işleri istişare ile yürütme” bunun temel üç unsuru olarak dikkati çekmektedir. Bu temel üç unsur ile; insanın ve insanlığın huzurlu olarak varlığını sürdürmesi, insan haklarının korunması, kişinin kendisini, ülkesini ve milletini yaşatması hedeflenmektedir. Hz. Muhammed’in hem Peygamberlik hem **devlet başkanlığı** döneminde, bu ilkelere özen gösterildiği ve uyulduğu dikkati çekmektedir. Çünkü bu ilkelerin, insanı yaşatmanın ve insan haklarını korumanın anahtarı olduğu günümüzde bile çok net olarak görülmektedir. Bu ilkeler, ferdi ve toplumsal yaşamın da olmazsa olmazlarıdır. Bunların yerleşmesi ve yaşaması da insan unsuruna bağlıdır. İnsanın yaşaması da ölmeme, öldürmeme, zarar vermeme, güven içinde bulunma, topluluk hâlinde ve huzur içinde yaşama ile ilintilidir. Bundan dolayı dinler; öldürmeyi, çalmayı, yalan söylemeyi, başkalarına zarar vermeyi, dejenerasyonu ve “**fitne**”yi yasaklamıştır. Bunun yanında barış ve huzuru yerleştirme, anadan-babadan başlayarak yakınlarını sevip sayarak koruma, milletini ve ülkesini benimseyip kalkındırma da genel olarak **dinlerin ortak amaçları ve öğütleri** arasında yer almaktadır.

a. Dinlerin Ortak Amaçları ve Temel Öğütleri

Dinlerin ortak amaçları ve evrensel temel ilkeleri vardır. Bu ilkeler, tüm dinlerde hemen hemen ortaktır ve birbiri ile örtüşmektedir. Ortak olan ve örtüşen bu ilkeler; yaşama, yaşatma, barış ve huzuru sağlama ile ilgilidir. Bunun sebebini de “**din**”in ilk insan ile başlayıp günümüze kadar devam eden bir “**kurum**” olarak algılanmasında aramak lazımdır. Çünkü insanlık tarihinin her döneminde “**din**”e ve dinî inançlara rastlanmaktadır. Hangi dönemde olursa olsun insanın olduğu yerde din de vardır. Bütün bunlar, “**din**”in insanlık için bir ihtiyaç olduğunu ve toplumu ayakta tutan temel esasların başında geldiğini ortaya koymaktadır. İnsanla var olan ve onunla varlığını devam ettiren din; geçmişte olduğu gibi günümüzde de fert ve toplum için temel unsurlardan, ahlaki, sosyal ve hukuki kuralların belirleyici ilkelere rindendir.

Önemli sayılabilecek başka nitelikler bulunsa da din, insan veya toplum için en bariz niteliklerden olmuş; tarihin her döneminde önemini korumuş ve insan hayatının ayrılmaz bir vasfı olma özelliğini sürdürmüştür. Çünkü “**din**”, hem tarihin her döneminde hem hayatın her köşesinde kendini göstermiş; ahlaki yaptırımlar için kaynak oluşturmuş ve **dinî** temeli olmayan ahlakın bekleneni vermediği de şiirlere konu olmuştur. Bu hususta Mehmet Âkif Ersoy, “**Ne irfandır veren ahlaka yükseklik, ne vicdandır / Fazilet hissi insanlarda Allah korkusundandır.**” diyerek bunu güzel bir şekilde ifade etmiştir.

Dinlerin “**ortak amaçlarını ve evrensel ilkelerini**”, antropolojik niteliklerini dikkate alarak genel olarak “**din**”i şöyle tanımlamaktayım: “**İnanış ve davranış şekilleri ile insanlar arası ilişkileri düzenleyen ve insanların iyi işler yapmasını, barış ve huzur içerisinde bir arada yaşamasını sağlayan kurallar bütünüdür.**” 1. (Abdurrahman Küçük, “**Kuran’da Din ve Din Anlayışı**”, Dinler Tarihi Araştırmaları-II, Ankara, 2000, 7.)

Bu tanımda, dinlerin amaçları ve ortak özellikleri ortaya çıkmaktadır. Bunların temelinde; bir “**inanmak/yüce varlığa inanmak**”, ferdî ilişkileri olumlu yönde düzenlemek, sosyal huzuru sağlamak ve ahlaki kuralları yerleştirmek vardır.

Hangi
dönemde
olursa olsun
insanın
olduğu yerde
din de vardır.

b. Dinlerin İnsan Haklarına Yönelik Temel İlkeleri

Dünyada bugün yedi milyar civarında insan yaşamaktadır. Bu yedi milyarlık nüfusun yaklaşık 6.5 milyarı şu veya bu dine mensuptur. Bu dinlere mensup insanların ülkelerinde ahlaki, sosyal ve hukuki kuralların oluşturulmasında benimsedikleri dinlerin “**kutsal kitapları**”ndaki emirlerin önemli bir yerinin olduğu dikkati çekmektedir. Dünyadaki insanların mensup olduğu dinlerin sayısı on dört civarındadır. Bunların bazılarının inanırları milyar ile ifade edilirken, bazılarının binlerle ifade edilen mensupları vardır. Temel ilkeler, insan hakları ile ilgili öğütler, mensubu binlerle ifade edilende de milyarlarla ifade edilende de bulunmaktadır. Hepsindeki ortak amaç, mensuplarını barış ve huzur içinde yaşatmaktır.

Dinlerin
ortak amacı,
mensuplarını
barış ve huzur
içinde
yaşatmaktır.

Günümüzde yaşayan dinlerden bazılarının temel ilkeleri ve evrensel öğütleri, kutsal kitaplarına ve temel bazı kaynaklarına dayanarak “**insan hakları**” bağlamında özet olarak ortaya konulacaktır. Burada **Yahudilik, Hristiyanlık, İslam, Konfüçyanizm/Konfüçyüsçülük, Hinduizm, Budizm ve Şintoizm** örnek olarak seçilmiştir.

1.Yahudilikte İnsan Haklarına Ait Bazı Öğütler / İlkeler

Yahudilik, günümüzde yaşayan dinlerin hemen hemen en eskilerindedir ve 50-60 milyon civarında inananı bulunmaktadır. Yahudilikte diğer dinler ile ortak olan insan hakları bağlamındaki öğütlerin büyük çoğunluğu “**10**

Emir”de (Tanah/Tevrat, Çıkış 20/1-17, Tesniye 5/6-21) özetlenmiştir/formüleleştirilmiştir. Bu öğütler/ilkeler özet olarak şöyledir:

Tanrı’ya inanmak ve başka tanrılar edinmemek.

Anaya ve babaya hürmet etmek.

Öldürmemek.

Çalmamak.

Yalan söylememek.

Zina etmemek.

Hakkı olmayan hiçbir şeye göz dikmemek.

Hız. Musa’ya, Sina Dağı’nda verilen bu öğütler/ilkeler, Yahudiliğin temel esasları olduğu gibi günümüzdeki “**insan hakları**”nın da temel ilkelerindedir. Bu ilkelerin İnsan Hakları Kurumunun oluşmasında etkili ve yönlendirici olduğu ileri sürülmektedir.

2. Hristiyanlıkta İnsan Haklarına Ait Bazı Öğütler / İlkeler

Dünyada 1.5 milyar civarında inanırı olan Hristiyanlıktaki öğütler, “Yeni Ahit”te özellikle **Matta İncil’** inde ve Hz.İsa’nın *Dağdaki Vaaz’* ında (Matta İncil’i, 5/3-42; Luka İncil’i,6/20-43) özetlenmiştir.

Bu öğütleri şöyle maddelemek mümkündür:

“Tanrı”ya inanmak.

Alçak gönüllü olmak ve aza kanaat etmek.

Öldürmemek.

Yumuşak huylu ve merhametli olmak.

Doğru ve temiz olmak.

Yalan yere yemin etmemek ve ikiyüzlü olmamak.

Zina etmemek.

İnsanları sevmek, barışçıl ve bağışlayıcı olmak.

Hristiyanlıktaki bu temel öğütler, Batı dünyasında zamanla oluşan ve oluşması istenen “**insan hakları**”nın temel dayanağı olarak alınmıştır. Batı’daki “**insan hakları**”nın oluşumu ve bu ilkelerin yerleştirilmesi uzun bir süreç ve mücadelenin sonucudur.

3 . İslam’da İnsan Haklarına Ait Bazı Öğütler / İlkeler

Dünyada 1.5 milyar civarında mensubu olan İslam’da temel öğütler, Kur’an-ı Kerim’in iki suresinde (Enam suresi, 151-152 ve İsrâ suresi, 23-39) “**12 Emir**” şeklinde yer almaktadır.

Allah, bu öğütlerin yerine getirilmesini istemiş, aksinin mekruh olduğunu belirtmiş ve bunların hikmetleri olduğunu da vurgulamıştır (İsrâ suresi, 38-39).

Kur’an’ın insan hakları ile bağlantılı öğütleri şu şekilde özetlenmiştir:

Allah’a inanmak ve hiçbir şeyi ona ortak koşmamak.

Anaya ve babaya hürmet göstermek ve iyilik etmek.

Öldürmemek. Fitne de adam öldürmekle eş tutulmakta ve bir kişiyi öldürmek bütün insanlığı öldürmekle ilişkilendirilmekte; kişi ve toplum hakkını korumak temel esas olarak görülmektedir.

Çalmamak

Zina etmemek

Yalan söylememek ve verilen sözü yerine getirmek.

Batı’daki “insan hakları”nın oluşumu ve bu ilkelerin yerleştirilmesi uzun bir süreç ve mücadelenin sonucudur.

Ölçüde ve tartıda doğruluktan ayrılmamak.

Akrabaya, yoksula, yolda kalmışa ve hak sahibine hakkını vermek.

Kibirli olmamak ve insanları sevmek.

Cimrilik de israf da etmemek.

Bilinmeyen ve hakkında kesin bilgi sahibi olunmayan şeylerin ardına düşmemek.

Yapılan yanlıştan tövbe etmek. (Yapılan yanlıştan pişmanlık duymak ve verilen sözü yerine getirememek durumunda tövbe etmek gerekmektedir. Bu durumda bir köleyi azat etmek/ettirmek önerilmektedir. Bu da

“**insan hürriyeti**” ile ilgili bir ilkedir. Bununla ilgili olarak bk. Nisa 3-4, Maide 89, Mücadele 92).

İnsan haklarının temeli olan yaşama ve hürriyet hakkı, Kur'an'da önemle vurgulanan hususlardan biridir.

İnsan haklarının temeli olan yaşama ve hürriyet hakkı, Kur'an'da önemle vurgulanan hususlardandır. Çünkü Kur'an, yapılan yanlışın ve günahın kefareti olarak hürriyeti elinden alınmış bir kimsenin veya “**köle**”nin hürriyetine kavuşturulmasını salık vermektedir. Yukarıda maddeler hâlinde verilen temel öğütler, insan hakları bağlamında değerlendirilen ilkelerden bazılarıdır. İslam'a göre Allah'ın insanoğluna emanet ettiği beş temel değeri de bu vesile ile dile getirmek yerinde olacaktır: **Dinin korunması, aklın korunması,**

nefsin/canın korunması, neslin korunması ve malın korunması insanoğluna emanet edilen beş temel değerdir. Görüldüğü gibi emanet edilen bu beş değer; dünya düzeninin, insanlığın bekasının ve “**insan hakları**”nın olmazsa olmazlarıdır. Bu öz değerler ve İslam'ın insanlığa kazandırdıkları, bu kazanımların Türkler ile dünyaya duyurulması ve uygulanması yoluna gidilmesi “**insan hakları**” gibi evrensel ilkelerin oluşmasında en temel dayanak ve kaynak olmuştur.

4. Konfüçyüsçülükte / Konfüçyanizmde İnsan Haklarına Ait Bazı Öğütler / İlkeler

Konfüçyüsçülük, günümüzde 700-800 milyon civarında Çinlinin inancını ve kültürünü oluşturmaktadır. Konfüçyüsçülüğün temel öğütleri, Konfüçyüs'ün “**Konuşmaları**” ile “**Büyük Bilgi**” gibi kutsal kitaplarında özet olarak yer almaktadır. Bu öğütlerin bir kısmı şöyledir:

“**Yüce Varlık**” Tien'e/Tao'ya inanmak, hürmet etmek ve onu anmak.

“**Gögün Oğlu**” imparatora ve **aile reisi babaya saygı göstermek.**

Anaya-babaya, akrabaya ve halka iyi davranmak.
 Ülkeyi, milleti, dili ve değerleri sevmek, koruyup kollamak.
 Cömert olmak fakat israfa da gitmemek.

Doğru olmak.

Öldürmemek.

Yalan söylememek.

Aşırılıklardan kaçınıp "orta yolu" tutmak.

İyiliğe iyilik, kötülüğe adalet ile karşılık vermek.

İkiyüzlü, kurnaz ve çok konuşan olmamak; bu durumda olan-

ları arkadaş edinmemek.

Çin'de bu öğütlerin, devletin ve milletin temel ilkeleri olarak yerleştirilmesine özen gösterilmiştir. Bu öğütlerin de büyük oranda insan haklarının evrensel ilkeleri ile örtüştüğü dikkat çekmektedir.

5. Hinduizmde İnsan Haklarına Ait Bazı Öğütler / İlkeler

Hinduizm, günümüzde 800 milyon civarında inananı bulunan millî bir dindir. Dinin temel öğütleri özellikle kutsal kitap **Vedalar**'da yer almaktadır. Öğütlerden bir kısmı şöyledir:

"Tanrı"ya saygı göstermek.

Öldürmemek.

Çalmamak.

Zina etmemek

Yalan söylememek.

Kötü zanda bulunmamak.

Hakkı olmayan şeye göz dikmemek ve başkasına ait olmayan bir şeyi kıskanmamak.

Hintlilerin temel felsefesi olan bu öğütlerin, günümüzdeki " **insan hakları**"nın evrensel ilkelerine uygunluğu üzerinde durulmaktadır.

6. Budizmde İnsan Haklarına Ait Bazı Öğütler / İlkeler

Budizm, günümüzde 450-500 milyon civarında insanın dinidir. Bu dinde evrensel ve insan haklarına ait bazı öğütler bulunmaktadır. Bu öğütler, Buda'nın öğretilerine dayanmakta ve kutsal kitapları **Tripitaka/Tipitaka**'da yer almaktadır. Evrensel öğütler, Buddizm ile özdeşleşmiş ve "araba tekerleği" ile sembolleştirilmiştir. Bu araba tekerleği, 8 kolludur. Bundan dolayı Budizmin temel öğütleri, "Sekiz Dilimli Yol" olarak formüle edilmiştir. Bu Sekiz Dilimli Yol/temel öğütler şunlardır:

Ülkeyi,
 milleti, dili ve
 değerleri
 sevmek,
 koruyup
 kollamak
 önemli bir
 ilkedir.

Doğru söylemek

Doğru davranmak.

Geçimini doğru yoldan sağlamak.

Doğru muhakemede bulunmak (söylediğinin, yaptığının, düşündüğünün ve zihninden geçirdiğinin de doğru olması).

Doğru murakabe etmek (hırs, kin ve hile gibi şeylerden kaçınma; bu duyguları kontrol altına alma).

Doğru anlayışta olmak.

Doğru düşünmek.

Doğru niyette olmak.

Budizmin temeli ve Budistlerin felsefesi olan bu "**Sekiz Dilimli Yol**", günümüzde "**insan hakları**" açısından önem taşımaktadır. İnanış olarak bu ilkelere bağlılık, İnsan haklarının yaşatılmasında ve yerine getirilmesinde katkı sunmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Şintoizm'de Ahlaklı olmak, törelere uymak, millî ve kültürel değerleri korumak temel öğütlerdendir.

7. Şintoizmde İnsan Haklarına Ait Bazı Öğütler / İlkeler

Şintoizm, günümüzde 90-100 milyon civarında Japon'un inandığı bir dindir. Şintoistlerin insan haklarına ait temel öğütleri **Kojiki** ve **Nihongi** olarak isimlendiren kutsal kitaplarında yer almaktadır. Bu öğütlerin bir kısmı şöyledir:

İmparatora ve devlete saygı göstermek.

Atalara/ata ruhlarına saygı göstermek; her atanın bir "**kami**" olduğunu unutmamak.

Öldürmemek.

Çalmamak, hakkı olmayan bir şeye yaklaşmamak.

Ahlaklı olmak, törelere uymak, millî ve kültürel değerleri korumak.

Temiz olmak, maddi ve manevi kirlere arınmaya özen göstermek.

İbadet, dua etmek ve "kurban"ı yerine getirmek.

Japonya'nın gelişip kalkınmasında etkisi görülen bu öğütlerin büyük bir kısmı, insanlığın benimsediği ve "**insan hakları**" kavramı içinde değerlendirilen ilkelerdir. Bu ilkelerin dinlerle ve inançlarla birleştirilmesi, uygulamayı kolaylaştırdığı üzerinde durulan ve değerlendirmeye alınan görüşlerdendir.

Sonuç

Yeryüzünde var olan 7 milyar insanın yaklaşık 6.5 milyarı şu veya bu dine mensuptur. Burada; yeryüzünde yaşayan 5 milyar civarındaki insanın mensup olduğu dinlerin **“insan haklar ilkeleri”** ile örtüşen bazı **“evrensel öğütleri”** verilmiştir.

Görüldüğü gibi ifadelerde küçük farklılıklar olsa da dinlerin özü ve verilmek istenen mesajlar büyük benzerlik göstermektedir. Bu ortak ilkelere ve temel öğütlerden hareket edilerek dinlerin; **“insan hakları”**nı can güvenliğinden başlattığını, yakından uzağa gitmeyi esas aldığını, anayı-babayı ve yakınları koruyup kollamayı öğütlediğini, can ve mal güvenliğini vurguladığını, barış ve huzuru sağlayacak sosyal kuralları yerleştirmeye önem verdiğini, bu kuralları yerleştirirken inanmayı ve inandırmayı esas aldığını ve toplumun kültürü ile bütünleştirerek benimsetmeyi öne çıkardığını söylemek mümkündür.

Kanunlar ne kadar iyi olursa olsun insanı kanundan ve denetimden uzak kaldığı yerde kanunca suç sayılan fiilleri işlediği **“suç istatistikleri”**nden anlaşılmaktadır. Bundan dolayı suçu azaltmak, insan haklarını benimsetip yerleştirmek, barış ve huzur ortamını oluşturmak için **“dinlerin ortak ve evrensel öğütlerini/ilkelerini”** dikkate almak üzerinde durulan öneriler arasındadır. Kanunlar ve kurallar oluşturulurken, ilgili milletin inançlarının, temel kurallarının, kültürel öğelerinin ve değer hükümlerinin dikkate alınmasının istenmesindeki sebebi de burada aramak gerekir. ■

BOŞ SAYFA

AVRUPA'DA “ÇOK DEĞERLİ”, AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NDE “ÇOK KUTSAL” BİR KAVRAM: FİKİR HÜRRIYETİ?¹

PROF. DR. ENDER ETHEM ATAY*

Fikir hürriyeti, bir yönüyle tamamıyla kişisel, diğer yönüyle de siyasi ve toplumsaldır. Ayrıca günümüz toplumlarında ulusal ve uluslararası arenada temel hak ve hürriyet olma niteliği taşımaktadır. Bu hürriyet tam manasıyla bireyin düşünsel bağımsızlığının güvence altına alınabilmesi için farklı inanç, düşünce ve kanaate kamu otoritelerinin saygı duymasını zorunlu kılmaktadır.

İnanç, düşünce ve kanaat hürriyeti ile bu hürriyetin açıklanması entelektüel varlığın temel şartıdır. Bireyin bu anlamdaki hürriyeti iki farklı anlam içermektedir: *İlk olarak* bireyin iç dünyasında varlık bulan, çekingen bir özellik taşıyan düşünce ve kanaatin oluşması ve değişmesi, *ikinci olarak* da sözü edilen düşünce ve kanaatin dış dünyaya yansıtılması söz konusudur. Hiç kuşkusuz bu bağlamda fikir hürriyetinin ikinci yansımalarının birincisine yani düşünce ve kanaat ile inancın ifade edilmesi, açıklanması ve diğerlerini bu

Fikir hürriyeti, bir yönüyle tamamıyla kişisel, diğer yönüyle de siyasi ve toplumsaldır.

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku ABD Öğretim Üyesi.

anlamda etkileyip ikna etmeye ilişkin anlamının bu hürriyetin diğer boyutunu oluşturan iç dünyada muhafaza edilmesi şeklinde ifadesini bulan ilk anlamına oranla daha büyük bir tehdit ve tehlike altındadır.² Pozitif hukukta ve özellikle demokratik rejimlerde genel olarak fikir hürriyetinin belirtilen bu ayrımı kabul görmekte ve bu hürriyetin ilk boyutu anlamında koruma en üst düzeyde sağlanılmakta ve bu anlamda bir sınırlamanın varlığı kabul edilmemektedir. Bir başka ifadeyle, fikir hürriyetinin ilk boyutunun suç oluşturma anlamında elverişli bir vasfı bulunmadığı, söz konusu hürriyeti doğası sınırlandırmaya müsait olmadığı ve bu nedenle de yasaklama ve hukuka aykırılığından söz edilemeyeceği kabul edilmektedir. Fikir hürriyetinin dış dünyaya yansıtılması anlamında asıl olan demokratik bir rejimde geçerli olan hürriyetlere ilişkin koruma ve güvence altında bulundurulması yani *“hürriyetin asıl sınırlandırmanın istisna olması”* dır. Ancak bu hürriyetin toplu olarak kullanılması, kullanıldığı durumlarda kamu düzenini etkilemesi ölçüsü, toplumsal yapı ve toplumsal

Fikir
hürriyeti diğer
hürriyetler
arasında ilk
sırayı işgal
eden bir
hürriyet
değildir.

barışa zarar verebilme ihtimali gibi nedenlerle birtakım sınırlamalara tabi tutulduğu bilinmektedir. Burada din ve vicdan hürriyetine ilişkin getirilen sınırlandırmanın amacı inanca zarar verilmeksizin, inancın tehlikeye atılmadan başkalarının haklarını korumaktır. 26 Ekim 1995 tarihli Almanya aleyhine açılan Vogt Davasına ilişkin kararda mahkeme on leh, dokuz aleyhte oyla hukuken yasaklanmamış Alman Komünist Partisi bünyesindeki etkinlikleri dolayısıyla fakat görevi esnasında öğrencilere görüşlerini dayatmayan, beyinlerini yıkamayan eğitimciyi, eğitim kamu hizmetinden uzaklaştıran Almanya'yı mahkûm etmiştir. Benzer mahiyette olmak üzere AİHM Avusturya'ya karşı açılan Lingens Davasında 8

Temmuz 1985 tarihinde ilgili devletin yargı yerinin bir gazetecinin onurunu zedeleyen, küçük düşürücü kararından dolayı mahkûm etmiştir. Olayda gazeteci davacı maddi olayları ve iyi niyetini açıkça ortaya koymadığı için gerçeği kanıtlayamadığı gerekçesiyle cezalandırılmıştı. Mahkeme bu tür uygulamanın kendisinin hürriyete karşı bir tehdit ve tehlike olduğuna hükmetmiştir.³

Fikir hürriyeti diğer hürriyetler arasında ilk sırayı işgal eden bir hürriyet değildir. Bu anlamda olmak üzere seyahat hürriyeti, fikir hürriyetine oranla daha önceki bir tarihte ortaya çıkmış bir hürriyet sayılabilir. Mülkiyet hakkı kamu yararına aykırı kullanılmama şartına bağlı olmakla birlikte, diğer hürriyetlerin önüne geçen bir özelliğe sahiptir. Ancak fikir

hürriyetinin diğer hürriyetler içerisindeki ayırt edici özelliği, modern anlamda hürriyetler arasında ilk sırayı işgal etmesidir. “Hoşgörü” ve “çoğulculuk” diğer hürriyetler içinde önemli olmakla birlikte, fikir hürriyeti için olmazsa olmaz şart niteliğindedir. Söz konusu özellik demokrasi ile bu hürriyetin varlık bulması ve demokrasinin mevcudiyeti ve ilerlemesi için yine bu hürriyetin gerekli olmasının bir sonucudur. Düşünce ve kanaat hürriyetinin bu özelliği muhtemeldir ki insanın düşünen bir yaratık olarak nitelendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Hür bir şekilde düşüncelerin dile getirilebilmesi, dünya görüşünün dış dünyaya yansıtılabilmesi, düşünce, kanaat ve inançların savunulabilmesi, toplumu şoke edebilecek, derinden sarsıp etkileyebilecek yani altüst edebilecek⁴ hatta geniş ölçüde endişeye sevk edecek dahi olsa genel kanaat ve düşüncelerin yaşam, hürriyet ve mal güvenliği anlamında bir endişe taşınmaksızın, düşüncenin bütünlüğü ve birliği anlamında dış dünyaya aksettirilmesinin tereddüt duyulmadan gerçekleştirilebilmesi yani fikir hürriyetinin farklı veçhelerine, ifade tarzlarına ilişkin hürriyet anlayışının ortaya çıkışı ve kabulü, insanlık tarihi açısından yakın bir tarihe rastlamaktadır. Fikir hürriyetinin etkili bir şekilde muhafazası 18. yüzyılın sonlarındaki devrimler çağının ötesine kadar uzanmamaktadır.

Fikir hürriyetine ilişkin hak kaynağını, 16. yüzyıldaki reformların yol açtığı köklü değişimlerde bulmaktadır. İsimlerinin de belirttiği gibi “**Protestanlar**” farklılıklarını ön plana çıkaran ve anlaşılmasını sağlamak amacıyla “*farklı olabilme hakkını*” (*droit à la dissidence*) ısrarla dile getirmiş, savunmuş ve talep etmişlerdir. İnanç ve dinî hürriyetlerin (*liberté de conscience*) ayrılmaz bir parçası olan fikir hürriyeti, medeniyeti aydınlatan far (*liberté phare de la modernité*) gibidir. Söz konusu far insanlığı teknik ve bilimsel gelişmelere yol açarak maddi anlamda karanlıklardan çıkardığı gibi ahlaki, moral anlamında da “*insanileştirme*” işlevini yüklenmektedir. Söz konusu farın ışığının gücü işlevlerinin yerine getirilmesinde doğru orantılı bir rol oynamıştır. Bireyin sosyal alana yönelmesi genel olarak düşünme ve karşı gelmenin bağımsızlaştırılması, toplumsal vesayetten kurtulma ile konunun kanıtlanması atbaşı gider. Fikir hürriyeti özgünlüğü olan, Batı’nın mükemmel bir şekilde ortaya koyduğu temel bir hak ve hürriyettir.

Dinî inanç ve vicdan hürriyeti ile fikir hürriyeti, birbirinin parçası ve yakın ilişkinin söz konusu edildiği hürriyetlerdir. Varlıkları birbirleriyle

Dinî inanç ve vicdan hürriyeti ile fikir hürriyeti, birbirinin parçası ve yakın ilişkinin söz konusu edildiği hürriyetlerdir.

yakından ve sıkı bir biçimde alakalıdır. Her ikisi de belli ölçüde bireyin iç dünyasındaki ihtiyacının bir bölümünü karşılamayı amaçlamaktadır. Ancak bu hürriyetler içerikleri anlamında birbirinden ayrılmaktadırlar. Bu anlamda dinî inanç ve vicdan hürriyeti, bireyin iç dünyasının derinliklerinde varlık bulan; ister dinî niteliğe isterse siyasi bir hüviyet kazancak olan felsefi bir anlayışa dayansın inanca, iman etmeye ilişkindir. Fikir hürriyetinin daha göreceli, yüzeysel ve değişkenlik gösteren bir niteliği bulunmaktadır. Bu iki hürriyetin net, kesin, belirgin bir şekilde birbirinden ayırt edilmesi her zaman için kolay değildir. Bu durum pozitif hukukumuz açısından AİHS örneğine uygun olarak Anayasa'da ayrı düzenleme konusu yapılmış ve Anayasa'nın 24. maddesinde "Din ve Vicdan Hürriyeti", 25. maddesinde "Düşünce ve Kanaat Hürriyeti" başlıkları altında düzenlenmiştir.

Din ve vicdan hürriyetinin istisnai durumunu ifade eden ve genellikle de askerlik hizmetine katılmayı reddetme şeklinde somutlaşan "**vicdani ret**" (*l'objection de conscience*) uygulaması anlamında hukuk sistemleri bakımından bir birliklilik söz konusu değildir. Bu çerçevede olmak üzere AİHS'nin uygulaması anlamında Sözleşme, üye devletlere vicdani reddi kabul etme yönünde bir yükümlülük getirmemektedir ve aynı şekilde vicdani reddin kabulü ilgilinin askerlik hizmeti yerine tamamıyla kamu hizmetlerinde çalışmadan kendisinin müstesna tutulmasına imkân tanımaz. Nitekim bu hakkı tanıyan Fransa'da⁵ başlangıçtaki yasal düzenleme gereğince haktan yararlananlar zorunlu olarak askerlik hizmet süresinin iki katı bir süreyle kamu kurumlarında çalışmak zorundadır. Ancak burada AİHM'yi söz konusu hakkı tanıyan ülkeler açısından "**ayırıcılık yasağı**"ndan hareketle bir denetimde bulunduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Bu süreçte Avrupa İnsan Hakları Komitesi 1995'teki bir şikâyete ilişkin kararında vicdani ret hakkını kullanan bir kişiye askerlik hizmeti süresinin iki katı süreyle ulusal kamu hizmetinde çalışma yükümlülüğünün getirilmesinin bir ayırıcılık anlamı taşıdığını, mantıklı ve objektif (nesnel) hiçbir kritere dayanmadığını belirtmiştir. Söz konusu görüş, Komisyonun kararının yargısal nitelik taşımasıyla bağlayıcı olmadığına işaret edildikten sonra Fransız Danıştay tarafından da benimsenmiştir. Söz konusu Fransız Danıştay kararına göre de 28 Ağustos 2001 tarihli bir Kararnamenin askerlik hizmeti ile vicdani ret hakkından yararlananların zorunlu olarak çalıştırıldıkları ulusal kamu hizmetlerindeki süreyi iki aya indiren düzenlemesi mantıklı ve objektif bulunmamıştır.⁶

Dinî inanç veya felsefi kanaat hürriyeti pozitif hukuka kamu hizmetlerinin sunulması sürecinde kanun önünde eşitlik ilkesinin bir uzantısı olarak tarafsızlık ilkesinin uygulanmasını sağlamaktadır. Bu durum "**kamu hizmetlerinin tarafsızlığı ilkesi**"⁷ olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla kamu hizmetlerinin sunulmasında dinî inançtan hareket edilemez

ve dinî inanç hizmetin sunulmasının yegâne amacını oluşturamaz. Söz konusu açıklama ülkemizde özellikle Diyanet İşleri Başkanlığının mevcudiyeti ve işlevleri ile ilköğretimde din derslerinin müfredatta yer alması ve durumun uygulanması anlamında ciddi tartışmaların yapılmasına yol açmaktadır. Kamu hizmetlerinin tarafsızlığı ilkesi aynı zamanda laiklik ilkesinin de bir gereğidir. Dinî inanç veya felsefi kanaat hürriyeti pozitif hukuka sadece kamu hizmetinin tarafsızlığı ilkesi olarak yansımaz. Hürriyet aynı zamanda çalışanların ekonomik ve mali haklarının belirlenmesi ve kamu hizmetine girme anlamında da farklı uygulamaların yapılmasını yasaklamaktadır.

Dinî inanç hürriyetine ilişkin bağlılığın kaynağında ne olursa olsun, fikir hürriyeti mülkiyet hürriyetinden daha sonraki bir dönemde kabul görmüştür. Parlamento çatısı altında ifade hürriyetinin sağlanması amaçlanmakla birlikte düşünce hürriyeti sınırlandırılmış bir şekilde İngiltere’de ilk kez 1689’da Bill of Rights’da kabul görmüştür.⁸ Parlamentolar için tanınan bu ayrıcalık demokrasinin temelini oluşturma özelliğinin yanında demokrasinin yozlaştırılması araçlarından biri olarak da değerlendirilmektedir. Ülkemizde karşılaşılan siyasi sorunların çözümlenmesi aşamasında söz konusu yasama sorumsuzluğu sorununun sürekli gündeme getirilmesi bu durumun somut bir örneğidir. 18. yüzyılda Anglosakson gözlemciliği, tecrübesi söz konusu hürriyete yeni bir soluklanma imkânı tanımış ve aydınlanma ruhunun olağanüstü bir şekilde gerçekleşmesi için mücadelenin altyapısını hazırlayarak basın hürriyetinin savunulmasına da yol açmıştır. Zira basın hürriyeti fikirlerin, düşünce ve kanaatlerin soyut platformdan somut bir platforma taşınmasında bireylerin bilgilendirilmesi işlevi yüklenmektedir. Bu anlamda söz konusu hürriyet bir başka işlev daha yüklenmekte ve genel bir kabul gören “*Hürriyetin sınırı başkasının hürriyetidir.*” ilkesi gereğince, hakaret ve sövmeye karşı da mücadelenin bir aracı olmuştur. Aynı hususu ırkçılık, silah ve güç kullanarak fikirlerin, düşüncelerin, inançların, felsefi veya siyasal anlayışların veya benzer nitelik taşıyan başka bir hususun benimsetilmesinin kabul edilemeyeceği anlamında da rahatlıkla söylenebilir. Belirtilen bu nokta ülkemizde özellikle siyasi partilerin yasaklanması rejimi anlamında önem kazanmaktadır.

Kamu hizmetlerinin tarafsızlığı ilkesi aynı zamanda laiklik ilkesinin de bir gereğidir.

Bilgi edinebilme ve bunu haberleşme yoluyla kullanabilme hürriyeti (*la liberté d’information ou de communication*) sadece düşüncenin yayılmasına ilişkin bir hak olma özelliği taşımaz. Bu hürriyet aynı zamanda oku-

yucu, dinleyici, izleyici, tüketici, genel olarak kamu için onların bir hakkı olarak önemli bir derecede sınırlamalara uğramadan hür bir şekilde bilgi ve haberlerin elde edilip değerlendirme ve karar alma sürecinde kullanılabilmesini de içerir. Bunun için bilgi edinme hürriyeti, bilgi kaynaklarının çokluğunun sağlanarak ilgilisinin bunlar içerisinden serbest, hür bir şekilde seçim yapabilmesine imkân tanınmasını da içerir. Burada bilgi edinme hürriyetine devletin müdahale etmeme gibi *negatif* bir yükümlülüğünün söz konusu olduğu kuşkusuzdur. Bununla birlikte devlete bu anlamda bir de *pozitif* bir yükümlülük getirilmiştir. Söz konusu yükümlülük, bilginin her ne suretle olursa olsun tekel olarak bir kişi veya grubun elinde toplanmasını önlemektir. Devlete getirilen bu yükümlülük düşünce hürriyetinin her türüne ticari ilişkiler anlamında yapılan her türlü ifade tarzları ve reklama yönelik her türlü etkinlik ve propaganda dâhil olmak üzere uygulanır.⁹ Devlete yüklenen bu pozitif yükümlülüğün tam manasıyla ül-

Siyasi iktidarlar
ile basın
arasında
zaman zaman
yaşanan
gerginliklerin
temelinde bu
nokta önemli
bir yeri işgal
etmektedir.

kemizde gerçekleştiğinin söylenmesi mümkün görünmemektedir. Siyasi iktidarlar ile basın arasında zaman zaman yaşanan gerginliklerin temelinde bu nokta önemli bir yeri işgal etmektedir.

Fransız İhtilali İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin 11. maddesinde en genel anlamıyla düşünce, kanaat ve inanç hürriyeti şu ifadelerle dile getirilmiştir: "*Düşüncelerin ve inançların serbest iletimi insanın en değerli haklarındanıdır. Bu nedenle her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ve yayımlayabilir, ancak bu özgürlüğün yasada belirlenen kötüye kullanılması hâllerinden sorumlu olur.*" Aynı dönemde yeni Amerikan Cumhuriyetçiler daha mükemmel bir birlik oluşturmak için 1787 Anayasa'sını de-

ğiştiren düzenlemeyi kabul ederek anayasa metninin başlangıcında var olan endişelerin yoğunluğunu azaltmayı ve federal hükûmetin yetkilerinin kapsamının çok genişlemesini engellemeyi amaçlamışlardır. Bu değişikliğe kaynaklık eden Bill of Rigts'tır ve yapılan düzenlemenin ilk fıkrası şu hükmü öngörmektedir: "*Kongre düşünceyi açıklama ve basın hürriyetini sınırlandıracak hiçbir kanunu kabul edemez.*" Bu anlamda olmak üzere Atlantik'in iki yakasında farklı ölçek içeren iki metnin ortaya çıktığına şahit olunmaktadır. Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ve AİHS¹⁰ dâhil 20. yüzyılda kabul edilen diğer uluslararası sözleşmelerde¹¹ kanunların düşünce ve kanaat hürriyetine sınırlama getirebileceğini kabul etmesine rağmen; konuya ilişkin Amerikan metninde her türlü tartışmaya son verecek bir ifadeyle, bu anlamdaki sınırlamalar reddedilmiştir. Bu anlamda

olmak üzere ilk anlayışın ve özellikle de Fransız anlayışının¹² bahse konu hürriyete önemli bir derecede değer verdiği (*bien précieux*) buna karşılık Atlantik'in diğer karşısından Amerikan anlayışında¹³ aynı hürriyete kut-sallık (*bien sacré*) niteliği yüklendiğini söylemek yanlış olmasa gerek. Bu durumun sebebi oldukça basittir. Şöyle ki, 1789 yılında Bill of Rights Projesi'nin yazarlarından biri olan James Medison Kongresinin düşünce hürriyetini sınırlayacak herhangi bir kanun yapmasının kesin bir surette yasaklanması kuralını koymasında; bu yasaklamanın yalnızca federal hükûmeti ilgilendiriyor olmasının etkisi büyüktür. Bunun bir diğer anlamı ise, düşünce hürriyetine ilişkin açıkça düzenlemenin yapılabilmesine ilişkin yetkinin federe devletlerin yetki sahasında bırakılması gerekliliğidir. Bu çerçevede olmak üzere federe devlet düşünce hürriyetini *common law* gereğince veya ancak kanunla düzenleme konusu yapabilir. 1925 yılında Amerikan Yüksek Mahkemesi anayasanın ilk değişikliği anlamında devletlere yönelik yasaklamanın sınırını genişleterek anayasanın on dördüncü değişikliğinde hukuka uygunluk şartı olarak hürriyetin güvence altına alınmasına, devletler içinde düşünce hürriyetinin kanunlarla sınırlandırılmasının yasaklanmasına karar vermiştir.

Bu anlamda olmak üzere Amerikan Yüksek Mahkemesi fikir hürriyetini sınırlayan devletlerin kanunlarını denetleyerek aynı konuda federal hükûmetin kanunlarını da denetlemektedir.¹⁴ Ancak bu durum öngörül-düğü şekilde cereyan etmemiştir. 1930'lu yılların sonunda New Deal krizinden çıkılması aşamasında fikir hürriyeti ve anayasanın ilk değişikliği ile korunmakta olan diğer düşünce hürriyetine ilişkin hürriyetler gibi bir temel hak ve hürriyete dönüşmüştür. Fikir hürriyeti Yüksek Mahkemenin daha önceden yani 1937 yılında tam çark etmeden önceki sözleşme hürriyeti için benimsediği koruma derecesinden yararlanmaya başlamıştır. Bu durum gerçek bir devrim niteliği taşımaktadır. Gerçekte birbirine bağlı olmakla beraber fikir ve inanç hürriyeti Yüksek Mahkemenin tercih ettiği hürriyetlere dönüşmüş ve bu anlamda Yüksek Mahkeme geçmişteki yetkilerinden hiçbir şey kaybetmemiş, hatta daha iyisi biraz daha yetki kazanmış gibi görünmektedir. 21. yüzyılın başında iyi olan bir şeyden bahsetmek gerekirse, anayasanın ilk değişikliği üzerindeki Yüksek Mahkemenin içtihatlarındaki karmaşıklıkla ürkütücülüğün tamamının ortadan kalktığı bir belirlilikten söz edilir. Bu anlamda Amerika Birleşik Devletleri'nde düşünceye ilişkin hürriyetlerin tamamıyla dokuz yargıcın elleri arasında olduğu rahatlıkla söylenmektedir. Bu durum ne ekonomik hürriyetler, ne de siyasi hürriyetler gibidir. Ancak bunlar gerçek anlamda düşünceye ilişkin hürriyetlerdir. New Deal krizinden kaldığı düşünülen yegâne miras Yüksek Mahkemenin 70 yıl kadar sonra farkına varacağı inandırıldığı savaş alanının yer değiştirmesi sonucudur yoksa hukuku söyleyebilme gücünün azalması değil!

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve Avrupa'da Demir Perde'nin çökmesi ile farklılıklar anlamında Yüksek Mahkemenin özellikle Güney Devletlerdeki ırki azınlığı oluşturan siyahlar ile Yehova Şahitleri gibi dinî anlamdaki azınlıklar üzerinde uygulanan baskının gidermesi için dayattığı aynı saygıyı duyma düşüncesini Amerika Birleşik Devletleri, Doğu Avrupa ülkelerine taşımıştır. İşte bu dönemde gerçek demokrasi, baskıdan eziyet çekenler için (tek parti ile yönetilen komünist demokrasilerin farkı bu anlamda dışarıda bırakılmak kaydıyla) tanımlanmaya başlamıştır. Daha sonra farklılıkların dile getirilmesi Doğu ile Batı arasındaki sınırı çizmiştir.

“Soğuk savaş”ın başlangıcını ifade eden 1949 yılında Yüksek Mahkeme gerçek anlamda demokrasiyi popüler demokrasiden ayırt eden ölçüt olarak düşünce hürriyetini göstermiştir. Terminiello v. Chicago kararında Yüksek Mahkeme aşağıdaki hükmü vermiştir:

Soğuk savaşın başlangıcını ifade eden 1949 yılında Yüksek Mahkeme gerçek anlamda demokrasiyi popüler demokrasiden ayırt eden ölçüt olarak düşünce hürriyetini göstermiştir.

“Toplumumuzda, bizim siyasi ve medeni kurumlarımızın canlılığının güvencesi serbestçe tartışabilmektir. [...] Sadece tartışma hürriyeti ve düşünce ve kanaatlerin yayılması hürriyeti ile hükûmet edenler halkın isteklerini duyabilirler ve barışçıl değişiklikler gerçekleştirilebilir. Serbestçe konuşabilme ve düşüncelerini ve siyasi programlarını savunabilme hakkı netice itibarıyla totaliter rejimlerden bizleri ayıran en önemli farklılıklardan biridir. Bizim hükûmet sistemimizde düşünce hürriyetinin tartışmayı davet etmeye yaradığı sonucu buradan çıkmaktadır. Bundan daha iyisi de bu hürriyet mevcut şartlardan memnuniyetsizliğin gündemde olması ya da halkın öfkesinin had safhada olduğu dönemlerde belirli

bir çalkantılı durum yarattığında gerçek anlamda rolünü ifa ettiğiidir. Düşünce hürriyeti genellikle önemli provokasyonlar ve tehlikeler getirir. Bu hürriyet var olan bütün düşünceleri ve önyargıları şiddetli bir şekilde sarsar ve yeni bir düşüncenin kabul ettirilmesi anlamında baskı yapması anında da kökten altüst edip dengesini bozabilir.”

AIHM'nin Yüksek Mahkemenin arkasına yerleştirilmesinden çok önce böyle bir durum gerekmemektedir. 1976 yılında düşünce hürriyeti hakkında bu içtihadın yaratıcıları gibi bir düşünceye sahip bakış açısıyla Handyside c. Royaume-Uni Davasında AIHM bütün Avrupa devletlerini hedef alarak demokratik bir toplumda istisnasız her türlü açıklamaya katlanabilmeli, her türlü bilginin “her düşünce, özellikle toplumu veya halkın herhangi bir kesimini altüst edecek, şok edecek endişeye sevk edecek dü-

şüncelerin [...] böylelikle çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin istenilmesi" kabul edilmesi söz konusudur. Jean-François Flauss'un daha sonrasında söylediği gibi eğer düşünce hürriyeti değeri olan bir hürriyetse, bu durum demokratik toplumun bir şartı olması dolayısıyladır.

Tedricen yargıçların bir diyalogu Atlantik'in iki kıyısı arasında kurulmuştur. 1989 yılında Yüksek Mahkemenin düşünce hürriyetinin müsaade ettiği sembolik bir açıklama şekli gibi kabul edilen bayrak yakılması (*l'incendie de drepeau / flag-burning*) sorunun çözümlenmesinde bu eylemi söz konusu hürriyet kapsamında değerlendirdiği kararında; "fikir hürriyeti altında kurucu bir ilke iyi bir şekilde varsa, bu durum hükûmetin basit ve salt bir şekilde bir fikrin açıklanmasının yasaklanmadığı durumda toplumun şok edici veya hoşça gitmeyen fikirlerin içerisinde kendisini bulmasındandır."¹⁵ Texas v. Johnson kararındaki hoşça gitmeyen, şoke edici düşüncesi Cox v. Louisiana kararında yer alan, zarar veren ve altüst eden düşüncelere bizzat cevap veren Handyside kararındaki aykırılıklar içeren veya şoke edici düşüncelerle yankı uyandırmıştır.¹⁶ Atlantik'in iki kıyısını öylesine iyi bir şekilde birleştiren iki şarkının sözlerinin kalbi ünlü kelimelerle bayrak yakılması hakkındaki Texas v. Johnson kararında Yargıç Brennan'ın düşüncesiyle tamamlanmaya girilmiştir: "Böylece çoğulculuk, hoşgörü ve açık fikirlilik istenir." düşüncesi on üç yıl önce Handyside kararında tanımlayıcı paragrafla sonuçlandırılan küçük nutuğun medeni kovuşturmasında aynı şekilde ifade edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa arasında düşünce hürriyeti konusunda bir sinerji varsa, bu nokta kuşkusuzdur. Ancak benzeşleşme (*mimétisme*) yoktur ve her sistem kendine özgü özellikler taşır. Bunlar daha da basitleştirildiğinde iki büyük farklılık iki kıtayı birbirinden ayırmış gibi görünmektedir.¹⁷

İlk farklılık düşünce hürriyeti konusunda AIHM ile Yüksek Mahkemenin içtihatlarının karşılıklı yoğunluğundan kaynaklanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde federal seviyenin dışında hiç kimse düşünce hürriyetinden bahsetmez. Wisconsin veya Californiya'da fikir hürriyeti kuşkusuz zorla bu hürriyete empoze edilememesi hakkında bir katkının güçlendirildiği çıkar ve kitlelerin dikkatini harekete geçiremez. Avrupa'da sonuç olarak her ülkenin kendine özgü fikir hürriyetinin millî anlayışı söz konusudur.¹⁸ AIHM Sözleşme'ye üye devletlerin hukukunu tek tip hâline dönüştürmemiştir. Buna karşılık Amerikan Yüksek Mahkemesi bu hürriyeti federal

Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa arasında düşünce hürriyeti konusunda bir sinerji varsa, bu nokta kuşkusuzdur. Ancak benzeşleşme (*mimétisme*) yoktur ve her sistem kendine özgü özellikler taşır.

boyutta yeknesaklaştırmıştır. Bu durum nasıl açıklanabilir? Neden, tek bir noktadan kaynaklanmakta olup bu da yargıcın Washington'da ve Strasbourg'da aynı denetim araçlarının aynı olmamasıdır. Amerikan Yüksek Mahkemesi hiçbir şekilde devletlere değerlendirme marjı bırakmazken AİHM devletlere bir değerlendirme alanı bırakmaktadır.

Avrupalı yargıçların düşünce hürriyeti anlamında devletlere millî güvenlik¹⁹, ülkenin bölünmezliği, kamu güvenliği, kamu düzeninin korunması, suçun önlenmesi, ahlakın ve sağlığın korunması, başkalarının haklarının ve ününün, şöhretinin korunması vb. (buradaki kavramların tamamı AİHS'nin 10/2. maddesinde öngörülmüştür) kavramlarına dayanarak getirilen sınırlarda gelişmelerin sağlanmasına davet etmektedir. Bir

Amerikan
Yüksek
Mahkemesi
hiçbir şekilde
devletlere
değerlendirme
marjı
bırakmazken
AİHM devletlere
bir değerlendirme
alanı
bırakmaktadır.

başka deyişle Strasbourg yargıçları kararlarında geniş ölçütlere standartlar getirebilmektedir. Amerikan yargıçlar –aynı nitelikteki çalışmasını gerçek anlamda etkin kılmak için- bükülmez, sert bir kanuna dayanmaktadır. Bu da “no law” yani hiçbir kanun kural olarak anayasanın ilk değişikliğiyle fikir hürriyeti için öngörülen güvenceye sınırlandırma getiremez. Mevcut olmayan ve Amerikan Yüksek Mahkemesinin bizzat yaratamayacağı, yargıçlar hükûmetini yeniden canlandırılmadığı standartlar ile harekete geçirilmekten uzak, Yüksek Mahkeme devletleri kurallarla zorunlu kılmakta, fikir hürriyetini düzenlemek için her zaman kabul edilen buyurgan devletin çıkarları örneği gibi katı ve kategorik kurallar anlayarak

ve ancak damlalıkla memnun edeceği, hatta düşüncenin içeriği anlamında tarafsız düzenleme yükümlülüğünü değerlendirmesinde bulunmaktadır. Benzer denetleme araçlarıyla Amerikan içtihadı bir uzlaşmazlıkla fikir hürriyetini savunma noktasına ulaşmıştır. Avrupa'da bilinmeyen bütünlüğü söyleyebilmeye henüz cesaret edilmemiştir.

Birincisi ile ilişkisi olmaksızın ikinci farklılık Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde fikir hürriyeti karşılıklı olarak değerden kaynaklanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bu hürriyet bir mutlaklık noktasını geçmektedir. Hiçbir şey bu hürriyeti sınırlandırmamaktadır. Ancak millî güvenliğe tehdit anlamı taşıyan ünlü tropik örneğinde kabul edilen önerilerin başında yakın ihlal şeklinde kamu düzenini bozacak belirlilik kuralla getirilen istisnadır. Avrupa'da bununla birlikte fikir hürriyeti için sınır oluşturan ayaklanma ve silah çılgınlığı, kan akıtma veya mala yönelik tehlikeler söz konusu değildir. Burada belirleyici nokta söz konusu hürriye-

tin nispi özelliği taşıması ve kullanılmasında AİHS’de belirtildiği gibi yükümlülükleri ve sorumlulukları da içeriyor olmasıdır.²⁰ ■

¹ Bu makale, **Élisabeth ZOLLER**’in “*La liberté d’expression: “bien précieux” en Europe, “bien sacré” aux États-Unis?*” in *La liberté d’expression aux États-Unis et en Europe*, sous la direction Élisabeth Zoller, Dalloz, Paris, 2008, s.1-7. makalesinin başlığının aynısı kullanılmak ve içeriğinden önemli ölçüde yararlanılmak suretiyle kaleme alınmıştır.

² **MURGEON Jacques, THÉRON Jean-Pierre**: *Les libertés publiques*, Mémentos Thémis, PUF, Paris, 1979, s.49.

³ **COHEN-JONATHAN Gérard**: *Aspect européens des droits fondamentaux*, Montchrestien, Paris, 1996, s.83.

⁴ Handyside c. Royaume-Uni, arrêt du 7 décembre 1976 (CEDH-cour plénière) (Série A, n0:24), § 49, nakleden **ZOLLER Élisabeth**: *agm*.

⁵ bk. **TURPIN Dominique**: *Les libertés publiques*, Dunop, Paris, 1995, s. 85-88.

⁶ **SUDRE Frédéric**: *Droit européen et international des droits de l’homme*, 9ème édition revue et augmentée, PUF, Paris, 2008, s. 518-519.

⁷ bk. **ATAY Ender Ethem**: *İdare Hukuku*, Güncelleştirilmiş 2. Baskı, Ankara, 2009, s. 599-600.

⁸ 1689 tarihli Bill of Rights şu hükmü ifade etmektedir: Parlamento içinde yararlanılan ifade hürriyeti ve yapılan araştırma ve oylamalar Parlamento dışında bir soruşturma ya da kovuşturmaya konu edilemez. “*That the freedom of spech and debates or proceedings in Parliamement ought not to be impesched or questioned in any court or place out of Parliament*”

⁹ **COHEN-JONATHAN Gérard**: *age*,: s. 84.

¹⁰ **Madde 10: İfade hürriyeti**: “1. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım hürriyetine sahiptir. Bu hak, kanaat hürriyeti ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek hürriyetini de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.

2. Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu hürriyetler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.

Sözleşmenin bu hükmünün açıklaması için bk. **COHEN-JONATHAN Gérard**: “*Article 10*” in *La Convention européenne des droits de l’homme, Commentaire article par article*, Economica, Paris, 1995, s.365-418; **DUTERTRE Gilles**: *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarından Örnekler*, Ankara 2007, s.362 vd.; **FLAUSS Jean-François**: “*La Cour européenne des droits de l’homme et la liberté d’expression*” in *La liberté d’expression aux États-Unis et en Europe*, sous la direction Élisabeth Zoller, Dalloz, Paris, 2008, s.97-136; **SUDRE Frédéric**: *Droit européenne et international des droits de l’homme*, 9ème édition revue et augmentée, PUF, Paris, 2008, s. 335 vd.

¹¹ bk. 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi (*madde 19 ve 29/2*), 1966 tarihli BM Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme (*madde 19*), 1969 tarihli Amerika Kıtası İnsan Hakları Anlaşması (*madde 13*).

¹² bk. **MORANGE Jean**: “*La conception française de la liberté d’expression*” in *La liberté d’expression aux États-Unis et en Europe*, sous la direction Élisabeth Zoller, Dalloz, Paris, 2008, s.157-172.

¹³ bk. **FARBER Daniel A.**: “*L’approche de la liberté d’expression par catégories d’expression en droit constitutionnel américain*” in *La liberté d’expression aux États-Unis et en Europe*, sous la direction Élisabeth Zoller, Dalloz, Paris, 2008, s. 71-95.

¹⁴ bk. **ZOLLER Élisabeth**: “*La Cour suprême des États-Unis et la liberté d’expression*” in *La liberté d’expression aux États-Unis et en Europe*, sous la direction Élisabeth Zoller, Dalloz, Paris, 2008, s. 253-288.

¹⁵ Texas v. Johnson, 491 US 397, 414 (1989) nakleden **ZOLLER Élisabeth**: “*La liberté d’expression: “bien précieux” en Europe, “bien sacré” aux États-Unis?”*”, s.4.

¹⁶ Cox v. Louisiana, 379 US 536, 551*552 (1965) nakleden **ZOLLER Élisabeth**: “*La liberté d’expression: “bien précieux” en Europe, “bien sacré” aux États-Unis?”*”, s.5

¹⁷ **ZOLLER Élisabeth**: “*La liberté d’expression: “bien précieux” en Europe, “bien sacré” aux États-Unis?”*”, s. 4-5.

¹⁸ İngiltere için bk. **BARENDT Eric**: “*La liberté d’expression au Royaume-Uni et le Human Rihts Act de 1998*” in *La liberté d’expression aux États-Unis et en Europe*, sous la direction Élisabeth Zoller, Dalloz, Paris, 2008, s.31-49; Almanya için bk. **JOUANJAN Olivier**: “*La liberté d’expression en République fédérale d’Allemagne*” in *La liberté d’expression aux États-Unis et en Europe*, sous la direction Élisabeth Zoller, Dalloz, Paris, 2008, s. 137-155.

¹⁹ bk. **STONE Geoffrey R.**: “*Liberté d’expression et sécurité nationale*” in *La liberté d’expression aux États-Unis et en Europe*, sous la direction Élisabeth Zoller, Dalloz, Paris, 2008, s. 205-232.

²⁰ **ZOLLER Élisabeth**: “*La liberté d’expression: “bien précieux” en Europe, “bien sacré” aux États-Unis?”*”, s. 5-6.

DEMOKRASİ VE İNSAN HAKLARI BAKIMINDAN KÜRESELLEŞME, MERKEZÎ-MİLLÎ DEVLET VE AZINLIK HAKLARI

DR. ALİ GÜLER*

Küreselleşme Kavramı

Sözlük anlamı “bir olayın ya da metanın dünyanın pek çok bölgesine ya da her yerine yayılması” olan “küreselleşme” kavramı, 1980’li yıllardan sonra ekonomik, sosyal ve siyasal özellikleriyle yeni bir boyut kazanmıştır. Esasında küreselleşme, dünya üzerinde bütün ilişkilere yön veren, bütün kararları etkileyen karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Çünkü küreselleşme bugün hemen her ülkenin iç siyasetini ve dış ilişkilerini biçimlendiren kapsayıcı bir uluslararası sistemin adı hâline gelmiştir.

Küreselleşmenin kendine has ekonomik, politik ve kültürel kuralları ile kendine has tanımlayıcı teknolojileri vardır. Serbest piyasa, karşılıklı bağımlılık ve dış politik ortamın karmaşılaşması, iletişim devrimi, dijitalleşme, fiber optikler bu dönemin tamamlayıcı unsurlarıdır. Bu kurallar ve teknolojiler küresel sistemin başaktörleri tarafından bütün insanlığa dayatılmaktadır.

Küreselleşme bugün hemen her ülkenin iç siyasetini ve dış ilişkilerini biçimlendiren kapsayıcı bir uluslararası sistemin adı hâline gelmiştir.

* Araştırmacı, yazar.

Küreselleşme Sürecinin Dinamikleri

Sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik etkileri ile çok yönlü bir süreç olan küreselleşme, bazı yorumlara göre ülkeleri birbirine yakınlaştırmış ve dünyayı “büyük bir köy” hâline getirmiştir. Şüphesiz bu durum, jeopolitiğin temel unsurlarından “coğrafya” ve “zaman”ı da aşındırmıştır. Küreselleşme sürecinin zaman ve mekân algılamasında; fiziki sınırların ve mesafenin önemini kaybetmesi; buna karşın dünya çapında “karşılıklı bağımlılık”¹ ilkesinin yer alması ve bu bağımlılığın âdetâ “sınır aşan örümcek ağı” biçiminde gelişmesi en temel olgulardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle günümüzde, coğrafyayı esas alan klasik jeopolitik görüşler büyük çapta değişmiştir. Küçülen dünyada jeopolitik güç merkezleri de başka faktörlere bağlı olarak hızla değişebilmektedir. Bu değişimi yaratan temel dinamikler ise; daha çok rekabete dayanan ve engellerin azaltıldığı uluslararası ticaret, finansal akım (doğrudan yabancı yatırımlar, teknoloji transferi vb.), iletişim, ulaşım ve nüfus hareketliliği gibi dinamiklerdir. Bu dinamiklerin yarattığı günümüzdeki olgular şunlardır:

Küçülen dünyada jeopolitik güç merkezleri de başka faktörlere bağlı olarak hızla değişebilmektedir.

“Teknoloji”, rekabet gücünü ve ülkelerin bir diğerine karşı üstünlüğünü belirleyen en önemli unsur hâline gelmiştir. Bu bakımdan, iletişim, ulaşım ve kritik teknolojiler (bilgisayar yazılım ve donanım teknolojileri, enformasyon teknolojileri, biyoteknolojiler, malzeme teknolojileri, nükleer teknolojileri, robotik, hava ve uzay teknolojileri ve çevre teknolojileri) ön plana çıkmıştır. “Üretim” küreselleşmiştir. Ellerinde ulus devletlerin çoğundan fazla güç olan dev özel şirketler küreselleşmenin itici gücü hâline gelmişlerdir. Uluslararası “mal ve hizmet hareketleri” hızlanmıştır. Uluslararası “sermaye hareketleri” hız ve yoğunluk kazanmıştır. ABD, küresel egemen (sömürgeci) güç hâline gelmeye çalışmaktadır.²

Egemenlik Alanlarının Daralması

Küreselleşme sürecinde milli/ulus devletlerin egemenlik alanlarının daralması üç ana alanda kendisini gösterdi:

Bu daralma öncelikle ulusüstü ekonomik, siyasal ve askerî birliklerin etkisi ile gerçekleşti. Zaman içinde, AB, NAFTA vb. siyasal ve ekonomik birlikler; Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası gibi küresel ekonomik örgütler ve nihayet Birleşmiş Milletler ve NATO gibi küresel yönetim ve askerî amaçlı örgütlerin kurulması ve güç-

lerini artırması özellikle gelişmekte olan ulus devletleri içte ve dışta bağımsız hareket etme ve ulusal çıkarlarını gözeten politikalar izleme imkânlarından yoksun bırakmıştır. 1970'li yıllarda başlayan ve hâlen devam eden "ekonominin küreselleşmesi" bu daralmayı iyice hızlandırmıştır. Çünkü, ulus devletler tarafından kontrol edilemeyen ve zaman zaman "sıcak para operasyonları" ile karşımıza çıkan küresel sermaye ve piyasaların etkisi, sürece tetiklemekte ve yönlendirmektedir.

İkinci olarak küresel güçler tarafından dayatılan devletin küçültülmesi, özelleştirme, kamu sektörüne güvensizlik, merkezî yönetimin zayıflatılması, millî orduların sistem içindeki etkilerinin azaltılması, sosyal haklarda gerileme gibi yeni liberal ideolojiye dayanan anlayış ve uygulamalar devletin klasik işlevlerinde önemli bir azalmaya yol açmaktadır.

Nihayet üçüncü olarak aşağıdan yukarıya doğru işletilen ve bazı ülkeler bakımından üniter (merkezî) ulus devlet özelliğini âdeta eriten bir süreç söz konusudur. Bu; çoğulcu demokrasinin bir gereği gibi sunulan "çok kültürlülük" ve "çok etniklilik" kavramları ile öne çıkarılan, gerçekte yeni azınlıklar, yeni etnik gruplar yaratarak ulusları parçalamaya yönelik "bölgelleşme" ve "yerelleşme" olgusudur.³

Uluslararası Tahkim

Küreselleşme sürecinde acımasızca yayılan uluslararası sermaye, kendini koruma amaçlı uluslararası hukuku da oluşturmuş bulunuyor. Uluslararası tahkim adı ile oluşturulan bu hukuk; uluslararası hukuk kurallarına dayanmadan, tamamen tek taraflı olarak yapılan antlaşmalar sonucunda çıkan anlaşmazlıklarda, uluslararası hakeme başvurma sürecini ifade etmektedir. Bu süreç, ulus devletleri uluslararası şirketler ile yine bunların oluşturduğu hukukla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum, klasik anlamdaki "ulusal bağımsızlık" anlayışını ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle, başta üzerinde durduğumuz ulus devletlerin egemenlik alanının daraltılması sürecinin bir boyutunu da işte bu uluslararası tahkim oluşturmaktadır.

Tahkim antlaşmaları, güçlü yabancı devletlere hukuki ayrıcalıklar tanıyan ve ulus devletlerin bu alandaki hükümranlık haklarını zedeleyen gerçek anlamda "kapitülasyon" antlaşmalarıdır. "Az gelişmiş" bir ülkenin tahkime başvurup haklı çıktığı tek bir dava yoktur. Arapça, "kuvvetlendirme, sağlamlaştırma" anlamına gelen "tahkim" sözcüğünün,

Küreselleşme sürecinde acımasızca yayılan uluslararası sermaye, kendini koruma amaçlı uluslararası hukuku da oluşturmuş bulunuyor.

uluslararası ilişkilerde he zaman güçlülerin haklarını sağlamlaştıran bir işlev gördüğü bilinmektedir.⁴

Din ve Mezhep Ayrılıklarının Körüklenmesi

Ulus devletlerin ulusal yapılarını çözen en önemli gelişmelerden biri de dinî inanç ve anlayışların politik ve stratejik hedefler doğrultusunda bozulması, özünden saptırılması; din ve mezhep farklılıklarının “ayrım-cılık” noktasında küresel güçler tarafından körüklenmesidir.

Hem **köktenci** hem de **ılımlı** dinî akımlar, küresel stratejinin ürettiği ve kendi hedefleri için kullandığı akımlardır. Biri terör gerekçesiyle müdahaleye, diğeri ise küresel ölçütlere uyum göstermeye yardımcı olmaktadır.⁵

Hem köktenci
hem de ılımlı
dinî akımlar,
küresel
stratejinin
ürettiği ve
kendi hedefleri
için kullandığı
akımlardır.

Günümüzde etnik parçalanma ile birlikte yürütülen ikinci bölünme süreci de dinsel bölünme ile birlikte yaşanmaktadır. Küresel güçler, (AB-Türkiye ilişkileri örneğinde olduğu gibi), “azınlık” statüsündeki dinsel grupları destekleyip onlarla ilgili bazı hak taleplerini gündeme getirerek yerleşmiş ulus devlet hukukunu çözerlerken; bir taraftan farklı mezhepleri “dinsel azınlık” olarak nitelemektedirler. Ayrıca halkın dinî duygularını, “dinler arası diyalog”, “medeniyetler buluşması” ve “hoşgörü” gibi kavramlarla aslından uzaklaştırarak başka bir şekle dönüştürmeye çalışmaktadırlar.

Irak bu konuda âdeta bir laboratuvar gibi durmaktadır. ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra yaşananlara bakıldığında küresel işgalci ABD'nin, etnik kışkırtmalarla birlikte dinsel kışkırtmaları da ustaca yürüttüğü görülür. Sünni Araplar, Şii Araplar birbirine düşürülmüş, baştan beri desteklenen Kürt gruplar ile yine baştan beri yok farz edilen Türkmenler de mezhep çatışmalarına sürüklenmiştir.

İnsan Hakları: Temel Belgeler, Haklar, Sınırlar

Son yıllarda sıkça duyulan insan hakları kavramı modern anlamda 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”⁶ ile sistematik hâle getirilmiştir. Beyanname'nin dili insan haklarının “ortak ideal ölçüleri” ile belirlenmiştir. “*Birleşmiş Milletler Genel Kurulu; İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu Bildirge'yi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle*

gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen bu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni ilan eder." girişi ile başlayan Beyanname toplam 30 maddede temel insan haklarını belirlemiştir.

Gelişen süreçte ülkemizde "ikiz yasalar" olarak da bilinen iki temel sözleşme ile insan hakları kavramı yeni bir boyut kazanmıştır. 1966'da BM Genel Kurulunda kabul edilerek imza ve onaya açılan sözleşmeler yaklaşık 10 yıl gibi uzun bir süre sonrasında, 1976 yılında yürürlüğe girmiştir. Bunların ilki "BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi",⁷ ikincisi de "BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi"⁸dir. Her iki sözleşme de insan hakları ve demokratikleşme konusunda evrensel normları belirleyen en önemli uluslararası belgeler olarak kabul edilmektedir.

Bu hakların "insanın doğuştan sahip olduğu insanlık onurundan türediği" kabulünden hareket eden sözleşmelerin I ve II. Bölümler her ikisinde de aynıdır. I. Bölüm, "Kendi Kaderini Tayin Hakkı" başlığı altında "halkların kendi kaderlerini tayin hakkı"na ayrılmıştır. II. Bölümde, "Sözleşme'nin iç hukukta uygulanması ve ayrımcılık yasağı, cinsiyet eşitliği, hakların sınırlanması, hakları kötüye kullanma yasağı" ele alınmıştır.

*BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'*nde insan hakları şu başlıklar altında sıralanmaktadır: "Çalışma Hakkı, Adil ve Uygun İşte Çalışma Şartları, Sendikal Haklar, Sosyal Güvenlik Hakkı, Annenin, Anneliğin, Çocukların ve Gençliğin Korunması, Yaşama Standardı Hakkı, Sağlık Standardı Hakkı, Eğitim Hakkı, Zorunlu İlköğretimi Sağlama Yükümlülüğü, Kültürel Yaşama Katılma Hakkı."

*BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi'*nde ise insan hakları şu şekilde sıralanmıştır: "Yaşama Hakkı, İşkence Yasağı, Kölelik Yasağı, Özgürlük ve Güvenlik Hakkı, Tutulanların Hakkı, Borç Nedeniyle Hapis Yasağı, Seyahat Özgürlüğü, Yabancıların Sınır Dışı Edilmelerine Karşı Usulü Güvenceler, Adil Yargılanma Hakkı, Kanunsuz Ceza Olmaz İlkesi, Kişi Olarak Tanınma Hakkı, Mahremiyet Hakkı, Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü, İfade Özgürlüğü, Savaş Propagandası ve Düşmanlığı Savunma Yasağı, Toplanma Özgürlüğü, Örgütlenme Özgürlüğü, Ailenin Korunması, Çocukların Hakları, Siyasi Haklar, Hukuk Önünde Eşitlik, Azınlıkların Korunması."

Türkiye'de özellikle 1. maddede yer alan "halkların kendi kaderini tayin hakkı" konusundan dolayı sözleşmeler çok tartışılmıştır. Sözleşmelerin bu maddesi daha çok "soğuk savaş dönemi"nin izlerini taşımakta ve içinde birçok farklı milleti veya halkı barındıran devletleri hedef almaktadır. Uluslararası hukuka göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti bir üniter-ulus devlet olarak tek bir millete dayanmaktadır. Bir "Halklar Cumhuriyeti" değildir. O bakımdan sözleşmeler ile ilgili eleştirilerde yer alan bu mad-

deden dolayı “Türkiye’nin bölüneceği” endişesi haklı olmakla birlikte, eksik bilgiye dayanmaktadır. Kaldı ki, sözleşmeler, bütün uluslararası hukuk belgelerinde olduğu gibi, buradaki hakların kullanımı ile ilgili olarak devletleri koruyan düzenlemeleri de içermektedir. Mesela *BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi*’nde “kendi kaderini tayin hakkı” ile ilgili olan 1. maddenin 2. fıkrası; “*Bütün halklar uluslararası hukuka ve karşılıklı menfaat ilkesine dayanan uluslararası ekonomik iş birliği yükümlülüklerine zarar vermemek koşuluyla...*” bu hakların kullanımını düzenlemektedir.

Uluslararası
hukuka göre
Türkiye
Cumhuriyeti
Devleti bir
üniter-ulus
devlet olarak
tek bir millete
dayanmak-
tadır.

Aynı Sözleşme’nin “Hakların Sınırlandırılması” başlığını taşıyan 4. maddesi “kamu yararını korumak amacıyla” hakların sınırlandırılabilirliğini hükme bağlamaktadır: “*Bu Sözleşme’ye taraf devletler, bu Sözleşme’ye uygun olarak tanımış oldukları hakların kullanılmasını, demokratik bir toplumda sadece kamunun yararını korumak amacıyla ve yalnızca bu hakların niteliklerine uygun düştüğü ölçüde, ancak hukuk tarafından tespit edilmiş sınırlamalara tabi tutmayı kabul eder.*”

Yine aynı Sözleşme’nin “Birleşmiş Milletler ve Uzman Kuruluşları ile İlişki” başlıklı 24. maddesi bu Sözleşme ile tanınan hakların Birleşmiş Milletler Şartı’ndaki hükümleri zayıflatıcı bir biçimde yorumlanamayacağı”nı belirlemektedir: “*Bu Sözleşme’deki herhangi bir hüküm, Birleşmiş Milletler Şartındaki hükümler ile bu Sözleşme’yle ilgili olan konularda Birleşmiş Milletlerin uzman kuruluşları ve bu kuruluşların çeşitli organlarının görev ve yetkilerini gösteren belgelerlerdeki hükümler ile uzman kuruluşların kurucu belgelerindeki hükümleri zayıflatacak bir biçimde yorumlanamaz.*”

Diğer taraftan *BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi*’nde de benzer sınırlandırmalar, hatta ilgili devletlere bazı olağanüstü durumlarda “yükümlülük azaltma” yetkisi vermektedir. Mesela, “*Olağanüstü Durumda Yükümlülük Azaltma*” başlığını taşıyan 4. madde şu şekildedir: “*Sözleşmeciler taraf devletler, ulusun yaşamını tehdit eden olağanüstü bir durumun meydana gelmesi ve bunu resmen ilan etmeleri hâlinde, durumun zorunluluklarının kesinlikle gerektirdiği ölçüde, uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerine aykırı düşmeyecek ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din, toplumsal köken gibi sebeplerle ayrımcılık içermeyecek şekilde, bu Sözleşme’deki yükümlülüklerinde azaltma yapan tedbirler alabilir.*”

Yine aynı Sözleşme’nin “Hakları Kötüye Kullanma Yasağı” başlıklı 5. maddesinin 1. fıkrası, tanınan hakların ve özgürlüklerin tahribine yönelik

faaliyetlere katılmayı yasaklamaktadır: “Bu Sözleşme’nin hiçbir hükmü, bir devlete, gruba veya kişiye, Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerin tahribini amaçlayan bir faaliyete katılma veya tasarrufta bulunma hakkı tanıdığı veya hak ve özgürlüklerin bu Sözleşme’de belirtildiğinden daha geniş ölçüde sınırlandırılmasına imkân verdiği şekilde yorumlanamaz.”

Azınlık Hakları

İnsan hakları kavramı ile azınlık hakları kavramı iç içe geçmiştir. Azınlık hakları, bir ülkede yaşayan azınlık (genellikle bu özellikleri siyasi ve hukuki olarak iç hukuk ve uluslararası hukuk tarafından tanınmış olan) bireylerine devlet tarafından tanınan ve topluca (grup olarak) kullanılabilen özel insan haklarıdır. Bu hakların uluslararası standartları karşılıyor veya onun gerisinde kalıyor olması, büyük çoğunlukla, ilgili devletin demokratikleşme düzeyi ile ilgili bir husustur. Azınlık hakları bakımından birbirleri ile ilişkili iki hak söz konusudur:

a. Negatif Haklar: Negatif eşitlik hakları da denilen bu haklar, bir ülkenin tüm vatandaşlarına tanınan yasa önünde eşitlik, siyasal hak eşitliği, dinini uygulama özgürlüğü gibi bireysel haklardır.

b. Pozitif Haklar: Bunlar tüm vatandaşlara değil sadece azınlıklara tanınan haklardır. Esasen “azınlık hakları” kavramı ile kastedilen haklar bu haklardır. Azınlık bireyi bu hakları kendi grubuyla birlikte kullanır; yani bunlar “grup hakları”dır. Meseleye Türkiye açısından baktığımızda bu haklar Lozan hukukuna göre sadece “gayrimüslim azınlıklar” için söz konusudur. Pozitif haklar uygulamasına “pozitif ayrımcılık” da denir.

Tarihsel süreçteki gelişimine bağlı olarak bu negatif-pozitif haklar ayırımı, uygulamada birbirini tamamlayan iki farklı politikada somutlaşır: Bunlar “Ayrımcılığın Önlenmesi” ve “Azınlıkların Korunması”dır. Birinci politika birey veya grupların hukuki eşitliğini sağlamayı yani onlara ayrımcılık yapılmasını önlemeyi amaçlar. İkinci politika ise azınlık birey veya gruplarının farklı kimliklerini korumalarına yardım yoluyla, gerçek eşitliklerini sağlamaya yönelir. Birinci politika devletin azınlığa “Sana karışmıyorum.”, ikinci politika ise “Çoğunluk ile aynı koşullarda yaşamamı sağlıyorum.” demesi anlamına gelir.⁹

Azınlık hakları, bir ülkede yaşayan azınlık bireylerine devlet tarafından tanınan ve topluca kullanılabilen özel insan haklarıdır.

Lozan Hukuku ve Gayrimüslim Azınlıklar

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası hukuka göre bağımsızlığının tescil edildiği ve hâlen yaşayan bir antlaşma olan Lozan'a ve burada oluşturulan siyasi-hukuki statüye göre, Türkiye'de sadece "gayrimüslim azınlıklar"dan bahsetmek mümkündür. Bunlar da; Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir.¹⁰ Lozan Barış Konferansından üç yıl sonra 1926'da Türkiye Cumhuriyeti'nin Medeni Kanun'u kabulünden sonra, zaten Lozan'da verilen bazı azınlık hakları otomatik olarak ortadan kalkmıştır. Yahudiler 15 Eylül 1925, Ermeniler 17 Ekim 1925, Rumlar 27 Kasım 1925 tarihlerinde yaptıkları müracaatlarla, "aile hukuku" ve "kişi hukuku" açısından farklı bir işleme tabi olmak istediklerini belirtmişlerdir. Bunun Lozan Antlaşmasının imzalanmasından yaklaşık iki yıl sonra meydana gelmesi; Türk Devleti içinde ve Türklerle birlikte yaşadıkları sürece gayrimüslim azınlıkların herhangi bir hukuki kayıt olmaksızın da doğal haklarına sahip olabileceklerine inanmış ve bu konuda tecrübeleri olduklarının bir delili olsa gerektir.¹¹

Türkiye Cumhuriyeti'nde hem iç hukuk hem uluslararası hukuk bakımından bu unsurlardan başka "dinsel", "dilsel" veya "etnik" bir azınlık yoktur. Bu siyasi-hukuki statü, sosyolojik esaslara da dayanan bir oluşumu ifade etmektedir. Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, sosyolojik anlamda bunu şu şekilde değerlendirmektedir: "Ülkemizde Yahudi, Ermeni ve Rum gibi hâkim gruptan sayı bakımından üstün olmayan azınlıklar yanında Polonez, Süryani ve onun kasıtlı olarak çoğaltılan türevleri (Yakubiler, Aramiler, Keldaniler, Nesturiler, Asuriler, Araplar ve Çingeneler) dışında başkaca azınlıklar düşünmek mümkün değildir. Bunların dışında türetilmeye çalışılan tüm gruplar, dince, dilce ve kültürece egemen toplumun ayrılmaz parçasıdır."¹²

Lozan görüşmelerinde başta İngiltere olmak üzere Batılı devletler, belli amaçlarla azınlıklar sorununu canlı tutmak arzusunda olduklarını açıkça ortaya koymuşlar; Türkiye'de "gayrimüslim azınlıklar" dışında başka azınlıklar yaratmak istemişlerdir. Bu konudaki talep ve dayatmaların bugün de devam ettiği bilinmektedir. Amaç, azınlık haklarını bahane ederek Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi "vesayet" altına almaktır. Hâlbuki Türkiye Cumhuriyeti Devleti hem insan unsurunu yani "Türk milleti"ni tanımlarken hem "vatandaşlık hukuku"nu oluştururken yeni azınlıklar yaratmanın önünü kesecek, ulus devletin insan unsurunu birleştirip bütünleştirecek önemli adımlar atmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucu iradesini temsil eden Atatürk, "Medeni Bilgiler"de "Milletin Genel Tanımı" başlığı altında, "Millet hakkında, ikinci derecede unsurları dikkate almayarak mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tanımı biz de ele alalım." diyerek şu tanımı yapmıştır:

- a. Zengin bir hatıra mirasına sahip bulunan,
b. Birlikte yaşamak hususunda ortak arzu ve bunu kabulde samimi olan,
c. Ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam hususunda istek ve dilekleri ortak olan insanların birleşmesinden oluşan topluma millet adı verilir.*

Bu tanım incelenirse bir milleti oluşturan insanların bağlılıklarındaki değer, kuvvet ve vicdan hürriyetiyle insani duyguya gösterilen uyum kendiliğinden anlaşılır;

Gerçekten, geçmişten ortak zafer ve üzüntü mirası;

Gelecekte gerçekleştirilecek aynı program;

Birlikte sevinmiş olmak, birlikte aynı ümitleri beslemiş olmak.

Bunlar elbette bugünün çağdaş zihniyetinde diğer her türlü koşulların üstünde anlam ve kapsam alır.

Bir millet oluştuktan sonra bireylerin devlet hayatında, iktisadi ve fikrî hayatta ortaklaşa çalışması sayesinde meydana gelen millî kültürde şüphesiz milletin her bireyinin çalışma payı, katılımı, hakkı vardır. Buna göre BİR KÜLTÜRDEN İNSANLARIN OLUŞTURDUĞU TOPLUMA MİLLET DENİR, dersek milletin en kısa tanımını yapmış oluruz” (1929).¹³

Atatürk aynı eserin “Millet” başlıklı bölümünün başında bir genel tanım daha yapmaktadır ki o da şu şekildedir: “Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasal ve sosyal bir birliktir.”¹⁴

Milletin genel tanımını özetle “ortak kültürü paylaşmak” temelinde yapan Atatürk, Türk milletini de “Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir.”¹⁵ diyerek tanımlamıştır. Bu devletin insan unsuru bakımından yapılmış “siyasi-hukuki” bir tanımıdır.

Atatürk’ün yaptığı yukarıdaki tanımlarda ve devletin anayasal sistemi içinde açıkça belirtildiği gibi “Türk milleti” kavramı, sübjektif unsurlara dayanan, günümüzde Amerikan sosyolojisinin de benimsediği “etnik grup” tanımı ile aynı olan bir derinlikte ele alınmıştır. Yani Türk milleti sosyolojik olarak “ortak yaşanan tarih içinde birlikte yaratılan ortak kültürü paylaşan insan topluluğu”dur. Bu anlamda bakıldığı zaman, farklı menselerden gelse ve farklı alt grup isimleri ile anılsa bile Türkiye’de yaşayan Kürtler, Çerkezler, Abhazlar, Boşnaklar, Gürcüler vs. ayrı ayrı “milletler” değil, Türk milletinin birer parçasıdır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin hâlen yürürlükte bulunan 1982 tarihli Anayasa’sının 66. maddesi, “Türk Devleti’ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür.” diyerek; “Türklük” kavramının, “kan”a, “ırk”a, “soy”a değil “vatandaşlık” esasına bağlı olduğunu belirlemiştir. Anayasa’mız bazılarının iddia ettiği gibi “ırk” veya “kan” bağına esas almamıştır. Yani Anayasa’daki “Türk” kavramı bir “ırkı” değil, “vatandaşı” ifade etmektedir. Kaldı ki, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren hem Atatürk’ün yazdıkları ve konuşmaları hem devletin yazılı belgeleri incelendiği zaman görülmektedir ki, “Türk” ve “Türklük” kavramı “kültürel” bir kavramdır,

“ırka” veya “kana dayalı” bir kavram değildir. Yani aynı kültürü paylaşan insanların tamamı “Türk” ve aynı “millet” olarak tanımlanmıştır. Bu sosyolojik yaklaşım, Anayasa’da da hukuki ifadesini bulmuştur.

Millî/Ulus-Merkezî/Üniter Devlet ve Anayasal Dayanaklar

Millî/ulus devletler, öncelikle insan unsurunu tek bir “milletin/ulusun” oluşturduğu devletlerdir. İkinci olarak bu devletler, iç ve dış “egemenliklerini” kendileri temsil eden devletlerdir.

Ulus devletler yönetim modeli (idari) bakımdan “federal” veya “merkezî/üniter” olabilir. Mesela ABD ve Almanya “federal - millî/ulus devletlerdir”. Fransa ve Türkiye ise “merkezî/üniter-ulus devletlerdir.”

Daha Misak-ı Millî ile başlayan ve kongrelerle devam eden merkezî-millî yeni bir Türk devleti oluşturma fikrini Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve gelişim süreçlerinin tamamında görmek mümkündür. İç ve dış hukukun oluşturulması, kültür ve eğitim politikalarının belirlenmesi ve uygulanması hep bu temel esas üzerine bina edilmiştir.¹⁶

Nitekim Atatürk **Nutuk**’ta devletin iki temel özelliğini bu arada “millîlik” esasını şu şekilde ifade etmiştir: “Efendiler, bu nutukla, millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, istiklalini nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan **millî ve çağdaş** bir devletin nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım...”¹⁷

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin merkezî/üniter-millî/ulus devlet özelliği; hem ülkenin hem milletin bütünlüğünü, birliğini ve bölünmezliğini ifade eder. Türkçenin resmî, devlet, eğitim, bilim ve yayın dili olması; hukukun tekliği; idarenin merkezîliği; kültürel ve siyasal bütünlük bunu tamamlar. Mevcut Anayasa’mızın aşağıda tek tek vereceğimiz pek çok maddesi devletin bu özelliğini belirlemiş, bu özelliklerin korunmasını pek çok bakımdan garanti altına almıştır. Anayasa, diğer bazı temel esaslarla birlikte (mesela laik devlet düzeni) devletin bu özelliğinin korunması için temel özgürlüklerin sınırlandırılabilceği esasını da getirmektedir. Hatta, olağanüstü hâl uygulaması ve sıkıyönetim ilanı için merkezî-millî devlet düzeninin bozulması gerekçelerden biri olarak belirlenmiştir.

Anayasa’mızda özellikle 3, 42 ve 66. maddeler millî/ulus devlet esasını; 80, 126 ve 127. maddeler merkezî/üniter devlet esasını belirleyen maddeler olarak öne çıkmaktadır. Anayasa’mızın şu maddeleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin merkezî/üniter-millî/ulus devlet özelliğini belirlemiş ve koruma altına almıştır:

Başlangıç- “Türk vatani ve milletin ebedî varlığını ve *Türk Devleti’nin bölünmez bütünlüğünü belirleyen bu Anayasa...*”

Başlangıç- “Hiçbir faaliyetin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının,

devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin... karşısında korunma göremeyeceği..."¹⁸

Madde 3.- "Türkiye Devleti ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.

Bayrağı, şekli kanunda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Milli marşı "İstiklal Marşı"dır.

Başkenti Ankara'dır."

Madde 5.- "Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyet'i ve demokrasiyi korumak,... için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır."

Madde 14.- "Anayasa'da yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı... amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz."

Madde 26.- "Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyet'in temel nitelikleri ve devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması... amaçlarıyla sınırlanabilir."

Madde 28.- "Basın hürriyeti'nin sınırlandırılmasında, Anayasa'nın 26 ve 27'nci maddeleri hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastırılanlar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar..."

Sürelî veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel ahlakın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir...

Türkiye'de yayımlanan sürelî yayınlar, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyet'in temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlaka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir..."

Madde 42.- "Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasa'ya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

Millî/ulus devletler, öncelikle insan unsurunu tek bir "milletin/ulusun" oluşturduğu devletlerdir.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır."

Madde 58.- *"Devlet, istiklal ve Cumhuriyet'imizin emanet edildiği gençlerin müspet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır."*

Madde 66.- *"Türk Devleti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür. Türk babanın veya Türk ananın çocuğu Türk'tür.*

Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hâllerde kaybedilir.

Hiçbir Türk, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz."

Madde 68.- *"Siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine aykırı*

olamaz; sınıf ve zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez."

Madde 80.- *"Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün milleti temsil ederler."*

Madde 81.- *"Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, göreve başlarken aşağıdaki şekilde ant içerler:*

"Devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma... büyük Türk milleti önünde namusum ve şerefim üzerine ant içerim."

Madde 103.- *"Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye büyük Millet Meclisi önünde aşağıdaki şekilde ant içer:*

"Cumhurbaşkanı sıfatıyla, devletin varlığı ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, Anayasa'ya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılaplarına ve laik Cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma,... Büyük Türk milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine ant içerim."

Vatandaşlık,
kanunun
gösterdiği
şartlarla
kazanılır ve
ancak kanunda
belirtilen
hâllerde
kaybedilir.

Madde 104.- “Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Türk milletinin birliğini temsil eder; Anayasa’nın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.”

Madde 118.- “... Kurulun (Millî Güvenlik Kurulu), devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınması zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir.”

Madde 122.- “Anayasa’nın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hâl ilanını gerektiren hâllerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hâli, savaş gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyet’e karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilir...”

Madde 126.- “Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

İllerin idaresi yetki genişliği esasına dayanır.

Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezî idare teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilatın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.”

Madde 127.- “... Merkezî idare, mahallî idareler üzerinde, mahallî hizmetlerin idaresinin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahallî ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir.”

Madde 130.- “... Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları serbestçe her türlü bilimsel araştırma ve yayında bulunabilirler. Ancak, bu yetki, Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma serbestliği vermez...”

“Türk
Devleti’ne
vatandaşlık
bağı ile bağlı
olan herkes
Türk’tür.”

Madde 174.- “Anayasa’nın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyeti’nin laiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılap kanunlarının, Anayasa’nın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasa’ya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz...”¹⁹

Uluslararası Hukuk, Azınlıkların Korunması ve Türkiye

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yukarıda verdiğimiz maddelerde de görüldüğü üzere mevcut Anayasa’da da güçlü bir şekilde vurgulandığı gibi, merkezî-millî (Üniter-Ulus), demokratik, laik bir Cumhuriyet olarak kurulmuş ve yaşamakta olan bir devlettir. Bugün, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansının 1975 Helsinki Belgesi, 1990 Kopenhag Belgesi ve bunları aynen kabul eden Avrupa Konseyinin 1993 Viyana Zirvesinde hazırlanan ve 10 Kasım 1994 Bakanlar Komitesinin 95’nci oturumunda kabul edilerek, 1 Şubat 1995’te imzaya açılan “*Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme*”²⁰ gibi altına imza attığı azınlıklarla ilgili bütün uluslararası antlaşmalara “gayrimüslim azınlıklar” yani “Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler” bakımından taraftır.

Bu statünün siyasi ve hukuki bakımdan korunması, millî birlik ve bütünlüğümüzün korunması anlamına gelir. Bu aynı zamanda devletimizin yaşatılması iradesini de ifade eder. Nitekim, Türkiye AGİK Kopenhag Belgesi’nin kabulünden sonra, Yunanistan, Bulgaristan ve Almanya’nın da yaptığı gibi, Yürütme Sekreterliğine gönderdiği bildirimde burada yer alan “*ulusal azınlık kavramının ancak ikili ve çok taraflı uluslararası belgelerle statüleri belirlenen grupları kapsadığını ve Kopenhag Belgesi düzenlemelerinin Anayasa ve iç mevzuata göre uygulanacağını*” açıklamıştır.²¹ Görüldüğü gibi burada Lozan Statüsüne atıfta bulunmaktadır.

Yine Türkiye, “Avrupa İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme’ye Ek Protokol (Paris, 20. 3. 1952) 11. Protokol ile Değiştirilen ve Yeniden Düzenlenen Metin”²² bir bildirim ile şerh düşmüştür. Bu protokolle, Sözleşme’ye, “mülkiyet hakkı”, “eğitim ve öğrenim hakkı” ve “serbest seçim yapma hakkı” eklenmiştir. Türkiye, protokolü onaylarken eğitim ile ilgili 2. maddesine çekince koyarak, 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Yasası kurallarının saklı tutulduğunu belirtti. Çünkü, “*Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneyeceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dinî ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.*” şeklindeki ikinci madde başta laiklik ve ulus devlet esası olmak üzere devletin temel esaslarını zayıflatılabilecek hükümler içermekteydi.

Türkiye “İkiz Yasalar”dan ikincisine yani *BM Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi*’ne de çekince koymuştur. Türkiye, Sözleşme’nin “Azınlıkların Korunması” başlığını taşıyan “*Etnik, dinsel veya dilsel azınlıkların bulunduğu bir devlette, böyle bir azınlığa mensup bulunan kişiler grubun diğer üyeleri ile birlikte toplu olarak kendi kültürel haklarını kullanma, kendi dinlerinin gereği ibadeti etme ve uygulama veya kendi dillerini kullanma hakları engellenmez.*” şeklindeki 27. maddesine, “*Lozan hükümlerine aykırı olamaz.*” şerhini düşmüştür.

Avrupa’da azınlık haklarının korunmasıyla ilgili olarak hazırlanan tüm belge, şart ve sözleşmelerde, ulusal azınlıklar için tanınan pozitif haklar ve özgürlükler tanımlandıktan sonra bu hakların kullanımında, azınlık mensupları için ulusal mevzuata uymaları ve başkalarının haklarına saygı göstermeleri yükümlülüğü de getirilmektedir.

Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’nin 20. maddesi şu şekildedir: “*Bir ulusal azınlığa mensup olan kişiler bu çerçeve Sözleşme’de yer alan prensiplerden kaynaklanan hakları ve özgürlükleri kullanırken, ulusal mevzuata ve başkalarının haklarına ve özellikle çoğunluğa veya diğer azınlıklara mensup olan kişilerin haklarına saygı gösterirler.*”

Yine hem Avrupa’da azınlık haklarının korunması ile ilgili olarak hazırlanan tüm belge, şart ve sözleşmelerde hem de Birleşmiş Milletlerin konuyla ilgili sözleşmelerinde üniter-ulus devletleri korumaya dönük ciddi tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler özellikle üç başlıkta toplanmaktadır. Devletlerin;

- 1- Eşit egemenliği,
- 2- Coğrafi bütünlüğü,
- 3- Siyasal bağımsızlığı.

Uluslararası metinlerde azınlıklara tanınan pozitif haklar, devletlerin bu üç alandaki hakları aleyhine yorumlanamaz ve kullanılamaz. Mesela Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme’nin 21. maddesi şu şekildedir:

“*Bu çerçeve Sözleşme’deki hiçbir hüküm, uluslararası hukukun temel prensiplerine ve özellikle devletin egemen eşitliğine, ülke bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına aykırı faaliyetlere girişme veya bu yönde bir eylemde bulunma hakkı verdiği anlamı çıkaracak şekilde yorumlanamaz.*”

Uluslararası metinlerde azınlıklara tanınan pozitif haklar, devletlerin bu üç alandaki hakları aleyhine yorumlanamaz ve kullanılamaz.

Aynı koruma hükümleri “1992 Tarihli Birleşmiş Milletler Ulusal, Etnik, Dinsel veya Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi”²³nde de yer almaktadır. Bildirge’nin 8. madde 4. fıkrası şu şekildedir:

“Bu Bildirge’deki hiçbir şey, devletlerin egemen eşitliği, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı da dâhil olmak üzere, Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı hiçbir faaliyete izin verecek biçimde yorumlanamaz.”

Bu sözleşmelerin taraf olan üniter-ulus devletler için getirdiği koruma tedbirleri, sözleşmelerde yer alan insan hakları ve temel özgürlükleri kullanılacak olan tüm vatandaşlar gibi azınlıklara da doğal olarak sadakat mükelleftiyeti getirmektedir.

Sonuç Yerine

Sonuç olarak diyebiliriz ki; bir anlamda emperyalizmin yeni adı ve şekli olarak ortaya çıkan küreselleşme olgusu, ulus devletler açısından başta egemenlik alanlarının daraltılması olmak üzere, ekonomik, siyasi, sosyal pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Ulus devletlerin yaşaması, küreselleşmenin hayatı kolaylaştırıcı imkânlarından yararlanırken getirdiği bu sorunlarla da akılcı bir şekilde mücadele edilmesine bağlıdır. Gelişmekte olan ulus devletler, her alanda iş birliği imkânlarını geliştirmeli ve kendi kaynaklarını kendileri kullanmalı, refah toplumu hâline gelmelidirler.

Türkiye bakımından yapılması gereken şudur: Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarihin, sosyolojinin ve jeopolitiğin kısaca aklın ortaya çıkardığı ve kurucu iradenin şekillendirdiği temel esasları bozulmadan yaşatılmalıdır. Yani, tam bağımsız, demokratik, laik bir cumhuriyet ve merkezi/üniter ulus devlet olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu özelliklerini koruyarak; bu arada demokrasisini, hukuk sistemini, insan hakları ve özgürlükler açısından çağdaş değerler çerçevesinde geliştirerek yoluna devam etmelidir.

Birçoğu tarihsel sürecin mirası olarak karşımızda duran temel siyasal sorunlar, baş edilmez, çözülmez sorunlar değildir. Türkiye millî politikalar üretmek, millî birlik ve bütünlüğünü geliştirerek bu sorunları çözebilir. Burada önem taşıyan konu ulus devlet üstü küresel güçlerin dayatmalarına ve çifte standartlı politikalarına karşı dikkatli olmaktır. Araştırmamızda örnek metinlerle gösterdiğimiz gibi, uluslararası hukuk ve belgeler Türkiye Cumhuriyeti’nin dar manada üniter-ulus devlet yapısını, geniş manada temel-kuruluş esaslarını koruma hakkını zaten vermektedir. Önemli olan bunlardan doğan haklarımızın ikili ve çok taraflı ilişkilerde akılcı bir şekilde kullanılmasıdır. Öte yandan, bir toplumdaki

farklılıkların sürekli öne çıkarılması, o devletin siyasi-hukuki yapısının değiştirilmesi için tartışmalar başlatabilir. Geçmişten alınan ağır dersle, “bağımsızlık”, “egemenlik”, “toprak bütünlüğü” ve “millet kimliği”nin çeşitli yeni bahanelerle siyasal oyunlara konu edilmesi engellenmelidir. Üniter-ulus devlet yapısını ve devletimizin diğer temel esaslarını tartışma konusu yapmadan korumak, vatani ve vatandaşları bütünleştirici politikayı demokratik biçimde sürdürmek, her devletin olduğu gibi, Türkiye Cumhuriyeti’nin de hakkı ve ödevidir. ■

¹ Uygulamada bu kavramın daha çok “küresel güce kayıtsız şartsız bağlılık” şeklinde geliştiğini görüyoruz.

² Küreselleşme kavramı ve dinamikleri konusunda şu eserlere bakınız: S. Kekevi, **Batı’nın Çöküşü ve Türk Dış Politikası**, s.19 vd. J. Petras, H. Veltmeyer, **21. Yüzyılda Emperyalizm: Maskesi Düşürülen Küreselleşme**, Çeviren: Ö. Akpınar, İstanbul, 2006, s. 11 vd. N. Macit, **Küresel Güç Politikaları, Türkiye ve İslâm**, 2. Baskı, Ankara, 2006, s. 15 vd.

³ S. Kekevi, **Batı’nın Çöküşü ve Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2004, s. 117 vd.

⁴ S. Kekevi, **Batı’nın Çöküşü ve Türk Dış Politikası**, s. 133.

⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: N. Macit, **Küresel Güç Politikaları, Türkiye ve İslâm**, 2. Baskı, Ankara, 2006, s. 72-84.

⁶ Beyanname, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A (III) sayılı kararıyla ilan edilmiştir. Beyanname; 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 sayılı Bakanlar Kurulu ile “*İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin Resmî Gazete ile yayımlanması, yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu Beyanname hakkında radyo ve gazetelerde münasip neşriyatta bulunulması*” kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulu kararı 27 Mayıs 1949 tarih ve 7217 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

⁷ BM Genel Kurulunun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve katılmaya açılmıştır. Yürürlüğe girişi: 3 Ocak 1976. Türkiye, “Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi”ni 15 Ağustos 2000 tarihinde imzaladı. Bugüne kadar BM üyesi 188 ülkeden 137’sinin imzaladığı Sözleşme, 2003’te TBMM’de kabul edilmiş ve 18 Haziran 2003 tarihli ve 25142 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

⁸ BM Genel Kurulunun 16 Aralık 1966 tarihli ve 2200 A (XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş ve imzaya, onaya ve atılmaya açılmıştır. Yürürlüğü girişi: 23 Mart 1976. Türkiye “Birleşmiş Milletler Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi”ni 15 Ağustos 2000 tarihinde imzaladı. Bugüne kadar BM üyesi 188 ülkeden 144’ünün imzaladığı Sözleşme, 2003’te TBMM’de kabul edilmiş ve 18 Haziran 2003 tarihli ve 25142 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanmıştır.

⁹ Bu kavramsal çerçeve için bakınız: B. Oran, **Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 32-35.

¹⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Ali Güler, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Azınlıklar**, Berikan Yayınları, Ankara, 2009, s. 177-207.

¹¹ Bu müracaatlar hakkında daha geniş bilgi için bakınız: S. L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş, C: I**, Ankara, 1968, s. 244. M. H. Vahapoğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları (Yönetimleri Açısından)**, Ankara, 1990, s. 133, dipnot 358.

¹² O. Türkdoğan, **Etnik Sosyoloji (Türk Etnik Sosyolojisi)**, İstanbul, 1997, s. 24.

¹³ A. Âfetinan, **Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, Sadeleştirerek Yayına Hazırlayanlar: A. Sevim, A. Süslü, M. A. Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s. 34-35. (Önceki baskıları: 1929 ve 1969.)

¹⁴ A. Âfetinan, age., s. 28.

¹⁵ A. Âfetinan, age., s. 28.

¹⁶ Bu tarihsel sürecin ayrıntıları ve AB-Türkiye ilişkileri bağlamında bu konudaki dayatmalar için bakınız: Ali Güler, **Sorun Olan Avrupa Birliği**, Genişletilmiş 2. Baskı, Berikan Yayınları, Ankara, 2005, I-XVII, 1-882 s.

¹⁷ K. Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Prof. Dr. Z. Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1995, 607.

¹⁸ Anayasa'mıza göre "Başlangıç" bölümü de anayasanın metnine dâhildir. Bizatihi Anayasa'nın 176. maddesi bu esası belirlemektedir: Madde 176.- "Anayasa'nın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten başlangıç kısmı, Anayasa metnine dâhildir..."

¹⁹ "İnkılap Kanunları" olarak bilinen ve Anayasa'mızda zikredilen toplam sekiz kanunun, ülkemizde sıklıkla devletin laik düzenini yerleştirmek ve korumak amaçlı olarak bilinmektedir. Hâlbuki İnkılap Kanunları bu işlevleri yanında devletin merkezî-millî düzenini de yerleştirmek ve korumak amaçlıdır.

²⁰ Avrupa Sözleşmeler Seri Nu.: 148), 05 Kasım 1992'de Strasbourg'ta imzaya açılmıştır.

²¹ N. Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, İstanbul, 1999, s. 15 vd. Bu eserde "Çerçeve Sözleşme" ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir.

²² 20 Mart 1952'de Paris'te imzalanan bu protokol, 18 Mart 1954'te yürürlüğe girdi. Türkiye, protokolü 18 Mayıs 1954'te onayladı (Resmî Gazete: 19 Mart 1954-8662).

²³ BM Genel Kurulunun 18 Aralık 1992 tarihli ve 47/135 sayılı kararı.

TÜRK MİLLİYETÇİLİK DÜŞÜNÇESİNDE KADIN VE TÜRK KADINININ SEÇME SEÇİLME HAKKININ FİKRÎ TEMELLERİ

PROF. DR. MURAT SEZGİNER*

5 Aralık 1934, Türk demokrasi tarihi bakımından bir dönüm noktası teşkil eder. Bu tarihte, genç Türkiye Cumhuriyeti, birçok medeni ülkeden önce Türk kadınının milletvekili seçme ve seçilme hakkını tanımış ve anayasal bir düzenleme ile tüm dünyaya ilan etmiştir. Bugün için, sıradan bir durum gibi görülen bu olayın, dönemi bakımından çok ileri bir adım olduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim bu gelişim diğer bazı medeni ülkelerde 2. Dünya Savaşı sonrasında mümkün olabilmektedir. Fransa'da 1944, İtalya'da 1948, Japonya'da 1950 tarihinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiş; İsviçre'de ise bu hakka ulaşmak için 1970 yılını beklemek gerekmiştir.

Türk kadınının seçme ve seçilme hakkı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olan milliyetçilik fikrinin ve bu fikrin ortaya koyduğu millet, millî egemenlik anlayışının tabii sonucudur. Bu anlayış üzerinde şekillenecek olan demokrasi de böyle bir toplumsal alt yapıya ihtiyaç duyar¹.

Türk kadınının seçme ve seçilme hakkı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ideolojisi olan milliyetçilik fikrinin ve bu fikrin ortaya koyduğu millet, millî egemenlik anlayışının tabii sonucudur.

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Öğretim Üyesi.

Türk Düşünce Hayatında Kadın

19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başları Osmanlı İmparatorluğu için kurtuluş reçetelerinin arandığı çalkantılı dönemler olmuştur. Ekonomik, sosyal ve bilim alanında yaşanan gerilemenin durdurulması yanında, İmparatorluk sınırları içinde yaşayan insanları birbirine bağlayacak, bölünmeleri, kopmaları önleyecek siyasi formül arayışları dönemin karakteristik yapısını oluşturmaktadır. Kronolojik olarak Osmanlılık ile başlayan çözüm arayışları, İslamcılık ve Türkçülük hareketleri ile devam etmiştir. Bu hareketlerdeki temel düşünce, çözülme sürecine girmiş Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde yaşayan insan topluluğunu bir arada tutacak formülü bulmaktır. İmparatorluk sınırları içindeki halk birbirine hangi psikolojik, sosyal, siyasi ve hukuki bağ ile bağlanacaktır?

Türk siyasi milliyeti kavramı ve bu kavram üzerine bina edilecek devlet anlayışı, Türk milliyetçiliğinden başka bir şey değildir.

1904 yılında Mısır'da yayımlanan *Türk Gazetesi*, sayfalarında, sonraları üzerinde çok konuşulacak olan bir makaleye yer verdi; Yusuf Akçura tarafından kaleme alınan *Üç Tarz-ı Siyaset*². Bu makalede, Osmanlı toplumunun hangi temel üzerinde birbirine bağlanacağı, toplumun ortak paydasının ne olduğu ve bu ortak payda üzerine şekillendirilecek siyaset ile Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği tartışılıyordu. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu'na *kuvvet ve terakki* kazandırmak için izlenen politikalar sıralanmış ve değerlendirilmiştir. Bunlar, İmparatorluk sınırları içinde yaşayan milliyetlerin birliği ve bu birlik üzerine oluşturulacak olan *Osmanlı milleti* anlayışı; bu anlayışın başarısızlığını müteakip görülen ve Avrupalıların *Panislamizm* dedikleri *İslamiyet politikası* ve Akçura tarafından *pek yeni ve Türk milliyeti arzulanan siyasi olmaktan ziyade ilmi bir mahfel* olarak nitelendirilenler tarafından savunulan, *ırk³ üzerine müstenit bir Türk siyasi milliyeti husule getirmek⁴* tir.

Türk siyasi milliyeti kavramı ve bu kavram üzerine bina edilecek devlet anlayışı, Türk milliyetçiliğinden başka bir şey değildir. Bu, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının etkilendiği ve bizatihi içinde buldukları çevrenin fikridir. Bu fikir hareketinin belli başlı kişiliklerinin önemle üzerinde durduğu konulardan biri, Türk toplumunda kadınların durumudur. Konu, genel olarak İslam toplumlarındaki durum ile birlikte ele alınmış; geleneksel, muhafazakâr anlayış şiddetle eleştirilmiştir.

Özellikle 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında yapılan tartışmalarda kadınların eğitimi, sosyal hayat içindeki konumları, geleneksel

düşünce yapısı eleştirilmiştir. Bu tartışma ve eleştiriler, Tanzimat sonrası kadınlarla ilgili (özellikle eğitim alanındaki) gelişmeleri, hızlandırmıştır.

Osmanlı Devleti'nde 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Hareketi sonrasında özellikle 1869 tarihli *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* ile kadınların eğitimi konusunda birtakım adımlar atılmıştır. Eğitim tarihimizde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Nizamname ile *klasik eğitim sistemi köklü bir reforma tabi* tutulmuştur⁵. En önemli yenilik, ilköğretimin kız çocukları için de mecburi hâle getirilmesi ve kadın öğretmen yetiştirilmesi için bir okul açılmasıdır⁶. Bu doğrultuda 1870 yılında *Darül- Muallimat*, 1880 yılında ise lise seviyesinde eğitim verecek *Kız İdadisi* açılmıştır. Kız İdadileri ve Kız Öğretmen Okullarının öğretmen ihtiyaçları ve kadınların yoğun talebi, kadınlara yükseköğretim hakkının kapılarını açmıştır. Darülfünun konferans salonunda haftada dört gün kadınlara da açık olan konferanslar verilmiş; bu uygulamadan, Eylül 1914'te bir Kız Üniversitesi (*Inas Darülfünunu*) doğmuştur⁷.

Türkçü düşünce adamları bakımından kadının eğitimi, gerek İsmail Gaspıralı ve gerekse Yusuf Akçura tarafından *kadının serbestleşmesi*⁸ olarak ifade edilen olgunun esaslı unsurudur. Türk milliyetçiliği fikrinin temel şahsiyetlerinden biri olan İsmail Gaspıralı, Türk ve İslam toplumunda kadının konumunu şiddetle eleştirmiş, dinî referanslar da kullanmak suretiyle, kadının serbestleşmesi hareketinin öncüsü olmuştur. Gaspıralı, eğitim meselesinin çözümlenmesi ile kadının serbestleşmesinin de gerçekleşeceğine inanıyordu⁹. *Tekâmül ve Kalkınmanın Sebepleri ve Aydınlanmış İslam Toplumları* adlı makalelerinde İslam toplumunda kadının statüsünü şiddetle eleştirmiş, dönemi bakımından oldukça ileri değerlendirmelerde bulunmuştur. Makalelerindeki eleştiri, İslam toplumunun kadını sadece pasif bir şekilde ihmal etmesinin ötesinde, aktif bir şekilde zulüm uygulanmasıydı¹⁰. Gaspıralı eleştirilerinde dinî referanslar da kullanmak suretiyle İslam toplumunu kadın konusunda ileri bir çizgiye getirmek istiyordu.

Eğitim tarihimizde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Nizamname ile klasik eğitim sistemi köklü bir reforma tabi tutulmuştur.

“Kur'an cinsiyete bakmaksızın insanlara doğruluk yolunda ilerlemelerini emretse de gerek erkek ve gerekse kadın aynı yasaya tabi olsalar da realitede İslam toplumu kadınlara eşit statü tanımayı reddediyordu. Kadının hak eşitliğinin yalnız reddedilmekle kalmadığını, daha da fecisi kadının bir anlamda normalde erkeğe atfedilen özelliklerden mahrum bir alt insan olarak görüldüğünü düşünen Gaspıralı'nın suçlamaları gayet sert ve açık

sözlüydü. İslam toplumu kadına yalnız toplum hayatında bir rol ve bir pay vermemekle kalmıyor, aynı zamanda bilinçli biçimde ona bunu yapabilme fırsatını da tanımıyordu”¹¹

Gaspıralı, kadınların eğitim hakkından yararlanmaları, sosyal hayata katılmaları konusunda her türlü aracı kullanmak suretiyle mücadele etmiştir. Kadınların kıyafetleri, kadınların serbestleşmesinin ekonomik yansımaları da dâhil her konu yazılarında ele alınmıştır. Gaspıralı’ya göre *peçe* kadının ezilmişliğinin en bariz sembolüdür. O dönemde *peçe* kullanmayan Polonya Müslümanları için “*yine de erdemliler ve fahişe değiller*” demektedir¹². Yayımlanan karikatürler¹³ dahi bu konu ile ilgilidir ve dönemi bakımından gerçekten cesur, ileri bir tavidir. Gaspıralı’nın bu düşünceleri özellikle Rusya Müslüman Türk toplumunda yansımalarını bulmuştur. *III. Bütün Rusya Müslümanları Kongresinde* (29 Ağustos – 3 Eylül 1906) *Maarif Programı* kabul edilmiştir. Gaspıralı’nın öncülük ettiği *usul-i cedit*’in¹⁴ kesin zaferi olarak görülen Kongrenin en önemli kararlarından biri *kız ve erkek bütün Müslüman çocukları için ilköğretim mecburiyeti getirilmesidir*¹⁵.

Kadının serbestleşmesi konusunda İsmail Gaspıralı’nın takipçisi konumundaki Yusuf Akçura da benzer ifadelerle kadının konumunu sorgulamıştır. Kadının İslam toplumlarındaki yerinden hareketle *felç olmuş toplumlar* değerlendirmesini yapmıştır¹⁶. Kadınlar Terakki Cemiyetinin Tatar kadınlarının sorunlarını tartışmak amacıyla düzenlediği konferansta Akçura, özellikle İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadının daha ileri bir konumda olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla Akçura’ya göre, *kadını serbestleştirmek onu eski Türk geleneğindeki yerine yeniden kavuşturmak olacaktı*¹⁷. Kadınların eğitimi hayati bir problem olarak görülmüş, ilk yapılacak işin kadınların eğitimi ile ilgili adım atmak olduğu fikri işlenmiştir. *Osmanlı Devleti’nde her şeyden önce yapılması gereken şey, genç kızların eğitilmesiydi*. Okuryazar olmayan kişilerin oranını erkeklerde yüzde 70–80 olarak veren Akçura, kadınlarda ise bu oranı yüzde 95–99 olarak vermektedir. Bu korkunç manzara karşısında Akçura, Türk kadınlarının “*Afrika’nın zencileri kadar cahil bırakılmış*” olduğunu ifade edecektir¹⁸.

Gerek Gaspıralı gerekse Akçura, *kadının serbestleşmesi* olarak ifade ettikleri kadınların eğitilmesi, giyimlerinde daha serbest olması, sosyal (giderek siyasî) hayata katılması hususlarında dinî referanslar da vermek suretiyle etkinliklerini artırıyorlardı. Kadınlarla ilgili düşüncelere ve her türlü reform çabasına sürekli olarak dinî gerekçelerle karşı çıkılması ve geleneksel anlayışın mutlak hâkimiyeti, yine dinî argümanlar kullanılmak suretiyle aşılmaya çalışılıyordu. *Türk Yurdu* dergisi, *İslamiyet ve terakki* düşüncesini kaynaştırmayı amaçlayan, Rusya Müslüman din adamlarının en saygınlarından olduğu ifade edilen Tatar Musa Carullah Bigi’nin görüşlerine geniş şekilde yer veriyordu¹⁹.

Aynı eğilim, *Türk millî devletinin kuruluş döneminde kültür hayatımızda belirleyici derin bir etki yapmış, ona yön vermiş*²⁰ Ziya Gökalp'te de görülür. Gökalp, özellikle *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* (1918)²¹ adlı eserinde milliyetçilik cereyanının İslamiyet'e ve modern yaşama aykırı olmadığını, bunların birlikte benimsenmesi görüşünü işlemiştir²². Gökalp de diğer Türkçü yazarlar gibi İslamiyet öncesi Türk kadınının yüksek toplumsal statüsüne işaret etmiştir. Konuyla ilgili olarak özellikle *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde ayrıntılı açıklamalar yapmıştır:

*“Kadınlar, doğrudan doğruya hükümdar, kale korumanı, vali ve elçi olabilirlerdi... Erkek her zaman karısına saygı gösterirdi; onu arabaya bindirerek kendisi arabanın arkasından yaya yürürdü... Kadınlar malları kullandıkları gibi dirliklere, zeametlere, haslara, malikânelere de sahip olabilirlerdi. Eski kavimler arasında hiçbir kavim, Türkler kadar kadın cinsine haklar tanımamışlar ve saygı göstermemişlerdi.”*²³

Bütün bu düşünceler, tarihte, Türk toplumu içinde kadının saygın yerine işaret etmiş, geleneksel anlayışı eleştirmiştir. Bu düşünceler, o güne kadar sadece genel ahlakın, asayişin korunması bakımından hukuki düzenlemelere konu olan Kadının, medeni ve siyasi haklara sahip olması düşüncesinin de önünü açmıştır.

Türkçü düşünce akımı içerisinde kadının yeri, geleneksel anlayışın çizdiği çerçevenin tamamen dışındadır.

Geleneksel anlayış içinde kadın; kıyafeti, sokağa çıkışı, hâl ve hareketleri bakımından hukuki düzenlemelere konu olmuştur. *Hemen her dönem, mahallenin namusu için, umumi ahlakın muhafazası için kadınların hâl ve hareketlerine, kılık kıyafetlerine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır*²⁴. II. Abdülhamid döneminde, o zamana kadar *asayiş ve ahlakı korumak* adına yapılan düzenlemeler, dinî gerekçelerle yapılmış, *“Bu gibi durumlar hilafetin merkezinde olmamalı.”* fikrinden hareket edilmiştir²⁵. Bu geleneksel anlayış, kadına çeşitli haklar verilen, sosyal hayata katılımı

artırdığı ifade edilen Tanzimat sürecinde de mevcuttur. *Yüzyıllardır kökleşmiş geleneksel yaklaşımlar devam etmiş, kadının sokağa çıkışını ve giyimini kurallara bağlayan düzenlemelere Tanzimat Döneminde de rastlanmıştır*²⁶.

Türkçü düşünce akımı içerisinde kadının yeri, geleneksel anlayışın çizdiği çerçevenin tamamen dışındadır. Tanzimat ile birlikte görülen kısmi serbestleşme ve kadınlar yararına yapılan hukuki düzenlemeler²⁷ olumlu bulunmakla birlikte, modernleşme, Batılılaşma taraftarlarının kadına yönelik şekli yaklaşımları da eleştirilmiştir²⁸. Kadın, milletin bir parçası ol-

ması sebebiyle, erkekten farklı düşünülmemiştir. Bu sebeple de özellikle Türk Ocaklarının her türlü faaliyetine kadınların aktif olarak katılması sağlanmıştır²⁹. Kıyafet, eğitim, aile hukuku çerçevesindeki medeni haklar gibi alanlarda sağlanacak iyileşmeler ve hukuki eşitliğin ötesinde, siyasi haklar meselesi de ele alınıp savunulmuştur. Gökalp, “Hukukta Türkçülük” başlığı altında çarpıcı değerlendirmeler yapmıştır:

Cumhuriyet
Dönemi Türk
kadını
bakımından
gerek sosyal
konum gerekse
medeni ve
siyasi haklar
bakımından
köklü bir
değişimi ifade
etmektedir.

“Hukukta Türkçülüğün amacı, Türkiye’de çağdaş bir hukuk yaratmaktır... Çağdaş devletlerde, önce gerek yasa yapmak ve gerek ülkeyi yönetmek yetkileri, doğrudan doğruya ulusundur. Ulusun bu yetkisini sınırlayıp kısıtlayacak, hiçbir gelenek ve hiçbir halk yoktur... Ulusun bütün bireyleri tamamıyla birbirine eşittir. Özel ayrıcalıkları bulunan hiç kimse, hiçbir aile, hiçbir sınıf var olamaz... Hukukta Türkçülüğün (bir) amacı da çağdaş aile yaratmaktır. Çağdaş devletteki eşitlik ilkesi, erkekle kadının nikâhta, boşanmada, mirasta, mesleki ve **siyasal haklarda** eşit olmasını da gerektirir. Öyleyse, yeni bir aile yasası ile **seçim yasası**, bu esasa dayanarak yapılmalıdır.”³⁰

19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın başlarında yapılan bütün bu tartışmalar sonrasında Cumhuriyet Dönemine ulaşılmıştır.

Cumhuriyet Döneminde Kadın ve Siyasi Haklar

Cumhuriyet Dönemi Türk kadını bakımından gerek sosyal konum gerekse medeni ve siyasi haklar bakımından köklü bir değişimi ifade etmektedir. Atatürk cumhuriyet fikrini şu şekilde açıklıyordu:

“Cumhuriyet rejimi demek demokrasi sistemiyle devlet şekli demektir. Biz cumhuriyeti kurduk, o on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir icabı olacaktır.”³¹

Cumhuriyet Döneminde, eğitim reformunu takiben, Türk kadını bakımından hayati nitelikte olan Medeni Kanun 1926 yılında kabul edildi. Yeni Medeni Kanun kadınlara tüm medeni hakları tanıdı³². Medeni haklar konusunda 19. yüzyıl boyunca sağlanan kısmi iyileşmelerin çok daha ötesinde bir gelişme sağlanmıştır. Her şeyden önce, Gökalp’ın *Hukukta Türkçülük* başlığı altında ifade ettiği kadın erkek eşitliği prensibi ha-

yata geçirilmiştir. Bu çerçevede, çok eşliliğin yasaklanması, tek yanlı boşanma yetkisinin ortadan kaldırılması sağlanmış; evlilik, boşanma, miras, çalışma ve eğitim hakkı eşit şekilde düzenlenmiştir.

Cumhuriyet Döneminde kadınların eğitimi, sosyal hayata katılımı, seçkin mesleklere sahip olmaları hususu, topluma örnek olunması amacının ötesinde, sistematik olarak takip edilmiş, önemli bir amaç olarak ele alınmıştır³³. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde de kadın erkek eşitliği, Türkçü düşünce adamları tarafından olduğu gibi, eski Türklerdeki kadının statüsü üzerine durulmak suretiyle savunulmuştur³⁴. Bazı marjinal yazarlar tarafından araçsallık suçlamasına muhatap olsa da³⁵ kadın hakları konusunda yapılan yenilikler, Türk milliyetçilik düşüncesinin millet anlayışının tabii bir sonucudur. Türkiye'de kadın hakları konusunda yapılan düzenlemelerin, eğitim anlayışının çarpıcı sonuçları olmuştur. Sadece avukatlık mesleği değil, yüksek yargı organlarında yargıç olma imkânı sağlayan ilk ülkelerden biri Türkiye olmuştur³⁶.

Milliyetçi düşünce sisteminin öngördüğü millet anlayışının en ileri aşaması, Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının tanınması olmuştur. Siyasi haklar konusundaki bu ileri adım, geçmiş dönemler ile mukayese edilemeyecek bir durumdur. Tanzimat ile başlayan dönem içerisinde medeni haklar, eğitim ve sosyal hayata ilgili birtakım açılımlar olmakla beraber, siyasi haklar konusunda bir düzenleme söz konusu olmamıştır. Sosyal hayata etkin şekilde katılma çabasında olan kadınların, o dönem içinde de siyasî faaliyetlere katıldığı görülmüştür³⁷. Bununla birlikte kadınlar siyasi haklara sahip olamamışlardır;

Milliyetçi düşünce sisteminin öngördüğü millet anlayışının en ileri aşaması, Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının tanınması olmuştur.

“Seçme ve seçilme hakkına sahip olma anlamında, siyasi haklara sahip olma konusunda Osmanlı kadınları I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde de bir ilerleme kaydedememişlerdir. Yani ne oy kullanma ne de aday olma hakları vardır. Kanun-i Esasiye göre her 50.000 erkek için bir mebus seçilecektir. Dolayısıyla milletvekili sayısı belirlenirken bile kadın nüfus dikkate alınmamıştır.”³⁸

Cumhuriyet ile birlikte, Türk milliyetçiliği görüşü doğrultusunda bir millet anlayışı, her bakımdan hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu çabanın önemli unsurlarından biri, Türk kadınıdır ve eşit bir konumda sosyal, si-

yasi hayata katılımı öngörülmüştür. Bu yaklaşım, ne devletin dönüşümünde faydalanılan bir araç, ne de Batıcı bir hevestir. Bu düşüncelerin çok ötesinde, benimsenen millet ve buna dayalı siyasi sistem anlayışının zorunlu bir sonucudur. Cumhuriyet'in kurucu kadroları, devletin insan unsurunu millet olarak algılamış, egemenliğin kaynağını ve kullanımını millete dayandırmıştır. Bu anlayış, insan topluluklarının siyasi hayata katılımında kendilerini dinî inanış, etnik ve kültürel aidiyet, cinsiyet, hemşerilik gibi kavramlarla değil, milletin parçası olarak ifade etmesini öngörür.

Millî egemenlik ilkesi, Cumhuriyet'in temel kavramıdır. Egemenliğin kaynağının beşerî irade olmasının zorunlu sonucu, kanun önünde eşitlik ilkesidir³⁹.

Vatandaşlarını millet anlayışı içinde bütüncül bir yaklaşımla ele alan anlayışın, cinsiyet dâhil her türlü ayrımcılığı dışlaması zorunlu bir sonuçtur.

*Gerçekten egemenliği kullanan halk milletse, devlet iktidarının kullanımında herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olması dolayısıyla hiçbir kişiye, zümreye sınıfa imtiyaz tanınmaması gerekir. Aksi hâlde egemenliği kullanan halk arasında ayırım, ismi ne olursa olsun, özünde kişisel, zümresel veya sınıfsal egemenliğe vücut verir. Kuşkusuz, bu, millî egemenlik ilkesiyle çelişir.*⁴⁰

Millî devlet, vatandaşlarını, dinî aidiyetlerine göre tasnif etmeyen veya milletler topluluğu olarak görmeyen bir siyasi anlayışı ifade eder⁴¹. Bu anlayışta kadın, önemli bir işlev ifa eder ve farklı bir kişilik olarak ele alınmaz; milleti oluşturan eşit bir ferttir. Vatandaşlarını millet anlayışı içinde bütüncül bir yaklaşımla ele alan anlayışın, cinsiyet dâhil her türlü ayrımcılığı dışlaması zorunlu bir sonuçtur.

Türk milliyetçiliği düşünce dünyasının şekillendirdiği millî egemenlik anlayışına dayanan cumhuriyet, kadınların siyasi haklarına ilişkin ilk düzenlemeyi belediye seçimlerine ilişkin olarak 1930 yılında yapmıştır. 3 Nisan 1930'da belediye seçimlerinde Türk kadınlarına seçme ve seçilme hakkı tanıyan yeni Belediye Kanunu kabul edilmiştir. 26 Ekim 1933'te ise, Köy Kanununda, kadınlara "Köy İhtiyar Heyetleri" için yapılan seçimlerde, seçme ve seçilme hakkı veren değişiklik yapılmıştır.

5 Aralık 1934 tarihinde dönemin gazeteleri tarafından "Türk Kadını Hakların En Büyüğünü Aldı" başlığıyla duyurulan milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. 3 Aralık 1934 tarihinde İsmet İnönü ve 191 arkadaş tarafından Anayasa değişikliği ve Seçim Kanunu'nda değişiklik yapılması teklifi yapılmıştır. Teklif doğrultusunda Anayasa değişikliği

gerçekleştirilmiş ve Türk kadını milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. 1924 Anayasa'sının "On sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk, meb'usan intihabına iştirak etmek hakkına haizdir." şeklindeki 10. maddesi, şu şekilde değiştirilmiştir; "Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk meb'us seçmek hakkına haizdir." Aynı şekilde, "Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk, meb'us intihap edilmek salahiyyetini haizdir." şeklindeki 11. madde şu şekilde değiştirilmiştir; "Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk meb'us seçilebilir."⁴²

Bu önemli değişiklik sonrasında Atatürk şu değerlendirmeyi yapmıştır:

"Bu karar, Türk kadınına sosyal ve siyasi hayatta bütün milletlerin üstünde yer vermiştir. Çarşaf içinde, peçe altında ve kafes arkasındaki Türk kadını artık tarihlerde aramak lazım gelecektir... Medeni memleketlerin birçoğunda kadından esirgenen bu hak, bugün Türk kadınının elindedir ve onu salahiyyet ve liyakatle kullanacaktır."

Bu eşitlikli yaklaşım, hukuk metinlerinde sürekli olarak "her Türk", "kadın erkek her Türk" şeklinde, farklılığı kabul etmeyen ifadeler kullanılarak hayata geçirilmiştir. Gaspıralı'nın öncülüğünde 1906 tarihli III. Bütün Rusya Müslümanları Kongresinde alınan kararda "kız ve erkek bütün Müslüman çocukları" ifadesi kullanılmıştır. 1934 tarihli siyasi haklara ilişkin düzenlemelerde de "kadın, erkek her Türk" ifadesi tercih edilmiştir. Mevcut 1982 tarihli Anayasa'mızda da eşitlik ilkesini düzenleyen 10. madde, "Herkes... Kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür."⁴³ şeklinde düzenlenmiştir. 2007 tarihinde hükümet tarafından hazırlatıldığı ifade edilen Anayasa taslağında ise konu şu şekilde düzenlenmiştir:

"Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi özel surette korunmayı gerektiren kesimler için alınan tedbirler, eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz."

Bu, yüz yılı aşkın bir süre ısrarla vurgulanan güçlü, eşitlikçi vurgunun gerisinde bir düzenleme görünümündedir. Bu düzenleme ile kadınlar, "çocuklar, yaşlılar, engelliler gibi özel surette korunmayı gerektiren kesim" arasında sayılarak, hükümle eşitsizliğe yol açılmış; aslında bu şekilde dolaylı olarak eşitsizliğin "doğal" olduğu ortaya konulmuş(tur)⁴⁴. ■

¹ Milliyetçilik ve demokrasi ilişkisi konusunda bk. SEZGİNER Murat, **Milliyetçilik ve Demokrasi**, Türk Hukuk, Mart 2007, s. 120.

² Yeni harflerle basımı için bk. **Üç Tarz-ı Siyaset**, TTK Yayınları, TTK Basımevi, Ankara 1976; Tıpkı basım için ayrıca bk. **Üç Tarz-ı Siyaset**, Türkiye Günlüğü S. 31, Kasım-Aralık 1994, s. 9-18.

³ Akçura tarafından kullanılan ırk kavramı, "ortak fiziksel ve fizyolojik özelliklere sahip insan topluluğu"ndan çok, modern antropologların "büyük ölçüde ortak bir kültürel mirasa sahip olmakla birlikte, mutlaka aynı siyasal yekte altında birleşmesi gerekmeyen halk ya da insan topluluğu" olarak tanımladıkları "budun" kavramına tekabül ediyordu" (GEORGEON François, (çev.

Er Alev) “**Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)**”, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, s. 43-44.) Georgeon’a göre, Akçura *ırk* kelimesi ile “...yeni bir gerçeği ifade etmek istiyordu. Türk unsurunu ayırt etmek için geleneksel olarak kullanılan terimler, Türkleri İslam ümmetinin bir parçası olarak tanımlayan cins, kavim gibi sözcüklerdi. Akçura *ırk* sözcüğüyle, İslam’ın yardımcı olmaksızın kendi kendisini tanımlayan etnik bir Türk bütününi ifade etmeye çalışıyordu.” (GEORGEON, s.43.) Akçura, daha sonraki yazılarında *ırk* sözcüğü yerine *Türklük* sözcüğünü kullanmıştır.

⁴ Akçura’nın *Üç Tarz-ı Siyaset* makalesini “*Müslümanlık, Türklük siyasetlerinden hangisi Osmanlı Devleti için daha yararlı ve kabil-i tatbiktir?*” cümlesi ile bitirmesi ve bu konuda kendini ikna edecek cevabı bulamadığı şeklindeki değerlendirmesi, Batıcılık fikrine açık bir yollama olarak değerlendirilmiştir. (ALKAN, Ahmet Turan, “**Üç Tarz-ı Siyaset**”ten **Tek Tarz-ı Siyasete**, Türkiye Günlüğü S. 31, Kasım-Aralık 1994, s. 19-20.) Yazarın bu değerlendirmesi tamamen hatalı bir zemine dayanmaktadır. Her şeyden önce Batıcılık fikri, Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkcülük fikirlerine alternatif bir düşünce değildir. Tartışılan husus, imparatorluk halkını birbirine bağlayacak manevi ve hukuki bağ’ın ne olacağı hususudur; vatandaşlık mı (Osmanlıcılık), din mi (İslamcılık) milliyet mi? (Türkcülük). Batıcılık bu tartışmanın konusu değildir. Tanzimatla birlikte siyasi ve sosyal kurumlarda Batı tarzı yapılanma, eğitimin, askeri ve sivil kurumların modernizasyonu, hukuki düzenlemeler gibi hususlar Batıcılık içinde mütalaa edilmekle birlikte, tartışılan konunun dışındadır. Bu çerçevede, Batıcı düşüncenin önemli kişisi olarak değerlendirilebilecek olan Ali KEMAL ile Akçura arasındaki fikrî tartışmalara bakmak gerekir. (bk. GEORGEON, s. 38. Yazara göre Ali KEMAL *kozmpolit ve Avrupa hayranı bir yazar olarak Yusuf Akçura için mükemmel bir rakipti*. 86 Nu.lı dipnot.) Ayrıca Ali KEMAL Türk milliyetçiliği bakımından hayati önemi haiz Türk bağımsızlık savaşına karşı çıkmış, İtilaf Devletleri yanında yer almıştır.

⁵ TEMİZYÜREK, Fahri, **Osmanlı Mekteplerinde Ceditçilik Hareketi ve Gaspıralı’nın İlham Kaynakları**, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara. 2004, s. 279.

⁶ AKYILMAZ Gül, **İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü**, Konya. 2000, s. 83.

⁷ AKYILMAZ, s. 83-84.

⁸ “*Gasprinskiy’nin toplum içinde kendi rollerini oynayacak eğitilmiş kadınlara olan ihtiyaca yaptığı vurgu, gerçekte Müslüman kadının derhâl serbestliğe kavuşması yönündeki çizgisinin kilit unsuru idi*” KUTTNER Thomas S., (çev. Tanatar Bülent), **Rusya Müslümanları Arasında Ceditçilik Hareketi ve İslam Dünyası: İsmail Gasprinskiy Kahire’de. Yıl 1908**, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s. 402; “*Toplumsal Modernleşmenin Akçura’yı oldukça ilgilendiren bir başka yönü de Türk kadınının serbestleşmesiydi*.” GEORGEON, s. 105.

⁹ KUTTNER, s. 402.

¹⁰ KUTTNER, s. 402-403.

¹¹ KUTTNER, s. 403.

¹² KUTTNER, s. 403.

¹³ 1908 yılında Mısır’da, Gaspıralı tarafından yalnız üç sayı olarak basılabilen *En-Nahza* (Rönesans) adlı gazetede geleneksel kadın anlayışını yeren karikatürler yayımlanmıştır. Karikatürlerden birinde *geleneksel kıyafet içindeki bir şeyh eşeğe binmiş elinde kamçıyla rahat rahat giderken, iki karısı ve sayısız çocuğu sırtlarına eşya yüklenmiş vaziyette yorgun argın yürüyorlardı. Altında ise şöyle yazıyordu: “Bu şeyhin omzuna talih kuşu konmuş olmalı, hem eşeği var hem de iki karısı”. Bunun için yoruma hacet yok alt yazılı bir diğer karikatürde ise divana uzanmış, kucağında henüz reşit olmayan bir genç kıızı şehvetli biçimde okşayan çelimsiz bir yaşlı molla tasvir ediliyordu. Kuttner’e göre, Geleneksel dinî elite yönelik bu düpedüz cinsi ahlaksızlık yakıştırması kendi başına oldukça çüretkâr da olsa Gasprinskiy aslında daha da fazlasını ima ediyordu.* KUTTNER, s. 404.

¹⁴ *usul-i cedit* ile ilgili geniş bilgi için bk. TEMİZYÜREK, s.277-287; BOZKURT Giray Saynur, **İsmail Bey Gaspıralı ve Eğitim Reformu**, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, 2004, s.289-302; POLAT Ümit, **Türk Dünyasının Rönesansı: Usul-i Cedit Mektepleri**, İsmail Bey Gaspıralı İçin, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 303-324.

¹⁵ BOZKURT, s. 301.

¹⁶ GEORGEON, s. 105.

¹⁷ GEORGEON, s. 105.

¹⁸ GEORGEON, s. 105.

¹⁹ GEORGEON, s. 105.

²⁰ İNALCIK, Halil, **Atatürk ve Demokratik Türkiye**, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 185. İnalçık'a göre, *Atatürk'ün Türk Milliyetçiliğinin babası sayılan Gökalp'e derin saygısı vardı.* İNALCIK, s. 185.

²¹ Ziya Gökalp'in *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* başlığı ile *Türk Yurdu* dergisinde 9 ayrı makale olarak yayımladığı yazılar 1918 yılında kitap olarak basılmış, takip eden yıllarda birçok baskısı yapılmıştır. SARINAY Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912–1931**, Ötügen Yayınları, İstanbul 1994, s. 171, 84 Nu.lı dipnot.

²² İnalçık'a göre Gökalp, *Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak* adlı eserde, *İslamcıların gerçek İslamlaşma (Sırat-i Mustakim) fikirlerini, Türk Yurdu etrafında toplanan çoğu Rusya'dan göçen Türkçülerin Türkçülüğünü ve laik bir toplum isteyen garpçıların muasırlaşma tezlerini, sosyolojik bir yorum içinde uzlaştırma ve sistemleştirme girişiminde bulundu.* İNALCIK, s.158–159.

²³ GÖKALP, Ziya, **Türkçülüğün Esasları**, (Hazırlayan: Kemal Bek), Bordo Siyah Klasik Yayınlar, İstanbul, 2004, s.215–216.

²⁴ ERASLAN, Cezmi, **II. Abdülhamid ve İslam Birliği**, Ötügen Yayınları, İstanbul, 1992, s. 231; *Kadınların ince yaşmak tutmaması, yalnız başlarına dükkânlara girip çıkmamaları, genç erkeklerle aynı peremelere binmemeleri, uzak mesire yerlerine gitmemeleri* (ERASLAN, s.231) şeklindeki emirler konuya ilişkin çarpıcı örneklerdir. II. Abdülhamid de *şehirin işlek ve kalabalık caddelerinde (Beyoğlu gibi), açık faytonlarla gezmeyi yasak etmiştir.* ERASLAN, s. 233.

²⁵ ERASLAN, s. 231.

²⁶ AKYILMAZ, s. 82.

²⁷ Tanzimat ile birlikte başlayan kodifikasyon çalışmalarında kadınlara yönelik birtakım iyileştirmeler, çeşitli sahalarda kısmen de olsa eşitliği sağlamaya dönük düzenlemeler yapılmıştır. *1858 Arazi Kanunnamesi'ne* göre, kız ve erkek çocuklar baba veya annelerinde kalan miri araziye eşit olarak paylaşacaktır. *1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi* de birtakım yenilikler getirmiştir. Evlenme, boşanma konusundaki esnek hükümler, evlilikte yaş sınırlaması gibi düzenlemeler mevcuttur. Bu konuda bk. AKYILMAZ, s. 85–86.

²⁸ Akçura, Tanzimat Dönemini sistematik bir şekilde eleştirmiş, siyasal, toplumsal-kültürel ve ekonomi alanlarında yenilgiye uğradığını ifade etmiştir. Eğitim birliğinin sağlanamaması sebebiyle, Tanzimat politikaları *gençliğe ortak bir kültür kazandırmayı başaramamıştı... Böyle bir eğitim sistemi yüzünden, Osmanlı aydın seçkinleri her türlü yurt ve millet idealinden uzaklaşmıştı.* GEORGEON, s.98–99; Benzer eleştiri Ahmet Ağaoğlu tarafından yapılmıştır; *Malum olduğu üzere Tanzimat Devri Türkiye tarihinde idare-i maslahat usulünün hâkim devridir... Memleketi herhangî bir sahaya has olan faziletten, nimetten mahrum etti ve neticede millî vücut üzerine azim bir zaaf çöktü.* AĞAOĞLU, Ahmet, **Gidilecek Yol**, Vatan 22 Ağustos 1923, Atatürk Devri Fikir Hayatı, Kültür Bakanlığı Yayınları I, Ankara, 1981, s. 81; Gaspıralı'nın da Batılılaşma hevesi içindeki birtakım çevrelerin kadına karşı tutumlarını eleştirdiği görülmektedir. Kadınları ezme konusunda geleneksel sınıfı yalnız bırakmayan, yeni Batılaşmış elit de eleştirilmiştir. En-Nahza'daki karikatürlerden birinde *kolunda Avrupalı kılıkta, aşırı makyajlı genç bir "matmazel" olan batı tarzı giyimli bir bey hizmetçisine şu talimatı veriyor: "Muhammed, ben parkta bir yürüyüşe çıkıyorum. Evin hanımının (karısını kast ederek) pencereden dışarı bakmasına mani ol. Umumi âdetlere karşı gelmeyelim".* KUTTNER, s. 404–405.

²⁹ Türk Ocağı tarafından düzenlenen sergilere kadın dernekleri de katılmıştır. bk. SARINAY, s. 154; Kadın dernekleri konusunda bk. AKYILMAZ, s. 87–92.

³⁰ GÖKALP, s. 225–226

³¹ İNAN, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1959, s. 260'dan nakleden, ARAT, Yeşim, **Türkiyede Modernleşme Projesi ve Kadınlar, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, (Editörler Bozdoğan Sibel–Kasaba Reşat), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 199, s. 87.

³² FEYZİOĞLU, Turhan, **Un Libérateur et Un Modernisateur Génial Kemal Atatürk**, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yayınları, Ankara, 1987, s. 88.

³³ Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu, Cumhuriyetin ilk dönemi kadınlarının meslek sahibi olmalarıyla ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: *Meslek sahibi olmayı da başka türlü yorumluyor-duk: Bu "hayatını kazanmak" için değildi sanki! Bu bir işe yarama, bir hizmet görme, bir başarı gösterme içindi... Biz, karnımızı doyuran olsa da çalışacağız! Zira kişiliğimizi ancak görebildiğimiz "iş"le ispatlayacağız... Atatürk kadını görevli kılmak suretiyle kurtarmıştı...* DURAKBAŞA, Ayşe, **Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu**, Tarih ve Toplum, nu:51, Mart 1988, s.43'ten nakleden, ARAT, s. 88.

³⁴ KANDİYOTİ, Deniz, **Women and The Turkish State: Political Actors or Symbolic Pawns?**, Nira Yuval-Davis ve Floya Anthias (Ed), Woman-Nation-State, Londra, The Macmillan Pres, 1988'den nakleden, ARAT, s. 87

³⁵ Feminist bir yazar tarafından, kadın haklarına ilişkin yapılan düzenlemelerle ilgili olarak şu değerlendirme yapılmıştır: *Kadın devriminin Kemalizmin çok önemli bir parçası olduğu doğru. Yalnız orada ilk sorunumuz (feministlerin) şu: Bu devrim kadınların kendi hakları için mi yapılmıştı, yoksa bir biçimde Kemalizmin gerçekleştirmek istediği öbür dönüşümün, devlet katındaki dönüşümün aracı olarak mı kullanılmıştı? Çok ciddi olarak böyle bir araçsallık olduğunu düşünüyorum.* TEKELİ, Şirin, "Tek Parti Döneminde Kadın Hareketi de Bastırıldı", Cinemre Levent ve Çakır Ruşen (Ed), Sol Kemalizme Bakıyor, İstanbul, Metis Yayınları, 1991, s. 96'dan nakleden ARAT, s. 83; Kadınlarla ilgili yapılan hamleler, milliyetçilik karşıtı görüşler tarafından bu çerçevede ele alınmıştır. Sabiha Gökçen'in savaş pilotu olarak yetiştirilmesi, "Bir kadın asker pilot üstü kapalı olarak milliyetçiliğin ifadesidir, Türk milliyetçi efsanesi Orta Asya'da kadının erkeğe eşit olduğunu ileri sürer" şeklinde değerlendirilmiştir.(ARAT, s. 85) Aynı şekilde, "Kadın haklarını savunmak, efsanevi Türk geçmişine dayanarak milliyetçi efsaneyi pekiştirmeye de vesile oluyordu" değerlendirilmiştir. (ARAT, s. 87)

³⁶ FEYZİOĞLU, s. 88.

³⁷ bk. AKYILMAZ, s. 93-94.

³⁸ AKYILMAZ, s. 92.

³⁹ HAFIZOĞULLARI, Zeki, Laiklik, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 23.

⁴⁰ HAFIZOĞULLARI, s. 24.

⁴¹ "Millî devlet bir yandan beşeri unsuru "ümme" olan devletin, öte yandan beşeri unsuru "halklar" olan devletin karşıtıdır." HAFIZOĞULLARI, s. 75.

⁴² 5 Kânunuevvel (Aralık) 1934 tarih ve 2599 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler. Resmî Gazete 11.12.1934, s. 2877; 3. tertip Düstur, C. 16, s. 36: Bu değişiklikler ile Gökalp'in "Hukukta Türkçülük" başlığında ifade ettiği, "Hukukta Türkçülüğün (bir) amacı da çağdaş aile yaratmaktır. Çağdaş devletteki eşitlik ilkesi, erkekle kadının nikâhta, boşanmada, mirasta, mesleki ve siyasal haklarda eşit olmasını da gerektirir. Öyleyse, yeni bir aile yasası ile seçim yasası, bu esasa dayanarak yapılmalıdır." değerlendirmesi hayata geçirilmiş olmaktadır.

⁴³ 7.5.2004 tarih ve 5170 sayılı Kanun'la eklenen fıkra;

⁴⁴ AKYILMAZ, Bahtiyar, **Anayasa Taslak Taslağı'nın Başlangıç Hükümleri ve Genel Esaslar Kısımına İlişkin Notlar**, Türk Hukuk, S.128, Aralık 2007, s. 13.

İNSAN HAKLARI VE AVRASYA COĞRAFYASI

ABDULLAH BUKSUR*

Türk milleti yüzyıllar boyunca çok sayıda devlet kurmuş ve özgürce yaşamının bayraktarlığını yapmıştır. Hükmettiği topraklar üzerinde kendi milleti dışında başka kavimlerle de birlikte yaşamıştır. Türk milletinin tarih içindeki seyahatine bakarsak değişik ülkeler, ırklar, kavimler ve milletleri görürüz. Bu durum, farklı yapılarla siyasi, ticari ve kültürel etkileşim içinde olmayı zorunlu kılmıştır. Bir olarak, iri olmuşuz, diri olmuşuz ama birlikte olduğumuz herkesin kendisi olarak yaşamasının da güvencesi olmuşuz. Türk kültürü, asimile eden değil, yaşatan bir kültür olduğunu kanıtlamıştır.

Türk kültürü,
asimile eden
değil, yaşatan
bir kültür
olduğunu
kanıtlamıştır.

Tarihin bilinen zamanlarından bu yana var olan bir millet olmak özelliğimiz, insan yaşayışını temellendiren insan hakları alanında önerme yapma hakkını da bize vermektedir. Ferdin devletle ve kendi arasında ilişkilerine yönelik ölçütlerin oluşmasına katkı sağlamış bir kültür olarak insanlık değerlerinin evrensel değerler olarak kabul edilmesinde / yaşatılmasında ve geliştirilmesinde katkımız olduğu kadar sorumlumuz da vardır.

* İnsan Hakları Aktivisti - Türk Dünyası İnsan Hakları Derneği Gn. Bşk. ve Uluslararası İnsan Hakları Avrasya Genel Sekreteri

Bütün bu yaşanmışlığa rağmen bizim gibi demokrasiyle yönetilen hiçbir ülkede, ülkemizde olduğu gibi insan hakları ve özgürlükler, ideolojik, etnik ve dinsel farklılıkların derinleştirilmesine yönelik, çatışma malzemesi olarak kullanılmamaktadır. Ülkemizde sadece bilgi kirliliği değil

İnsan hakları;
insanların
insan
olmasından
dolayı
kazandıkları
haklardır.

aynı zamanda kavram kirliliğinin ne safhaya geldiğini, insan hakları kavramına bakarak görmek mümkündür.

İnsan hakları; insanların insan olmasından dolayı kazandıkları haklardır. Bu ortak payda, nasıl oluyor da farklılaşmaya ve ayrışma malzeme edilebiliyor? Anlamak çok zor. Hemen eklemek gerekiyor ki insan hakları kavramının felsefi, teolojik, ideolojik, sosyolojik, hukuki yönden ve etik değerler bakımından analizi yapılabilir. Bu analizi “kişilerin, diğer kişilerle ve iktidarla ilişkilerinde kurullarla düzenlenmiş imtiyazlar” temelinde yapmak zorundayız.

İnsan haklarını kavramına ayrıntılı olarak girmeden önce, devlet kavramını tanımlamakta fayda vardır. Devlet; bireyin gönüllü olarak belli haklarını devrettiği millet tarafından oluşturulmuş organizasyondur. Birey bu haklarından feragat ederken devletten beklentisi, devlet diye tanımladığımız organizasyonun kendi can ve mal güvenliğini garanti altına almasıdır.

Devlet sistematığı açısından sorulması gereken temel sorular şunlardır:

- İnsan hakları kavramı devlet yönetim felsefesinde ne kadar yer almış, ne kadar kurumsallaşmıştır?
- Kişi temel hak ve hürriyetleri temel alınarak devlet organizasyonuna sınırlamalar getirilmiş midir?
- Getirilmiş olan sınırlamaların içerikleri evrensel normları karşılayacak biçimde midir?
- İnsan hakları ve özgürlüklerin kullanım şekilleri tanımlanmış mıdır?
- Bireyin, insan hakları ve özgürlükleri kullanım güvencelerini sağlayan esaslar belirlenmiş midir?
- İnsan hakları ve özgürlüklerin ihlali hâlinde müeyyide uygulayacak kurullar ve kurumlar oluşturulmuş mudur?

Yukarıda yer alan sorular, insan hakları açısından bir ülkenin anayasasında bakılması gereken temel ölçütlerdir. Devletin varlığını, “bireyin gönüllü olarak yaptığı hak devrinden oluşan bir organizasyon” olarak tanımlarken; devletin de bireyin bu hak devrindeki muradının, kendi hak

ve özgürlüklerini garanti altına alma / geliştirme isteği olduğu unutulmamalıdır. Yani birey için devletin varlık nedeni, insan hakları ve özgürlüklerini korumak, teminat altına almak biçiminde tanımlanabilir.

Devlet Yönetiminde İnsan Hakları

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kültürünün sosyolojik temelli felsefesi, farklılıkları aynılaştırmaya çalışmadan, ortak yaşamı inşa ederken ayrılıklarımızın da farklılaştırılmasına yönelik yapılan yıkıcı çalışmalara karşı da gerekli önlemleri almayı görev sayan, bir yönetim anlayışını benimsemek olmuştur.

İnsan hakları ile devlet yönetimi arasındaki etkileşim, iktidar-kişî ilişkisidir. İnsan bir taraftan özgür olmak, diğer taraftan bir iktidarın sağladığı güven içinde yaşamak ister. Bireyin özgürlük ve güvenlik ihtiyacı sosyal sistem içinde karşılanmak zorundadır. Bu sistemin işlemesi için koordinasyona, çekişmeleri engellemeye, baskıları yok etmeye, kural dışı rekabetlere son vermeye ihtiyaç vardır. Bu da devlet sistematizi içerisinde tanımlanmış meşru güce ihtiyaç doğurur. Eğer insan hakları ve özgürlüklerini yaşamak ve yaşatmak istiyorsak insan haklarına saygılı bir devlet vazgeçilemezdir.

Birey, korunma, varlığını sürdürebilme, yardım ve rahat yaşama isteklerini ancak böyle bir devlet anlayışı içerisinde gerçekleştirebilir. Bireyin bu ihtiyaçlarını karşılayamayan devlet yapılarında, birey feodal ilişkilerini devam ettirmek, özgür vatandaş olamama ve kendini baskılama durumunda kalır. Bütün bu olumsuzluklardan kurtulmanın yolu; insan haklarını temel alan, koordine eden, koruyan ve geliştiren bir devlet anlayışıdır. Bireyin hak ve özgürlükleri için oluşturulmuş bir devlet otoritesi, hak ve özgürlüklerin de güvencesidir.

Bireyin
özgürlük ve
güvenlik
ihtiyacı sosyal
sistem içinde
karşılanmak
zorundadır.

İktidar–Hukuk–İnsan Hakları

İktidarın insan haklarına dayalı bir yönetim anlayışı ortaya koymasının temel şartı, insan hakları ve özgürlükleri, yaşanan-yaşatılması gereken bir kavram olarak bireyin içselleştirmesine yönelik eğitim kültürü oluşturmaktır. Bu eğitim kültürü aynı zamanda "hukuk devleti" ile sistemli hâle getirilmelidir. Cumhuriyet ve demokrasi arasındaki ilişkide olduğu gibi; cumhuriyet olmadan demokrasiden söz edilmesi mümkün

değilse, hukuk devleti olmadan da insan haklarından söz etmek mümkün değildir.

Ülkemizi bugün yöneten siyasi irade, hem hukuk devletinden söz edip “yasama-yürütme-yargı” arasındaki kuvvetler ayrılığı diyor; bu kuvvetlerin her birinin kendi yetkisini ve gücünü Anayasa’dan aldığını bilmesine rağmen hem de halka dönüp “Biz seçildik, onlar da kim oluyor.” edasıyla konuşabiliyor. Oysa demokrasilerde erkler gücünü ve yetkisini Anayasa’dan alır. Bir kurumunun diğer bir kuruma üstünlüğü varsa bu Anayasa’da tarif edilmiştir. Anayasa’da tarif edilmemiş hiçbir hakkı ve yetkiyi, “yasama-yürütme-yargı” organları seçilmiş veya atanmışlıklarını gerekçe göstererek kullanamaz.

Siyasi sistem bu temel şartları sağlayacak biçimde örgütlenmelidir. Yetki sahiplerinin, hukuk düzenince kendilerine verilmiş olan yetkilerin sınırları içinde kalmak, sınırları aşmadan / zorlamadan yönetmeleri için, gerekli kontrol mekanizmaları tarafsız, bağımsız yargı içinde oluşturulmalıdır.

Batı demokrasileri, meclislerinde yapılan kanun değişiklikleri ile inşa edilen faşizm tecrübesinden sonra, devlet düzeni içinde anayasa mahkemelerine yer vermişlerdir. Yine aynı ülkeler yargı mercilerine, yasama ve yürütme organları tasarruflarının Anayasa ve kanunlara, hukukun genel prensiplerine uygun olmalarını sürekli kontrol edebilmeleri ve aykırı olan tasarrufları etkisiz hâle getirebilmeleri için kurumlar, usuller geliştirme¹ imkânı vermiştir.

İnsan Hakları Doktrininin Doğuşu

Site devletlerini ortadan kaldırarak güçlü merkezî bir imparatorluk kuran Babil Kralı Hammurabi, o zamana göre çok ileri hukuk ve siyaset normları ortaya koymuştur. Merkezî idareyi temel alan güçlü bir imparatorluğun doğuşu, her sitede ortak hukuk kurallarını ve uygulanmasını da gündeme getirmiştir. Sümerlerde uygulanan kanunlardan da faydalanan Hammurabi; zayıfların devlet tarafından korunmasını, kişi haklarının korunmasını, halkın refah ve mutluluğunun sağlanmasını, topluluk içinde hak ve adaletin gerçekleştirilmesini ve sosyal, siyasal, ekonomik ve hukuki yönlerden ülkenin ve halkın iyi bir şekilde yönetilmesini² hedefleyen kanunlar çıkarmıştır. Bu kanunlar, yönetenle yönetilen arasında yapılmış ilk insan hakları metni olarak da kabul edilmektedir.

Evrensel ölçütlerin ve hukukun göstermiş olduğu gelişme sürecinde, hukukla birlikte diğer toplumsal kuralların bir parçası olan, insan haklarının da bir gelişim gösterdiği açıktır. İnsan hakları doktrininin, tarih boyunca var olan her toplumda, sahip oldukları medeniyet düzeyine paralel olarak farklı ölçütlerde geliştiği ve evrensel hukuk sistemleri ve insana verdikleri kıymetler ölçüsünde katkıda bulunduğu görülmektedir.

Bütün devletlerde insan haklarına ve hukuka saygının ne ölçüde geliştiğini ve yerleştiğini belirleyebilmek için, öncelikle toplumların yaşam felsefelerinin bir sonucu olan hukuk sistemlerinde insan hak ve hürriyetlerine dair konulan kurallara ve uygulamalara bakmak gerekir.

Şüphesiz bu dönemde yapılan kanunlar, modern anlamda siyasi, hukuki ve insan hakları içeriklerinden yoksundur. Yukarıda verdiğimiz örnekler, insan hakları ve hukuka saygı esas alınarak yapılmış ilk çalışmalardır. Eski medeniyetler, siyasi yapıları, devlet teşkilatları, kamu ve özel hukukları, kölelik müessesesinin olup olmadığı, kadınların statüsü gibi alanlardan incelenilerek hem dönemlerindeki durumları hem de günümüz insan hakları bakımından yaklaşımları değerlendirilebilir.

Orta Çağ Avrupa'sına geldiğimizde, kişi-devlet ilişkisi ve devletin kudreti konusunda önemli bir değişim yaşanmıştır. Hristiyanlık, insanı "hiç" olmaktan kurtarmıştır. Ahlaki esasların dışında Hristiyanlık'ın getirdiği en önemli siyasi ve hukuki kavram ise, iktidarın kökeninin ilahî olduğu ve Allah'a dayandığı düşüncesidir.³

Toplum yönetenler artık kendi arzularına göre değil, devleti ve kendisini bağlayan kurallara göre yöneteceklerdir. Yöneticiler, hem konuyla ilgili kurallar koyacak hem kişilere tanınan hakları ihlal edemeyeceklerdir. Fakat feodal sistem bütün bu olumlu gelişmeleri hiçe sayan bir yaklaşım içinde idi. Baskılar; sonunda halkın kendi haklarını aramak için bir araya gelmesine ve bilinçli bir şekilde örgütlenerek mücadele etmesine yol açmıştır.⁴

Allah'ın elçisi peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'in gelişiyile birlikte İslamiyet'in doğuşu, din ve dünya işlerine yeni bir şekil ve içerik getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde şeri hukuk – örfi hukuk sistemini, **Kur'an**, sünnet, icma-i ümmet ve kıyas-ı fukahayı temel alarak uygulamıştır. İslam düşüncesine göre "hak", Allah'ın iradesidir. "Hukuk" yani İslam toplumlarında uygulanması gereken kurallar ise ilahî iradenin bir tezahürü olan **Kur'an'a** dayanır.⁵

İslam hukukunda devlet başkanı olan kişi, egemenlik ve siyasi iktidar kudretini elinde tutmakta ve onu Allah adına kullanmaktadır. Devlet başkanı dışında halk üzerinde yönetme yetkisine sahip olanlar (ulü'l-emr), hukuki olarak devlet başkanında bulunan yetkilerin uzantısını kullanmaktadır.

İslam düşüncesinde egemenlik, gerçekte Allah'a aittir. Allah'a ait olan bu yetki (ilahî iradeyi), seçimle göreve gelen devlet başkanı, Allah'ın göl-

Toplum yönetenler artık kendi arzularına göre değil, devleti ve kendisini bağlayan kurallara göre yöneteceklerdir.

gesi ve Resulullah'ın halifesi olarak yeryüzünde icra ve tahakkuk sahasına koymak, dini korumak ve İslam hukukunu uygulamak ile yükümlü bulunmaktadır. İslam toplumunu yönetenler halka zulmedemezler. Zulmeden devlet başkanının meşruluğu ortadan kalkar. İlk İslam halifesi Hz.

İslam
hukukunun
temelinde,
bütün insanların
yaşama hakkı,
adalet, eşitlik ve
hürriyet anlayışı
vardır.

Ebubekir bir konuşmasında şöyle diyor; “Ey insanlar... Allah'ın emrinde ve Peygamber'in yolunda yürüdüğüm müddetçe bana itaat etmeniz lazım. Bu yoldan saparsam, beni uyandırırım. Sapık yolda ısrar eder gidersem, bana itaat etmeniz lazım gelmez.” Yine büyük İslam âlimi Ebu Hanife, “İslam hukuku ilke ve kurallarına uymayan zamanın halifesine karşı gelerek, isyan ettiğini” ilan etmiştir.⁶

İslam'a göre, egemenlik yetkisini kullanan ve siyasi iktidarın sahibi olanlar, Allah'a karşı sorumludurlar ve ona hesap vermekle yükümlüdürler. İslam, iktidar sahiplerinden, görevlerin ehil kimselere verilmesini, iktidarın kullanılmasında meşveret (danışma) esasına uyulmasını, kişilerin temel hak ve hürriyetle-

rinin tanınıp korunması ve fiilî olarak gerçekleştirilmesini, devlet başkanı ve diğer kamu görevlilerinin zulüm edemeyeceğini, bütün bu esaslara uymayan yöneticilerin uyarılmasını; bu fayda etmediği takdirde onları indirmek için mücadele edilmesi gerektiğini söyler. Bir hadisinde Hz. Muhammed (S.V.) şöyle buyurmuştur: “Cihadın efdali, zalim bir sultana karşı hak sözü söylemektir.”

İslam, önceki medeniyetlerin hiçbirinde tam olarak bulunmayan insan haklarını, yönetimler kabul etmiş ve hukuk sisteminin bir parçası olarak güvenceye almıştır. İslam'da bahsettiğimiz haklar, Batı'da olduğu gibi kazanılmış haklar değil, verilmiş haklardır. İslam'da verilmiş olan hakların uygulanmasında yaşanan aksaklıklar konusunda bazı girişimler olmuştur.

İslam hukukunun temelinde, bütün insanların yaşama hakkı, adalet, eşitlik ve hürriyet anlayışı vardır. Bunların hangi durumlarda nereye kadar sınırlandırılabilceği tarif edilmiştir.

Özgürlük kavramı ile hakların ve özgürlüklerin sınırlandırılması konusunda Ünlü hukukçu ve siyaset felsefecisi Montesquieu (1689-1755), **Kanunların Ruhunu** adlı meşhur eserinde belirttiği gibi “Hiçbir kelime yoktur ki, özgürlük kelimesi kadar kendisine değişik anlamlar verilmiş olsun.” ifadesinde anlatmaya çalıştığı özgürlük önemlidir. 1789 tarihli “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi”nin dördüncü maddesine göre; “Özgürlük, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmektir.” 1924 Anayasa'mızda da özgürlük aynı şekilde

formülleştirilmiştir: "...Hürriyet, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir..." (mad. 68). Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 10 Aralık 1948 tarih ve 217 A(III) sayılı kararıyla ilan edilen "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi"nde: "İnsanlık topluluğunun bütün bireyleriyle kuruluşlarının bu Bildirge'yi her zaman göz önünde tutarak eğitim ve öğretim yoluyla bu hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmeye, giderek artan ulusal ve uluslararası önlemlerle gerek üye devletlerin halkları ve gerekse bu devletlerin yönetimi altındaki ülkeler halkları arasında bu hakların dünyaca etkin olarak tanınmasını ve uygulanmasını sağlamaya çaba göstermeleri amacıyla tüm halklar ve uluslar için ortak ideal ölçüleri belirleyen bu İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni ilan eder." diyerek bu tarihten sonraki yönetim anlayışının ne olması gerektiğini ortaya koymuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 6 Nisan 1949 tarih ve 9119 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile bu Bildirge'nin "İnsan Hakları Evrensel Beyanname"si olarak Resmî Gazete ile yayımlanması yayımdan sonra okullarda ve diğer eğitim müesseselerinde okutulması ve yorumlanması ve bu Beyanname hakkında radyo ve gazetelerde münasip neşriyatta bulunulması" nı kararlaştırmıştır.

Bütün bu yaşananlarla birlikte dünya iki kanlı savaş gördükten sonra, 10 Aralık 1948 tarihinde "İnsan Hakları Evrensel Beyanname"si'ni kabul etmiştir. Daha sonra bölgesel anlamda başlayan Avrupa Birliği süreci, insan hakları alanında bir adım daha atarak bünyesinde AİHM'yi de barındıran, AİHS'yi, Avrupa Konseyine üye olan ülkelere kabul ettirmiştir. Bu, insan haklarının kurumsal kültürü açısından önemli bir adımdır. Şimdiye kadar pek aktif olmayan BM insan hakları meclisinin de her geçen gün daha aktif hâle geldiği görülmektedir.

İnsan Haklarını Bölgemizde Daha Etkin Hâle Nasıl Getiririz?

Bulduğumuz, coğrafyada yaşayan bütün devletleri yönetenler, Birleşmiş Milletlerin ortaya koymuş olduğu "İnsan Hakları Evrensel Beyanname"si"nde yer alan; insan haklarının insanın kişiliğinin ve onurunun ayrılmaz ve feragat edilemez bir parçası olduğu kabulünden hareketle yaşamı ve yarını tanzim etmelidirler.

İnsan haklarının korunmasının ve geliştirilmesinin demokratik, barışçı, adaletli ve güvenli bir dünya için en önemli ön şart olduğu bilinciyle, insan haklarını emperyal amaçlara yönelik bir dış politika malzemesi hâline getirmeden, bütün disiplinlere yayarak bir yaşam biçimi hâline getirilmesi gerekir.

İnsan haklarını korumanın ve geliştirmenin sadece ülkelerle sınırlı bir iç sorun ya da olgu olmadığının, aynı zamanda evrensel bir çözüm kavramı olduğunun bilinci, yönetenlerde ve yönetilenlerde oluşmalıdır.

Avrasya bölgesindeki her türlü insan hakları ihlaline karşı tam bir samimiyet içinde davranılmalı ve bölgede yaşayan insanların farklılıklarını bir tehdit unsuru olmaktan çıkarıp aynılıklarımızın farklılaşmasına / farklılaştırılmasına izin vermemeliyiz.

Aşağıdaki ilkelerin Avrasya bölgesinde öncelikli olarak hayata geçirilmesi ve geliştirilmesinin zaruret olduğunu düşünüyorum:

Bütün insanlar renk, ırk, cinsiyet, statü, doğum yeri, dinî ve felsefi inanç farkı gözetmeksizin hür olarak doğarlar. Haklardan yararlanmada hiçbir şekilde renk, ırk, cinsiyet, statü, doğum yeri, dinî ve felsefi inanç farkı nedeniyle ayrımcılık yapılamayacağı bir vatandaşlık tanımı olarak kabul edilmelidir.

İnsan kişiliğine dokunulamaz. Herkes yaşamına ve varlığının maddi ve manevi bütünlüğüne saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Bu haktan hiçbir şekilde feragat edilemeyeceği, insan onurunun kişiliğin ayrılmaz bir parçası olup herkes tarafından saygı gösterilmesi zorunludur.

İnsanın hukuki kişiliğinin devlet tarafından hukuk düzeninde ve etkili bir biçimde korunması gerekir. İnsan ana rahminde canlandığı andan itibaren kutsal bir varlık olarak haklara sahiptir.

İnsanın fiziksel, zihnî ve moral bütünlüğüne herkesçe saygı gösterilmesi zorunludur. Bu bütünlüğün sağlanması ve geliştirilmesi noktasında devletler her türlü desteği göstermek zorunludur.

Herkesin yaşam hakkı hukuk düzeninde ve etkili bir şekilde korunmalıdır. İşkence, insanlık dışı ya da onur kırıcı davranışlar, cezalar ve işlemler kabul edilemez. 1984 tarihli “İşkence ve Başka Zalimce İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Davranış ya da Cezaya Karşı New York Sözleşmesi” olmak üzere bu alandaki uluslararası antlaşmaların etkin bir biçimde uygulanmasını hedef olarak kabul edilmesi gerekir.⁷

Her ne ad altında olursa olsun gayriiradi çalıştırma ve insan ticareti hiçbir şekilde kabul edilemez.⁸

İnsanlar en iyi bedensel ve zihinsel sağlık durumuna sahip olma ve yaşanabilir bir çevre talep etme hakkına sahiptir.

Kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi desteğe daha çok ihtiyaç duyan kişilere yönelik olarak devlet özel koruma ve destekleme yöntemleri geliştirmek zorundadır.

İnsanların kaynağı ne olursa olsun her türlü bedensel, zihinsel, sosyolojik, ekonomik ve kültürel sömürüye karşı evrensel hukuka aykırı olmayacak şekilde direnme haklarının olması için gerekli şartlar oluşturulmalıdır.

Yasayla önceden belirlenen nedenler hariç hiç kimse özgürlüğünden alıkonulamaz, keyfi tutuklanamaz ve gözaltına alınamaz, ev ve iş yerlerinde arama yapılamaz, haberleşme özgürlüğüne müdahale edilemez.⁹

Belli bir yaşa kadar her insan devletin gözetimi altında ve eşit bir şe-

kilde ücretsiz eğitim alma hakkına sahiptir. Bu hakkın kullanılmasında devletin özürsüzlük ya da cinsiyet gibi olguları göz önünde tutarak desteğe daha çok ihtiyaç duyanlara yönelik pozitif ayrımcılık yapması eşitliğin zedelenmesi olarak yorumlanamaz.

Kimse dinsel ya da felsefi inançlarını açıklamaya zorlanamaz. İnsanlar hangi dini ya da felsefi inancı seçecekleri konusunda tam bir özgürlüğe sahip oldukları gibi hiçbir din ya da felsefi inancı benimsemek hakkına da sahiptir.¹⁰

İnsanlar, şiddet içermemesi kaydıyla her türlü fikri serbestçe ve her ortamda savunabilmeli; her türlü iletişim aracından serbestçe istifade ederek bilgi alışverişinde bulunabilmelidir.

İnsanlar, hukuki prosedüre uymak kaydıyla serbestçe dernek ya da sendika kurabilmeli, üye olabilmeli, üyesi oldukları dernek ya da sendikalardan hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmadan istedikleri zaman ayrılabilirlerdir.

İnsanlar, vatandaşı olduğu devlette serbestçe dolaşabilmeli, ikametgâh edinebilmeli, ülkeyi terk edebilmeli, terk ettikleri ülkelere istedikleri zaman geri dönebilirler kabulünden hareket edilmelidir.¹¹

Her insan, devletlerin iç hukuklarında belirlediği evlenme yaşına gelmiş olmak kaydıyla karşı cinsten biriyle serbestçe evlenebilmeli ve çocuk sahibi olabilmeleri için gerekli şartları sağlanmalıdır.¹²

“Avrupa Sosyal Şartı”, “Devletler bireyin kendisi ve ailesiyle birlikte, insanca yaşayabileceği bir ücreti elde edebileceği şartları özel veya kamu kuruluşlarında oluşturacakları çalışma imkânlarıyla sağlar.” şeklindeki hükmü ile çalışabilecek her bireyin çalışma hakkına sahip olduğunu belirlemiştir.

Çalışanlara ödenecek ücretler “eşit işe eşit ücret” yaklaşımı korunarak insan onuruna yakışır bir düzeyde olmalıdır.

Herkes etkili bir biçimde sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanma hakkına sahiptir. Özel ya da kamusal sosyal güvenlik kurumlarına hizmet karşılığı prim ödeyemeyecek durumda olanların primleri devletçe ödenmesi gerekliliği;

Yoksullukla mücadele devletin asli görevidir. Yoksullara maddi içerikli ödenekler vermenin yanı sıra, devlet yoksulların aynı zamanda kültürel ve sosyal yaşama da adapte olabilecek tedbirleri almak zorundadır.

Yukarıda sayılan ilkelerin kısıtlaması hâlinde ise hakkın özüne zarar

Herkes etkili
bir biçimde
sosyal
güvenlik
hizmetlerinden
yararlanma
hakkına
sahiptir.

veremeyeceği; kısıtlamaların evrensel hukuk kurallarını ihlal etmeyeceği kabul edilmelidir.

Kısıtlama yapıldığı durumlarda yapılan kısıtlama ile ulaşılmak istenen meşru amaç arasında zorunlu bir ilişki olması kabulünden hareketle; alınan önlem ve yapılan kısıtlama ile önüne geçilmesi istenilen zarar arasında orantı olması gerektiği; kısıtlamanın nedeni ortadan kalktığı durumlarda en kısa zamanda kısıtlamanın kaldırılacağı kabul edilmelidir.

Kısıtlamaya gidildiği durumlarda insanların bu kısıtlamanın hukuka uygun olmadığı yönünde itiraz edebileceği bağımsız merci ve yargı organlarını oluşturmaya yönelik olarak düzenlemeler yapılması için hareket edilmelidir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; insan hakları ve özgürlüklerle ilgili olarak yukarıda ortaya koymuş olduğumuz düşünceler Türkiye’de, Avrasya coğrafyasında ve tüm dünyada hâkim kılındığı zaman, insan hakları kavramı, insanca bir yaşam biçimi olarak, dünya devletleri ve milletler için yaşayan / yaşatan bir canlı organizma hâline gelecektir. ■

¹ Ord. Prof. Sulhi Dönmezer, **İnsan Hakları Kavramının Devlet Yönetimine Yerleşmesi ve Kurumsallaşması**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fak., İstanbul, 1992, s. 9.

² Recai Okandan, **Umumi Hukuk Tarihi Dersleri**, İstanbul, 1952, s. 116-122.

³ **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, Cilt: II., s. 158.

⁴ Tekin Akıllıoğlu, “Temel Hakların Geliştirilmesi Üzerine Bazı Düşünceler,” **AÜSBFD.**, Cilt: XLIV., Sayı: 1-2, Ankara, 1989, s. 164-65.

⁵ Selçuk Özçelik, **Anayasa Hukuku I. (Umumi Esaslar)**, İstanbul, 1984, s. 131.

⁶ A. Fuat Başgil, **Demokrasi Yolunda**, İstanbul, 1961, s. 275.

⁷ Evrensel hukuk kurallarınca makul kabul edilen yasal yaptırımlar işkence ya da kötü muamele olarak kabul edilmez.

⁸ Tabii afet gibi toplumun hayati bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığı durumlarda bu tehlike ve zararın önlenmesi ya da daha büyümemesi için kamu otoritelerince verilen çalışma emirleri bu ilkenin istisnasıdır. Ancak bu durumda dahi hiçbir şekilde kişinin beden ve zihnen kaldıramayacağı bir emir verilemez ve kişi hayatı tehlikeye atılamaz.

⁹ Herkesin, suçu ne olursa olsun, adil bir biçimde yargılanma hakkı vardır. “kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi” olmak üzere “cezanın suçludan başkasına verilemeyeceği”, “tabii hâkim ilkesi”, “sancının aleyhine olan ceza yasalarının geriye yürümezliği” kuralı, “masumiyet karinesi”, “savunma hakkı ve avukattan yararlanma hakkı”, “duruşmada kullanılan resmî dili savunma yapacak kadar bilmediği takdirde ücretsiz olarak tercümandan faydalanma hakkı”, “mahkemelerin aleni olması”, “bir borcu yerine getirememesi nedeniyle tutuklanma yasağı” gibi evrensel ceza hukuku ilkelerini adil bir yargılanmanın olmazsa olmaz koşulları olarak kabul eder.

¹⁰ Kamu düzeni, genel sağlık ve ahlaki nedenlerle devletin kısıtlama getirebileceği hâller saklı kalmak kaydıyla kimse dinî vecibelerini tek başına ya da toplu olarak yerine getirmekten alıkonulamaz.

¹¹ Uluslararası hukuka göre; insanlar bir devletin vatandaşı olmaya zorlanamaz, istedikleri zaman hiçbir kayıt ve koşula bağlanmadan vatandaşlıktan çıkabilirler. Başka bir ülkeye iltica başvurusunda bulunma hakları vardır.

¹² Devlet aileyi korumakla ve birliğini sağlamak için gerekli siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik ve diğer şartları sağlamakla yükümlüdür.

İNSAN HAKLARININ HUKUKİ BOYUTU: TÜRKİYE MERKEZLİ BİR ÇÖZÜMLEME

YRD. DOÇ.DR. SEVDA YAŞAR COŞKUN*

GİRİŞ

Demokrasi kolay tanımlanabilecek, içeriği kolayca belirlenebilecek bir kavram değildir. Demokrasi ya da demokratik siyasal sistem, toplumdan topluma, kültürden kültüre farklı bir çerçevede tanımlanabilmektedir. Bu, son derece doğal bir durumdur. Çünkü kişiler ya da gruplar, demokratikleşme süreci içinde, demokrasiyi kendi değer yargıları ve tercihleri doğrultusunda yorumlayabileceklerdir. Bu da ortaya farklı tanımlar ve yorumların çıkmasına yol açacaktır. Bu noktada önemli olan demokrasi konusundaki farklı tanım ve yorumları, demokrasiye temel olabilecek evrensel ölçütlerden ve değerlerden oluşan bir zemin üzerine oturtabilmektir.

Demokrasiyi tanımlama çalışmalarında; demokrasiyi bir yönetim biçimi olarak tanımlama yaklaşımı, demokrasinin insan hakları boyutunu temel alan yaklaşım ve demokrasinin bir yaşam biçimi olduğunu vurgulayan yaklaşım olmak üzere üç ayrı yaklaşım söz konusudur (Yeşil 2002).

Demokrasi ya da demokratik siyasal sistem, toplumdan topluma, kültürden kültüre farklı bir çerçevede tanımlanabilmektedir.

* Sakarya Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi.

Bugün dünyanın birçok ülkesinde demokrasinin, toplumsal yönünden çok bireysel yönünü öne çıkaran tanımlamalara yönelindiği bilinmektedir (Touraine 1991).

Klasik demokrasi veya Batı demokrasisi olarak adlandırılan siyasi düzen farklı tarihsel süreçlerin sonucunda oluşmasına rağmen, siyasi iktidarı kullanacak organların genel oya dayalı serbest seçimlerle belirlenmesi, farklı siyasi görüşler arasındaki siyasal iktidar yarışının hukuken eşit şartlarda yapılması imkânı ve temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması noktalarında toplanabilir. Bu bağlamda insan haklarının gündeme getirilmesi ve tartışılması aslında doğrudan doğruya, demokrasinin ve hukuk devletinin aranması ve tartışılması anlamına gelmektedir.

2. Dünya Savaşından sonra belki de dünyada iki merkezli bir kutuplaşmanın ortaya çıkmasının sonucu olarak insan hakları ve demokrasi açısından önemli adımlar atılmıştır. Bir yandan demokrasinin vazgeçilmez koşulu olan insan hak ve özgürlükleri yayımlanan uluslararası belgelerle güvence altına alınmış, öte yandan otoriter rejimlerle yönetilen bazı ülkelerde demokratik yönetimler kurulmuştur.

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de demokrasi hareketleri bağlamında insan haklarına ilişkin gerek ulusal gerek uluslararası hukuki düzenlemelerin neler olduğundan yola çıkarak yasa-uygulama arasında fark olup olmadığının ortaya konmasıdır. Çalışmanın birinci bölümünde insan hakları düşüncesinin Batı’da ve ülkemizde ortaya çıkışı ve tarihî gelişmesine göz atılacaktır. Ülkemizde insan haklarına ilişkin ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler izleyen bölümde ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise yasa-uygulama açıklığının ortadan kaldırılmasına ilişkin bazı önerilerde bulunulacaktır.

İNSAN HAKLARI ANLAYIŞININ ORTAYA ÇIKMASI VE GELİŞİMİ

İnsan hakları anlayışının, bugünkü anlayışa yakın bir anlamda kullanılması ve sistematikleşmesi modern devlet anlayışının Batı’da ortaya çıkması ile yakından ilişkilidir. Bununla birlikte Orta Çağda İngiltere’de 1215 tarihinde kabul edilen Magna Carta gibi belgelerde insan haklarının izlerine rastlanmaktadır. Yine insan haklarını farklı yaklaşımlarla ele alan öğretiler de mevcuttur. Bunlar, Marksist insan hakları yaklaşımı ile liberal insan hakları anlayışdır. Günümüzde liberal insan hakları anlayışı daha fazla kabul görmüş ve gelişmiştir. Bu çerçevede ele alındığında insan haklarının devlet ile birey/yurttaş ilişkisinde bireyi devlete karşı koruma, siyasal iktidarı sınırlandırma amacına yönelik bir anlayıştan kaynaklandığı söylenebilir (Hasdemir 2007).

“İnsan hakları nedir?” sorusuna farklı cevaplar bulmak mümkündür. İnsanın doğuştan eşit ve özgür olduğu anlayışından yola çıkarak insan olması dolayısıyla sahip olduğu haklar, doğal hukuk anlayışını yansıtmaktadır. Bu anlayışta henüz devlet var olmadan önce de insan hakları mevcuttur. İnsan hakları sırf insan olarak doğmakla, her zaman ve her yerde geçerli olan, herkesin eşit şekilde sahip olduğu, devleti önceleyen haklardır. Konuya farklı bir perspektiften yaklaşan pozitif hukuk anlayışı ise insan haklarının devletten önce var olmadığı, devletin ortaya çıkması ile varlık bulduğunu iddia etmektedir. Günümüzde insan haklarının hem iç hukukta hem uluslararası alanda yazılı belgelerle düzenlenip güvence altına alınmasını da iddialarına delil olarak görmektedirler. Yalnız buradaki çelişki söz konusu metinlerde yer alan düzenlemelerin yalnızca “olan” insan haklarını kapsadığı, oysa insan haklarının yalnızca yazılı metinlerdeki düzenlemeleri değil, “olması gereken”leri de kapsama alması gereğidir. Bu çalışmada insan hakları kısaca, bütün insanlara, insan olmaları nedeniyle, insan onurunun gereği olarak tanınan zorunlu haklar bütünü diye tanımlanacaktır. Bu tanım, yaşama hakkından siyasal haklara ve çalışma hakkına kadar geniş bir yelpazeyi ifade etmektedir.

İnsan hakları kavramı; hak, özgürlükler ve ödev kavramlarıyla yakından ilintilidir. İnsan hakları kavramına yüklenen anlam her ne kadar toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık gösterse de genel niteliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Evrensellik, bireysellik, devredilmezlik ve vazgeçilmezlik, dokunulmazlık ve insan haklarının üstünlüğü.

İnsan hak ve özgürlüklerine dair literatürde çeşitli sınıflandırmalar mevcuttur. Burada en yaygın kabul gören Jellinek’in sınıflandırması ile kuşaklara göre yapılan sınıflandırmadır (Hasdemir 2007). Jellinek, üçlü bir sınıflandırmaya giderek insan haklarını negatif, pozitif ve aktif statü hakları olarak sınıflandırmıştır. Negatif statü hakları iktidar karşısında bireyin serbestçe hareket edebileceği alanı belirleyen hak ve özgürlükleri kapsamaktadır. Vatandaşlık sıfatına gerek olmaksızın bütün bireylere tanınan haklar bu gruptadır. Din, vicdan ve düşünce özgürlüğü tipik örnekleridir.

Sınıflandırmanın ikinci basamağında yer alan pozitif statü hakları, bireyin devletten bir şey yapmasını istediği, vatandaşlık sıfatına bağlı olan haklardır. Sosyal hakları da içine alan ve siyasi iktidardan olumlu bir şey isteme ve karşılığında bir ödev yüklenen haklar bu gruba girer (Hasdemir 2007).

İnsan hakları kavramı; hak, özgürlükler ve ödev kavramlarıyla yakından ilintilidir.

Jellinek'in insan hakları sınıflandırmasında son sırada aktif statü hakları yer almaktadır. Kişi ve grup olarak siyasi iktidarı etkilemeye yönelik parti kurma, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü gibi haklardır. Bu haklar da vatandaşlık sıfatına bağlıdır. Basın ve haberleşme özgürlüğü bu grup haklara örnek olarak verilebilir.

İnsan hakları sınıflandırmasındaki ikinci yaygın yaklaşım, kuşaklara göre sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmada, dört kuşak insan hakkından söz etmek mümkündür. Birinci kuşak insan hakları, devletin birey karşısında sınırlandırılmasını konu edinen haklardır. Kişisel ve siyasal haklar olarak nitelenen bu grup haklar bireyci anlayışın ön plana çıktığı, sosyal hakların söz konusu olmadığı, özellikle siyasal hakları kadın/ işçi/ köle vb. ayrımlarla belli kesimlere tanıyan haklardır (Hasdemir 2007). Bu haklar Jellinek'in sınıflandırması açısından ele alındığında negatif statü haklarına karşılık geldiği görülmektedir.

İkinci kuşak insan hakları, insan haklarının kullanılmasını sağlayan koşulların oluşturulması için devletten olumlu müdahalede bulunmasının istendiği haklardır. Sosyal devlet anlayışının ortaya çıkmasını sağlayan bu haklara isteme hakları adı verilmektedir. Yine Jellinek'in sınıflandırmasıyla karşılaştırıldığında bu hakların pozitif statü haklarını ima ettiği görülmektedir. Üçüncü kuşak insan haklarında, hakların kullanılmasında yalnızca devletin değil insan topluluklarının da etkin bir biçimde çaba harcaması gerektiği düşüncesi belirleyicidir. Çevre hakkı, barış hakkı, dayanışma hakkı bu haklar kapsamındadır. Jellinek'le karşılaştırıldığında aktif statü hakları kategorisine tekabül etmektedir. Dördüncü kuşak insan hakları, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı olumsuz gelişmelerden kaynaklanan insan haklarıdır. Cenin hakkı bu kuşak haklara örnektir (Hasdemir 2007).

İNSAN HAKLARININ ULUSLARARASI ALANDA DÜZENLENMESİ

İnsan haklarının uluslararası bir nitelik kazanması 2. Dünya Savaşından sonra bir ivme kazanmıştır. İnsan haklarının uluslararası düzeyde korunması bakımından daha önce bazı adımlar atılmışsa da (örneğin 1919 yılında kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü bünyesinde insan hakları içerik yönünden koruma ve denetim altına alınmıştır) dönüm noktası olacak ilk adım 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletlerin kurulmasıdır. İnsan haklarının uluslararası alanda ele alınması bağlamında bölgesel düzeyde de birtakım kurumsallaşmaların varlığını ifade etmek gerekir. Bölgesel düzeyde kurulan ve günümüze ulaşan üç bölgesel sistemden bahsedilebilir. Bunlar Amerikan Devletler Örgütü, Avrupa Konseyi ve Afrika Birliği Örgütüdür. Yine Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)

ve Avrupa Topluluğu çerçevesinde insan haklarına ilişkin standartlar üretilmektedir (Hasdemir 2007). İnsan haklarının uluslararası alanda düzenlenmesinde öne çıkan iki sistemden öncelikle Birleşmiş Milletler sistemine değinilecek, sonraki aşamada da Avrupa Konseyi sistemi ele alınacaktır.

1. Birleşmiş Milletler Sistemi

İnsan haklarının uluslararası düzeyde korunması bakımından ilk adım 26 Haziran 1945 tarihli Birleşmiş Milletler Antlaşması ile atılmıştır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 59 devlet tarafından imzalanan bu Antlaşmanın 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmesiyle Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmuştur. İnsan haklarına saygıyı dünya barışının başlıca koşullarından biri sayan bu Antlaşma, insan hak ve özgürlüklerine uluslararası geçerliği olan bir değer ve anlam vermiştir. Birleşmiş Milletlerin kurulması geleneksel uluslararası hukuk anlayışında değişikliklere yol açmış, insan haklarını uluslararası düzeye taşımış ve bireyin hak öznesi kimliğini kazanmasını sağlayan bir sürecin başlangıcı olmuştur.

Bu adımı 10 Aralık 1948 yılında BM Genel Kurulunda kabul edilen ve insan hak ve özgürlüklerini tek tek sayarak açıklayan bir belge olan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi izlemiştir. Bu Bildiri devletleri bağlayıcı olmamakla birlikte, büyük bir tarihî önem taşır. Daha sonraki yıllarda Birleşmiş Milletlere üye olan devletlerin de katıldığı Bildiri, dünya devletlerince insan haklarının gerçekleştirilmesi ve korunması gereken bir değer olarak kabullenilmesi anlamına gelmektedir. Bildiri başlangıç hükümleri ve 30 maddeden oluşmaktadır. Bildiri'de düzenlenen haklar iki kategori teşkil etmektedir. Birinci kategoride, 3 ila 21. maddeler arasında birinci kuşak insan hakları olarak nitelenen kişi hak ve özgürlükleri düzenlenmiştir. İkinci kategori haklar düzenlenmesinde ise 22 ila 27. maddeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel haklar olarak bilinen ikinci kuşak haklar yer almaktadır.

Birleşmiş Milletler sistemi dâhilinde dokuz temel uluslararası insan hakları sözleşmesi vardır. Türkiye, bu sözleşmelerden kamuoyunda "İkiz Sözleşmeler" diye bilinen ve 1966 yılında düzenlenip 1976'da yürürlüğe giren "Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" ile "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" yi 2000 yılında imzalamış ve bazı çekincelerle birlikte 23 Eylül 2003'te yürürlüğe koymuştur.

Birleşmiş
Milletler
sistemi
dâhilinde
dokuz temel
uluslararası
insan hakları
sözleşmesi
vardır.

Birleşmiş Milletler sistemi bünyesinde uluslararası insan hakları bağlamında dokuz temel sözleşme imzaya açılmıştır. Bu sözleşmelerin hükümlerinin uygulanmasını izlemek amacıyla da uzmanlar komitesi oluşturulmuştur.

Bu sözleşmeler; Irk Ayrımcılığının Tüm Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi, Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Kadınlar Hakkında Tüm Ayrımcılık Biçimlerinin Kaldırılması Sözleşmesi, İşkenceye ve Başka Zalimce İnsanlık Dışı ya da Onur Kırıcı Ceza ya da Davranışlara Karşı Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Uluslararası Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Üyelerinin Korunması Sözleşmesi, Kişilerin Zorla Kayıp Edilmekten Korunması Uluslararası Sözleşmesi ve Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'dir. Kayıplar ve engellilerle ilgili sözleşme henüz yürürlükte değildir.

Konsey, insan haklarının tüm demokratik toplumlar için evrensel, bölünmez ve esas olduğunu vurgulamaktadır.

Türkiye farklı tarihlerde yürürlükteki sözleşmelerin hepsini imzalamış bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler sisteminde insan hakları konusunda çalışmalar yapan iki tip organ mevcuttur: Birinci grupta İnsan Hakları Konseyi ve İnsan Hakları Komisyonu yer almaktadır. 1997 yılında kurulan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, insan haklarının geliştirilmesi ve korunması yönünde çalışmalar yapmaktadır. İkinci tip organ ise 1998 yılında oluşturulan Uluslararası Ceza Mahkemesidir. Mahkeme, uluslararası boyutlu soykırım, savaş ve insanlığa karşı suçlar ve saldırı suçları konusunda yetkili bir yargı organıdır.

Birleşmiş Milletlere üye olan tüm devletler açısından geçerli olan yukarıdaki sözleşmeler ve onlara bağlı komiteler dışında geçerli olan ve onay gerektirmeyen sistemler de mevcuttur. Bu sistemler çerçevesinde belirli ülke veya topraklardaki insan haklarının durumu ve dünya ölçeğinde insan hakları ihlalleri incelenerek hazırlanan raporlar kamuoyuna duyurulmaktadır. Bu raporlardan Türkiye ile ilgili olanlarda ülkemizde insan hakları alanında ilerleme kaydedildiği fakat hâlâ ciddi sorunların varlığı gözlem ve saptamalarına yer verilmiştir (Hasdemir, 2007).

2. Avrupa Konseyi Sistemi

5 Mayıs 1949'da imzalanan Statü ile kurulan Avrupa Konseyine üye ülkeler Antlaşmada yer alan sözlerle, "...kişisel özgürlük ve hukukun üstünlüğü ilkelerinin kaynağı bulunan düşünsel ve ahlaki değerlere sarsıl-

maz biçimde bağlanma" yolunu seçerek insan haklarına dayalı klasik demokrasiyi Avrupa bütünleşmesinin odak noktası yapmışlardır. Günümüzde 47 üyesi bulunan Konsey, Avrupa çapında insan haklarının korunması, eğitim ve kültür alanında çalışmalar yapan antlaşmalar yürürlüğe koyan uluslararası bir kuruluştur. Konsey, insan haklarının tüm demokratik toplumlar için evrensel, bölünmez ve esas olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye Avrupa Konseyine 1949'da üye olmuştur.

Günümüzde Avrupa Konseyinin etkinliklerinde, insan haklarının korunması başta olmak üzere, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, ulusal yasaların birbirine uyumunun sağlanması, doğal zenginliklerin ve kültürel mirasın korunması gibi hususlar ön planda yer almaktadır. Avrupa Konseyi sistemi bünyesinde insan haklarına ilişkin başlıca dört belge ve ilgili protokollerden bahsedilebilir. Bunlar: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı, İşkencenin ve İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Davranış ya da Cezanın Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi ve Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşmesi'dir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa Konseyine üye ülkeler tarafından 4 Kasım 1950'de imzalanan Sözleşme 1953 yılında yürürlüğe girmiş, TBMM 18 Mayıs 1954 tarihinde 6366 sayılı Kanun'la Sözleşme'yi onaylamıştır. Sözleşme'nin girişinde; Konseyin amacının üyeler arasında daha sıkı birlik kurmak olduğu, bu amaca ulaşmak için de İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ndeki hakların her yerde etkin olarak uygulanması, insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi, bunun için de hakların güvenceye kavuşturulmak istendiği açıklanmıştır. Sözleşme'nin 1. maddesi, söz konusu hakların üye devletlerin sınırları içindeki herkese tanınacağı hükmünü getirmiştir.

Üye devletler, Sözleşme hükümlerinin kendi iç hukuklarında fiilen nasıl uygulanmasını sağladıkları konusunda açıklama yapma yükümlülüğü altındadırlar. Sözleşme'nin yorum ve uygulamaları hakkındaki uyuşmazlıklarda, üye devletlerin kendi aralarında ikili anlaşma yapabilmeleri kısıtlanmaktadır. Türkiye, yargı yetkisini tanıyan beyanında, sıkıyönetim ve olağanüstü hâllerde, askerî personelin hukuki statüsü ve disiplin sistemiyle ilgili konularda, demokratik toplum kavramının T.C. Anayasa'sındaki ilkelere uygun yorumlanması gibi çekinceler sunmuştur. Bakanlar Kurulunun 1992 yılındaki kararıyla, söz konusu çekincelerini kaldırdığını Konseye bildirmiştir. Sözleşme'nin güvence altına aldığı hakların uygulanmasını denetlemek üzere iki bağımsız organ kurulmuştur. Bunlar, 1954 yılında kurulan Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve 1959 yılında kurulan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesidir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)

AİHM, Sözleşme’de kabul edilen yükümlülüklerle uygunluğu denetlemek için kurulmuştur. Komisyon ve Divandan oluşan ikili yargılama yöntemi 1 Kasım 1998 tarihinde kaldırılıp tek aşamalı yargılama yöntemine geçilmiştir. Mahkeme, Sözleşme’nin yorumu ve uygulanmasına dair tüm konularda ve yargı yetkisinin olup olmadığı hakkındaki uyuşmazlıklarda görevli ve yetkili kılınmıştır. Mahkemenin kesinleşmiş kararlarına, davada taraf olan üye devlet uyma yükümlülüğü altındadır. Mahkemeye bireyler başvurduğu gibi, üye devletler de birbirleri aleyhine başvurabilmektedir. Mahkeme kararları bütün taraf ülkeler için bağlayıcıdır. Türkiye AİHM’ye bireysel başvuru hakkını 1987 yılında tanımıştır. Mahkemeye bireysel başvurunun ön şartı, tüm etkili yönetsel ve yargısal başvuru yollarının tüketilmiş olması gereğidir. Başvuru, iç hukuk yollarının tüketilmesinden itibaren altı ay içinde yapılmalıdır. Mahkeme kararları kesin ve ilgili devletler için bağlayıcıdır. İlgili devlet davacıya tazminat ödemekle de yükümlü kılınabilir. Mahkeme kararları uyarınca yeni insan hakkı ihlallerinin önlenmesi amacıyla, ilgili devletlerin önlemler alıp almadığını denetleme yetkisi Bakanlar Komitesine aittir.

Türkiye
AİHM’ye
bireysel
başvuru
hakkını 1987
yılında
tanımıştır.

Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı, AİHS’yi sosyal ve ekonomik hakların korunması açısından tamamlayıcı bir belge niteliğindedir. Çalışma hakkı, mesleğe yöneltme, sağlığın korunması, örgütlenme hakkı, adil çalışma koşulları ve ücret hakkı, sosyal güvenlik hakkı, kadınların korunması, gençlerin ve çocukların korunması vb. hakkı güvence altına almaktadır. Şart, kadınların eşitliği ilkesini güçlendiren düzenlemeler getirmektedir. Bu, uygulanması uluslararası denetime tabi olan bir belgedir.

İşkencenin ve İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Davranış ya da Cezanın Önlenmesi Avrupa Sözleşmesi

Sözleşme, işkence ve insanlık dışı ya da aşağılayıcı davranışa maruz kalabilecek mahkûmlar ve gözaltına alınanlar için ek bir koruma sağlamaktadır. İnceleme yapmak üzere oluşturulmuş bir komite, kolluk güçlerinin gözaltında bulundurduğu kişileri hapisane, karakol, hastane gibi yerlerde ziyaret etmek ve insan haklarına aykırılık varsa bunu tespit ve rapor etmekle yetkilidir.

Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşmesi

Bu Sözleşme, ulusal azınlıkların haklarını koruyan ve yasal bağlayıcılığı olan çok taraflı ilk belgedir. Sözleşme'nin uygulanması ulusal kurumlar ve politikalar yoluyla yerine getirilmektedir. Ulusal azınlıklara yasa önünde eşitlik, gelenek, kültür, dil, din ve kimliklerini koruma ve geliştirmek için uygun koşulların sağlanması gibi ilkeler benimsenmiştir. Bakanlar Komitesi Sözleşme'nin uygulanmasını değerlendirme yetkisine sahiptir.

İnsan haklarının bölgesel sözleşmeler yoluyla korunması çabası, Avrupa ülkeleriyle sınırlı kalmamıştır. 1969'da imzalanan ve 1978'de yürürlüğe giren Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ile 1981'de kabul edilip 1986'da yürürlüğe giren Afrika Halk ve İnsan Hakları Sözleşmesi bu yönde atılan iki önemli adımdır.

İNSAN HAKLARININ TÜRKİYE'DEKİ GELİŞMESİ VE TEMEL BELGELER

Ülkemizde insan hakları anlayışına 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı gibi belgelerde rastlandığını görmekteyiz. Fakat bu belgelerde, Batı'daki devletin geçirdiği değişimlerle ilerleyen insan hakları anlayışı ve birey-devlet ilişkisinden söz edilemez. Bu dönemde insan haklarıyla sınırlı devlet anlayışı değil, ilahî, mutlak ve sınırsız bir iktidar anlayışı mevcuttur. Aslında 1839 Tanzimat Fermanı'nda bazı kişisel haklar vardır, ama insan haklarının temel nitelikleri olan dokunulmazlık, devredilmezlik ve vazgeçilemezlik ilkeleri yer almamaktadır. Hakları güvence altına alan dinî yaptırımlardır, hukuki değil.

Hakları
güvence
altına alan
dinî
yaptırımlardır,
hukuki değil.

Islahat Fermanının insan hakları bağlamında getirdiği iki önemli düzenleme Müslüman ve Hristiyan uyruklar arasında eşitliğin getirilmesi ve eziyet ya da işkence türünden cezaların yasaklanmasıdır. Ferman'da evrensel insan hakları anlayışı mevcut değildir. 1876 Anayasa'sı ve 1909 değişikliğinde padişahın, iktidarı meclis ile paylaştığı görülmektedir. Meşruti iktidarın söz konusu olduğu bu dönemde yönetilenlere bazı kişisel haklar tanınmakta ve bu haklar anayasallaşmaktadır. Bu hakların kullanılmasını, korunmasını sağlayacak hukuksal düzenlemeler hâlâ mevcut değildir.

Kurtuluş Savaşı sırasındaki kuruluş yıllarının devlet yapısını belirleyen 1921 Anayasa'sı çok kısa bir belgedir. Bu Anayasa 23+1 ek madde olmak üzere 24 maddeden oluşur. Anayasaların geleneksel bölümlerinin

den yalnızca birini, devletin temel kuruluşunu gösterir. Hak ve özgürlükler bölümü, ön sözü, değiştirilme yöntemini gösteren hükümleri yoktur. Yani bu anayasa acil gereksinimleri karşılamak için geçici olarak hazırlanmış bir belge gibidir. 1921 Anayasa'sı olağanüstü şartlarda oluşturulmuş bir anayasa olduğundan ayrıntılı hükümlere yer verilmemiştir. 1921 Anayasa'sı, yerini 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen 1924 Anayasa'sına bırakmıştır.

1924 Anayasa'sında anayasanın üstünlüğü ilkesi vurgulanmış ve egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu, Türk milletini ancak TBMM'nin temsil ettiği ve millet adına egemenlik hakkını yalnız onun kullanacağı belirtilmiştir. Doğal hukuk anlayışının izlerini taşıyan bu Anayasa'da birinci kuşak haklar yer almaktadır. Ekonomik ve sosyal hak ve özgürlüklere

Türk milletini
ancak
TBMM'nin
temsil ettiği ve
millet adına
egemenlik
hakkını yalnız
onun
kullanacağı
belirtilmiştir.

yer verilmemiştir. Yasa önünde eşitlik, kişi ve konut dokunulmazlığı, vicdan düşünce, basın ve yayım, seyahat, çalışma ve mülk edinme, dernek kurma, toplantı hak ve özgürlüğü Anayasa'da yer verilen hak ve özgürlüklerdir. İşkencenin yasaklandığı 1924 Anayasa'sında genel olarak bir yargı güvencesinin bulunduğu göze çarpmaktadır.

Hak ve özgürlüklerin hem sayısal olarak fazlaştığı hem ayrıntılı bir şekilde güvene kavuşturulduğu yazılı belge 1961 Anayasa'sıdır. Bu Anayasa ile sosyal devlet ilkesi benimsenmiş ve bu ilkenin gerekleri yerine getirilmiştir. Bu Anayasa "insan haklarına dayalı devlet" ilkesini benimseyerek devlet-vatandaş ilişkisinde çağdaş bir yaklaşım sergilemiştir. 1961

Anayasa'sı temel hak ve özgürlükler alanında kapsamlı ve demokratik bir düzenleme yapmıştır. 1924 Anayasa'sında yalnızca sayılmakla yetinilen bu hakların kapsamı genişletilmiş, kullanılmasıyla sınırlandırılması ve durdurulması konularına ilişkin geniş bir çalışma yapmıştır (Dikici 2001). Buna göre temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanun ile ve hakkın özüne dokunulmadan gerçekleştirilecektir.

1961 Anayasa'sı insan haklarından ilk kez geniş bir bölümünü "temel haklar ve ödevler" başlığı altında toplayarak güvence altına almıştır. Bu düzenleme ile birinci ve kuşak insan haklarının geniş bir bölümü yazılı hukukta yer almış ve anayasal güvenceye bağlanmıştır. Çalışma ve dinlenme, adaletli ücret, sendika, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt hakkı, sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik hakkı gibi başlıca sosyal haklar güvence altına alınmıştır. Bu Anayasa'nın bir özelliği de insan haklarının bütün-

lûğü ve bölünmezliği ilkesini benimsemiş olmasıdır. 1961 Anayasa'sının getirdiği bu özgürlükçü yapı 1971 yılındaki değişikliklerle sekteye uğramıştır.

Şu anda yürürlükte bulunan 1982 Anayasa'sı 18 Kasım 1982 tarihinde 2709 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir. Bu Anayasa'da 61 Anayasa'sındaki insan haklarına dayalı devlet ilkesinin yerini insan haklarına saygılı devlet ilkesi almıştır. Temel insan haklarında bir değişiklik olmamış, hatta bu liste yeni haklara (sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı gibi) anayasal nitelik tanınarak genişletilmiştir. Fakat bu Anayasa aynı zamanda evrensellik ilkesini ve özgürlüğün kural sınırlamanın istisna olması anlayışını terk etmiştir. Bu Anayasa hak ve ödev dengesi açısından ele alındığında da dengeyi ödevler lehine bozmuştur. 82 Anayasa'sı ilk hâliyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve mahkeme içtihatlarına göre çok sorunlu ve otoriter kalmıştır. 2001 yılında Anayasa'nın 34 maddesinde yapılan değişikliğin yaklaşık üçte ikisi insan haklarıyla ilgilidir.

SONUÇ

Demokrasi ve insan haklarını birbirleriyle ilişkileri bağlamında ele aldığımızda, insan onurunun korunması, insan bilincinin yerleştirilmesi anlamına indirgenebilecek bir uğraştan söz etmekteyiz. İnsan haklarının kaynağı demokrasi ve hukuk devletidir. Çünkü demokrasilerde yurttaş bireylerin açık ve korkusuz bir biçimde kendi siyasal partilerini, derneklerini, vakıflarını vb. organizasyonlarını kurarak siyasal karar alma süreçlerine katılma hakları vardır.

İnsan hakları denince akla önce Batı gelmekte ve bu Batı'nın insanlığa hediye ettiği bir lütuf olarak görülmektedir. İnsan hakları öncelikle Batı'da gündeme yerleşmiş ise de Batı'nın bu konuda çifte standardı da malumdur. Amerika, zencileri hâlâ sindirememiştir. Bosna ve Kosova'da yaşananlara karşı Amerika'nın takındığı tavır ve İsrail'in Filistin'e yaptıkları karşısındaki suskunluğu bunun tipik örnekleridir. Dolayısıyla insan hakları konusunu Avrupa Birliğine üyelik dayatması ya da Batı öyle istediği için değil kendi insanımıza değer verişimizin bir sonucu olarak ve asırlara dayanan kültürümüzün ileri bir adımı olarak ele almalıyız.

İnsan hakları sorununun mutlak anlamda ele alınması ve siyasal suüstimal konusu olmaması gerekir; çünkü insan hakları kavramı mutlak, ideolojik tasniflerin üstündedir. Duverger'in "Hukukun bittiği yerde kuvvetin ve kuvvetlinin hukuku başlar. Kuvvetlinin hukukunun olduğu yerde de hak ve özgürlüklerden bahsetmek mümkün değildir." (2001, s. 115) sözü sorunun özünü teşkil etmektedir.

Bir ülkede demokrasi ve insan hakları için yasaları değiştirmek, hak ve özgürlükleri anayasal ve yasal güvencelere kavuşturmak önemlidir. Ancak, bu tek başına yeterli değildir. Bir yandan yasal değişiklikler yapı-

İrken diğer yandan, başta yasa uygulayıcıları olmak üzere ülke insanlarının hak ve özgürlükleri kullanabilir, savunabilir düzeye getirilmeleri yani zihinsel bir dönüşüm sağlamak gerekmektedir. Bunun için de bir farkındalık yaratmak ve insan hakları kültürü oluşturmak gerekmektedir. Hak ve özgürlükler ancak kullanıldıklarında anlamlıdır. Hak ve özgürlükler onları insan onuruna yakışır biçimde kullanabilecek bireyler elinde gelişir. Ters durumda hak ve özgürlükler, onları kullanma yeterliliğine sahip olmayan insanlar tarafından hak ve özgürlükleri yok etmek amacıyla da kullanılabilir.

İnsan hakları yasalarının uygulayıcısı olan yargıçlarımız, bugüne kadar, istisnalar dışında insan hakları alanında, uluslararası sözleşmeleri ve uluslararası hukuku göz önüne alan içtihat geliştirme yoluna gitmemişlerdir. Bu eksikliğin değişik nedenleri vardır; yargıçların meslek içi eğitim (yabancı dil bilgisi, eğitimin ilk başından başlayarak uluslararası hukuka yatkınlık) eksikliği, psikolojik olarak uluslararası hukuku uygulamaya hazır olmamaları ya da bundan kaçınmaları, bu nedenler arasında yer almaktadır.

Devlet-birey ilişkisi ekseninde tanımlanan insan hakları anlayışı sürekli bir evrim geçirmektedir. Bu bağlamda devlet, işlevlerini yerine getirirken “sivil toplum kuruluşları” adı verilen toplumsal grup ve örgütleri hesaba katmak durumundadır. Bu örgütlerin temel işlevleri, devletin insan hakları politika ve uygulamalarını izlemek, etkilemek, insan hakları ihlallerini saptamak, belgelemek ve yetkilileri harekete geçirmektir. Kısaca, hem insan hakları ihlallerinin önlenmesi hem insan haklarının daha ileri aşamalara taşınması konusunda bir baskı unsuru oluşturmaktır. Uluslararası Af Örgütü, Uluslararası Hukukçular Komisyonu, Helsinki İzleme Komitesi bu örgütlerin en fazla bilinenleri ve etkili olanlarıdır.

Son söz olarak Türkiye’de demokrasinin odak noktası olan insan hakları konusundaki sorunu gerek iç hukuk düzenlemeleri gerekse uluslararası hukuk düzenlemeleri anlamındaki bir eksiklikten değil, bu kuralların uygulanma biçimindeki tutarsızlık ve keyfilikten kaynaklandığı söylenebilir. ■

KAYNAKÇA

- DİKİCİ, M. F. *Anayasa Hukuku İdare Hukuku*, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2002.
- DUVARGER, Maurice, *Siyaset Sosyolojisi*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2001.
- HASDEMİR, Tuğba, Harsak, *Aday Memurların Temel Eğitim Ders Notları*, Ümit Ofset Matbaacılık, Ankara, 2007.
- TOURAİNE, Alain, “What Does Democracy Mean Today?”, *International Social Science Journal*, Volume 128, May 1991, pp. 259-268.
- YEŞİL, Rüştü, *Okul ve Ailede İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi*, Nobel Yayınları, Ankara, 2002.

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

Düşünce Dünyasında Türkiz dergisi, sosyal bilimler alanında iki ayda bir yayımlanan hakemli bir dergidir. Her yılın son sayısında derginin yıllık dizini yayımlanır.

Makalenin yazarı; adını, soyadını, unvanını, görev yaptığı kurumu tam ve açık olarak belirtmeli; ayrıca iletişim sağlanacak açık adres, telefon numarası ve e-posta adresini vermelidir.

Dergiye gönderilen yazılar, bilgisayarla hazırlanarak PC uyumlu disket (CD veya DVD) üzerinde olmalı veya e-posta adresine gönderilmelidir.

Gönderilen yazılar, daha önce yayımlanmamış olmalıdır. Herhangi bir sempozyum, kongre vb. bilimsel toplantıda sunulmuş bildiriler veya diğer bilimsel yazılar; etkinliğin adı, yeri ve tarihi belirtilmek koşuluyla yayımlanabilir.

Dergimizde yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler ve sorumluluk yazarlara aittir

Yayımlanmaları amacıyla dergiye gönderilen yazılar; Yayın Kurulunca yayın ilkeleri açısından incelenir ve değerlendirilmek üzere alanında uzman iki hakeme gönderilir. Ancak, hakemlere yazar adı, yazarlara ise hakem adı bildirilmez. Hakem raporlarından birinin olumlu, diğerinin olumsuz olması hâlinde yazı, üçüncü bir hakeme gönderilir ve bu sonuca göre Yayın Kurulunca yazıların yayımlanması hususunda karar verilir.

Yayın Kurulu, hakemlerin eleştiri ve önerilerini dikkate alarak yazılar üzerinde anlatım açısından gerekli düzeltmeleri yapabilir.

Yayımlanması uygun görülmeyen yazılar, bir örneği saklanmak kaydıyla, yazarın isteği üzerine iade edilir.

Yazım Kuralları ve Biçimsel Özellikler

1- Dergiye gönderilen yazılar, Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'na (kısaltmalar dâhil) uymak zorundadır. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.

2- **Başlık:** İçerikle uyumlu olarak en çok 10-15 sözcükten ibaret, tamamen büyük harfle, koyu (bold) ve 12 punto olmalıdır. Ara başlıklar, bölüm başlıklar ve alt başlıklar sadece ilk harfleri büyük olacak şekilde, 11 punto (bold) koyu yazılmalıdır.

3- **Yazar adı ve adresi:** Makale yazarı, adını, soyadını ve unvanını yazı başlığının altına (*) işaretini belirterek yazılmalıdır. Bu işaret, dipnotta gösterilecek, makale yazarının kurumu ve unvanı yazılacaktır. Herhangi bir kurumda görev yapmayan yazarlar, konumuna uygun sıfatları kullanılmalıdır: araştırmacı, yazar vb.

4- **Ana metin:** Yazılar, Times New Roman tipi ile 11 punto büyüklüğünde ve bir satır aralığıyla yazılmalıdır.

Alıntılar italik harflerle ve tırnak içinde verilmeli; beş satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan birer santimetre içeride, blok hâlinde ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

5- Yazılara bilgisayarla sayfa numarası verilmemelidir (Gerekirse çıktılar üzerinde kalemle verilebilir.)

6- Kaynak gösterme: Metin içinde yapılan göndermeler soyadı, basım yılı, gerektiğinde sayfa numarası parantez içinde belirtilmelidir: (Özbay 2010),

(Özbay 2010: 163). Yazarın aynı yıl yayımlanmış birden çok eserine gönderme yapılmışsa (Altın 2010 a Altın 2010 b); birden çok kaynağa gönderme yapılmışsa (Erkin 2008, Canbel 2009) şeklinde belirtilmelidir. Birden çok yazar adı yazılmalı ve “vd” kısaltması kullanılmalıdır: (Yakıcı vd. 2005)

Dipnotlar yalnızca açıklamalar için kullanılmalı, sayfa altında ve numaralandırılarak gösterilmelidir. Herhangi bir internet adresine yapılan göndermelerde bu adresler kaynaklar arasında verilmeli ve indirme tarihi belirtilmelidir: (<http://www.Guntulu.com.tr/22.03.2010>).

7- Kaynakça: Yararlanılan kaynaklar, yazının sonunda “Kaynakça” bölümünde, 10 punto alfabetik olarak verilmelidir. Makalelerde Türkçe kaynaklara öncelikle yer verilmelidir. Örnek olarak:

Tek Yazarlı Makale:

ÖZÖNDER, Cihat (1984), “Kültür Bültenleşmesi ve Alt Kültür Grupları Hakkında Düşünceler”, **Türk Kültür Araştırmaları**, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 132: 136-139.

Tek Yazarlı Kitap:

ÖZBAY, Hüseyin (2010), **Kelimeler Kuşatması**, Ankara: Berikan Yayınları.
FORSYTH, Patrick (2000), **30 Dakikada Rapor Yazma** çev. E. Sabri Yarmalı, İstanbul: Damla Yayınevi.

İki Yararlı Kitap:

KIRAN, Zeynel ve KIRAN Ezgiler (2001), **Dil Bilimine Giriş**, Ankara: Seçkin Yayınları.

Çok Yararlı Kitap:

KORKMAZ, Zeynel vd. (2001), **Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri**, Ankara: Yargı Yayınları.

Yayımlanmamış Tez:

KARA, E. (1996), **Öğretmenlerin Statü Düzeyleri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yazarın Aynı Yıl Yayımlanmış Birden Çok Makale veya Kitabı Varsa:

KORKMAZ, Zeynep (2005 a), **Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2005 b), **Türk Dili Üzerine Araştırmalar 2**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

THE PUBLICATION PRINCIPLES OF THE JOURNAL OF OPINIONS WORLD (DÜŞÜNCE DÜNYASI'NDA TÜRKİZ)

The Journal of Opinions World is a peer viewed journal devoted to the social fields published on bi-monthly period. The annual index is given in the last issue of the year

The author(s) are supposed to clearly state their names, titles, institution and give a Corresponding address or an email.

The manuscript must be submitted a PC compliant CD or through email

The papers must be original and not published previously in any other journal. The papers submitted to a conference, congress or symposium can be published provided that the name, the place and the time of the activity are clearly stated.

All the opinions and the ideas published in the journal entirely belong to the authors and do not bind the journal in any way.

The papers submitted to the journal are first checked regarding to the publication rules of the journal by the editorial board and then sent to two referees for the through reviewing process. The manuscripts sent to the referees do not contain the names of the authors. Similarly the names of the referees are not revealed to the authors. In the case of one positive one negative view of the referees the manuscript is sent to a third referee for the final decision.

The editorial board reserves the right to make syntaxual changes on the papers based on the recommendations of the referees.

The rejected papers are returned to the authors upon request. A copy of each paper is achieved by the journal

Writing rules and formatting

1- The papers sent to the journal must be in compliance with Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu (including the abbreviations)

2- Title: The title must be in good compliance with the content, contain maximum 10-15 words, written in bold 12 fond capital letters. The sub titles should be 11 fond bold letter in title case

3- The name and the title of the author should be written under the title with *. This should give in the footnote indicating the institution and the title of the author. The authors which are not working in any institution should use titles which describe them such as researcher , author etc

4- Main text: The main text should be written 11 fonts Times New Roman with single spacing. The quotations should be italic and given within “. The quotations longer than five lines should be given by 1 cm indentation from the both end of the page with single spacing.

5- The papers should not contain page numbers (The authors may indicate the pages with a pencil on the hard copy if necessary)

6- Referencing: The references in the text should be given by the surname of the author and the publication year of the source in parenthesis (Özbay 2010).The related page can be quoted if necessary (Özbay 2010: 163). More than one documents of the same author published in the same year are referenced as (Altın 2010 a, Altın 2010 b); Referencing more than one source should be made as (Erkin 2008, Canbel 2009). The sources with more than one author should be given by the surname of the first author followed by et.al and the publication year : (Yakıcı et.al. 2005)

The footnotes should only be employed for the explanations and numbered according to the order given in the page . The quotations from an internet address should be given in the references by stating the downloading date : (<http://www.guntulu.com.tr/22.03.2010>).

7. References : All the sources used in the study should be given in the “References” section in 10 fonts alphabetical order . The Turkish sources should be given priority . Following are the examples of giving various references

Paper with a single author:

ÖZÖNDER. Cihat (1984), “Kültür Bültenleşmesi ve Alt Kültür Grupları Hakkında Düşünceler”. **Türk Kültür Araştırmaları**, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 132: 136-139.

Book with a single author :

ÖZBAY, Hüseyin (2010), **Kelimeler Kuşatması**, Ankara: Berikan Yayınları.
FORSYTH, Patrick (2000), **30 Dakikada Rapor Yazma** çev. E. Sabri Yarmalı, İstanbul:Damla Yayınevi.

Book with two authors :

KIRAN. Zeynel ve KIRAN Ezgiler (2001). **Dil Bilimine Giriş**. Ankara: Seçkin Yayınları.

Book with multiple authors:

KORKMAZ, Zeynel et.al. (2001), **Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri**, Ankara: Yargı Yayınları.

Unpublished thesis:

KARA, E. (1996), **Öğretmenlerin Statü Düzeyleri** Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Multiple papers or the book written by the same author and published in the same year:

KORKMAZ, Zeynep (2005 a), **Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2005 b), **Türk Dili Üzerine Araştırmalar 2**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BOŞ SAYFA

BOŞ SAYFA